

EESTI TEADUSTE AKADEEMIA EMAKEELE SELTSI
TOIMETISED NR 85

Helle Metslang

**VASTAVUSTE
VÕRGUSTIKUD**

EESTI REGILAULU VÄRSIPARALLELISMI
SÜNTAKTILINE EHITUS

TALLINN 2025

Raamatu väljaandmist on toetanud Emakeele Selts, Eesti Kultuurkapital, Haridus- ja Teadusministeerium (projekt TK215), Eesti Teadusagentuur (projekt PRG2184), Kultuuriministeerium (projekt KUM-TA30) ning Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut

Autor Helle Metslang
Toimetaja Mari Kendla
Tehniline toimetaja Andriela Rääbis
Kujundaja ja küljendaja Sirje Ratso
Palgelehe ja tagakaane foto: Helje Laas

Trükikoda Pakett

Autoriõigus: Emakeele Selts ja Helle Metslang, 2025

ISBN 978-9916-9822-7-3

Sisukord

Saateks	9
Ülevaade	15
Sissejuhatus	21
1. Parallelism kui lingvistilise uurimise objekt	23
1.1. Parallelismi määratlus eesti folkloristikas	23
1.2. Parallelismi stiilingvistilisi põhijooni	24
1.2.1. Stiilingvistika põhimõisted	24
1.2.2. Peamised konsituatsioonitegurid	28
1.2.2.1. Keele kasutamine poetilistes struktuurides	29
1.2.2.2. Samasuse esteetika	32
1.2.2.3. Loomulik kommunikatsioon	34
1.2.2.4. Sünkretism	35
1.2.3. Parallelism kui keeleline ja poeetiline struktuur	38
1.2.4. Eesti regilaulu värsiparallelism ekvivalentsisuhete süsteemina	44
1.2.4.1. Situatsiooniekvivalents	44
1.2.4.2. Süntaktilise pindstruktuuri ekvivalents	46
1.2.4.3. Värsielementide ekvivalents	47
1.3. Värsiparallelismi lingvistilise käsitlemise üldpõhimõtted	50
1.4. Värsiparallelismi kujunemine ja levik	51
1.5. Värsiparallelismi uurimisloost	56
1.6. Analüüsimaterjal	60
2. Süntaktilise pindstruktuuri analüüs	65
2.1. Uurimis põhimõtted ja meetodika	65
2.2. Parallelismipaar	69
2.2.1. Peavärss	69
2.2.1.1. Koostis	69
2.2.1.2. Peavärsistruktuurid	71

2.2.2.	Järelvärss võrrelduna peavärsiga	74
2.2.2.1.	Süntaktiline identsusparallelism.	74
2.2.2.2.	Süntaktiline analoogiaparallelism	75
2.2.3.	Üleminek peavärsilt järelvärsile	81
2.2.3.1.	Elementide stabiilsus ja dünaamilisus	83
2.2.3.2.	Dünaamikakombinatsioonid	90
2.2.4.	Analoogiaparallelismipaar tervikuna	93
2.3.	Parallelismirühm	96
2.3.1.	Konjunktiivsed rühmamallid	96
2.3.2.	Disjunktiivsed rühmamallid.	101
2.4.	Poolvärse sisaldavaist parallelismipaaridest ja -rühmadest . .	103
2.5.	Stiilitähiste seos stiilistiimulitega	108
2.5.1.	Eesti regilaulu värsiparallelism üldiselt	108
2.5.2.	Parallelism eri laulurühmades	109
3.	Infostruktuuri analüüs.	112
3.1.	Lähtekohad	112
3.1.1.	Infostruktuuri mõistest	112
3.1.2.	Parallelismi infostruktuuri üldiseloostus	118
3.1.3.	Uurimispõhimõtted ja meetodika	122
3.2.	Parallelism, mille individuaalsituatsioon määratakse rühmasiseselt.	124
3.2.1.	Markeerimata infostruktuuriga parallelism	126
3.2.2.	Hõlmatud paradigmatelga parallelism	135
3.2.3.	Parallelism, mille piires pole antud kõiki primaarkeelise determinatsioonisuhteid.	140
3.2.3.1.	Anžabmaan	141
3.2.3.2.	Potentsiaalne välisdeterminatsioon	141
3.3.	Väliselt määratud situatsiooniga parallelism	142
3.3.1.	Predikatiivsed operatsioonid	143
3.3.1.1.	Situatsioonikomponentide tasandil toimivad operatsioonid	143
3.3.1.2.	Situatsiooni tasandil toimivad operatsioonid.	146
3.3.2.	Operatsioonide kombineerumine	151
3.3.2.1.	Situatsioonikomponentide tasandil toimivad operatsioonid	151

3.3.2.2. Situatsiooni tasandil toimivad operatsioonid	152
3.3.3. Elementide infoväärtused komponendioperatsioonides . . .	153
3.3.4. Sekundaarteateliinide arv	154
3.3.5. Parallelismirühma infostruktuur	156
3.4. Poolvärse sisaldavaist parallelismirühmadest	159
3.5. Stiilitähiste seos stiilistiimulitega	160
3.5.1. Eesti regilaulu värsiparallelism üldiselt	160
3.5.2. Parallelism eri laulurühmades	161
3.6. Vastavusi parallelismi süntaktilise pindstruktuuri ja infostruktuuri vahel	163
3.6.1. Peavärss	163
3.6.2. Parallelismirühm	165
4. Kokkuvõte	169
4.1. Parallelismi süntaktilise pindstruktuuri ja infostruktuuri põhijooned.	169
4.2. Parallelism eri laulurühmades	177
4.2.1. Laululiigilisi erijooni	177
4.2.2. Lokaalseid ja individuaalseid erijooni	179
Lühendid ja sümbolid	181
Kirjandus.	183
Analüüsimaterjal	199

Saateks

Parallelism on sarnase struktuuriga üksuste järjestamisel ja sarnasuse kaudu üksustevaheliste seoste loomisel põhinev nähtus, millel rajaneb tekstilooime paljude rahvaste folklooris ja muuski sõnakunstis läbi sajandite. Laiemalt käsitledes on parallelismis nähtud universaalset tunnetuses, kultuuri eri kihistustes, semiootilistes süsteemides, info töötlemises jne toimivat põhimõtet. Eesti regilaulus on parallelism keskne ülesehitusvõte, mis seob värse üheks tervikuks, parallelismirühmaks. Regilauluteksti parallelismi poeetika põhineb värsside keelelise ülesehituse sarnasusel ja värssidevahelistel tähendusseostel. Üks näide laulutüübist „Ma laulan mere maaks“: läbi seitsme paralleelvärsi võimendatakse peavärsis esitatud keskset väidet lauliku suutlikkusest.

ma laulan mere maasse,
mere kaldad heinamaaks,
mere ääred karjamaaks,
mere põhja põllumaaks,
mere roogi rukkidesse,
mere osja odradesse,
mere kama kaeradesse, T70 Tõs

Regilaulu parallelismi ülesehituses on oluline roll lauseehitusel. Samas leidub lauludes lausestruktuure lugematul hulgal, kuigi mälu kaudu edasikantava suulise traditsiooni jaoks peaks lauliku tööriistakast olema mõistlikes piirides. Kuidas siis leida need süntaktilised mehhanismid, millele parallelism rajaneb? Uurimuses, mida see raamat esitab, on leitud, et analüüsi üldistusastet tõstes on võimalik jõuda parallelismi ehituse aluseks oleva sõrestikuni, kondikavani, mis lauludes täitub konkreetse sisuga.

Lause ülesehituse osas põhineb see üldistus sõltuvusgrammatika mudelil (Tesnière 1959, vt nt Mel'čuk 1988; Muischnek & Müürisep 2017; Osborne 2019), millest siinses töös on tuletatud sõnadevahelise hierarhia tasandid ja tuvastatud piiratud hulk selle verbikeskse hierarhia tasandite kombinatioone. Eeltoodud näide esindab üht tüüpilist juhtu: peavärsis on verb *laulan*

(1. tasand) ja kolm verbi laiendit 2. tasandilt (alus *ma*, sihitis *mere* ja määrus *maasse*), peavärsiga rinnastatud järelvärsid on elliptilised: neis ei ole verbi ja üht 2. tasandi elementi (alust), aga 2. tasandi elementide juurde lisandub 3. tasandi elemente, täiendeid.

Nagu igasugusel tekstiüksusel, nii on ka parallelismil oma teatestruktuur, mehhanismid tuntud infole uue lisamiseks, teate lähtepunkti (teema) ja sellele lisanduvad uue info osa (reema) jagunemise ja vormistamise võtted (vt nt Lindström 2017). Kui vaadata siinset näidet, siis peavärsi puhul on küll selge, et *ma* on teema ja ülejäänud osa lausest reema, kuid mis on teema või reema järelvärssides, mille sisu tundub enam-vähem tuttav? Samas on järelvärsside ülesanne luua tähenduseseid, anda poeetilist, mitte tavakeelset infot, seetõttu tuleb arvesse võtta ka semiootilist vaatenurka. Lähtudes Juri Lotmani (1963, 1964, 1972, vt ka M. Lotman 2012) sekundaarsete modelleerimissüsteemide teooriast, olen siin eristanud primaarkeelelist (tavakeele) ja sekundaarkeelelist (poeetilise keele) infoväärtust. Kirjeldusmudelil jälgitakse poeetilist infot, mis kujuneb värsside (lausete) tähendusstruktuuride vaheliste seostena. Poeetilise keelekasutusele omastesse ekvivalentsiseostesse (Jakobson 1960) astuvad nii lausesisud tervikutena kui paralleelsõnad ja sõnaühendid, neist tekivad uued, poeetilise sekundaarkeele paradigmad. Eeltoodud näites moodustavad poeetilisi paradigmasid nii kogu peavärsi *ma laulan mere maasse* kui sõnade *mere* ja *maasse* vasted läbi värsside. Ka infostruktuurimalle leidub piiratud hulgal, tüüpiline on rajada sekundaarparadigmad peavärsi kahele reemaelemendile. Siin ilmneb ka tüüpiline vastavus sõltuvusgrammatilise ja infostruktuuri vahel: 2. tasandi elemendid *mere* ja *maasse* on need, millele laiendite lisamisega rajatakse poeetiline info.

Neid võrgustikke uurisin oma 1978. aastal kaitstud käsikirjalises kandidaadiväitekirjas „Некоторые синтаксические аспекты стихового параллелизма в эстонской рунической песне“ (Metslang 1978d). Eestikeelsena on parallelismi uurijatele seni kasutada olnud tõlkimiseelne esmaversioon „Süntaktilisi aspekte eesti regilaulu värsiparallelismis“ (Metslang 1978c). Siinne raamat põhineb eestikeelsel käsikirjal, mida on täiendatud ja parandatud ennekõike venekeelse lõppversiooni põhjal. On lisatud ka mõned tarvilikud kaasajastamised ja lahtikirjutamised¹.

¹ Väitekirja valmimise ajal kehtisid Nõukogude Liidus kandidaaditöödele ranged nõuded. Teaduskraadide andmist otsustas Moskvast tegutsev kõrgem atestatsioonikomisjon, sellele esitatava käsikirjalise venekeelse väitekirja maksimummaht oli humanitaarteadustes 195 lehekülge.

Edasised uuringud on avanud uusi vaatenurki ja esitanud üldistavaid sünteesi paralleelsuse kohta nii folkloori kui ilukirjanduse uuringutes.

Eesti ja ka läänemeresoome paralleelsus koos selle süntaktiliste, semantiliste ja ka häälikuliste vahenditega on olnud üks keskseid teemasid Mari Väina (varasema nimega Mari Sarv) rahvaluuleuuringutes (Sarv 2000, 2001, 2015, 2017). Oma töödes käsitleb ta mitmekülgset eesti regilaulu ja ka läänemeresoome regilaulu paralleelsust. Võttes kokku senistes analüüsides leidunud paralleelsuse tunnused, esitab ta läänemeresoome regilaulu kanoonilise paralleelsusmõõdi määratluse: selleks on tavaliselt „värsipikkusi (mõnikord ka lühemaid või pikemaid) üksusi koondav grammatiline paralleelsus, kus osale või kõigile peavärsi süntaktilistele elementidele antakse järelvärssides vastsed, mis esindavad sama üldmõistet ning mida paralleelsusühendi kontekstis tõlgendatakse sõltumata nende tavakeelsetest tähendusühenditest (samasus, sünonüümia, metonüümia, metafoor, analoogia, antonüümia, hüponüümia vm) peavärsi elementidega tähenduselt samaväärsetena; nende valiku ja kombineerimise värsisidesse määravad suuresti algriim ja värsimõõt“ (Sarv 2015: 32). Käsitledes paralleelsust rahvaluules laiemalt, eristab ta eri liike vastavalt tähendusühendite kujunemisele tekstis või iseseisvusele, tähendusühendite selgusele või hämarusele, häälikulise külje rollile seoste toetamisel või tekitamisel (Sarv 2001, 2017).

Eitust regilaulu paralleelsust stiilivõttena analüüsib Paul Hagu (1980). Mitmekülgse ja põhjaliku paralleelsuskäsitluse annab Tiiu Jaago (1998). Jaan Undusk (2004) arutleb paralleelsuses avalduva maailmanägemise üle ja leiab, et selle keelekasutuses peegeldub maagilis-animistlik maailmataju ja edasine liikumine esteetilise poeetilise loome suunas. Kanni Labi (2006) väitekirjaga regilaulude verbisemantikast toob välja verbide kui eripärase sõnaliigi ja paralleelsuse vastastikused seosed. Rahvaluule lühivormide paralleelsust sõltuvusgrammatilist ehitust käsitlevad Oskar Laasiku (2013) bakalaureusetöö vanasõnadest ja Margit Lillemetsa (2014) bakalaureusetöö mõistatustest.

Eesti luules leiduvat paralleelsust on käsitletud semiootilisest vaatenurgast. Külliki Kuusk (2014) analüüsib paralleelsust Uku Masingu luules. Sekundaarkeelise teateid kodeerival paralleelsusel on Masingu tekstides eriline roll. Paralleelsuse abil kajastab Masing enda religioosset olemist, samas ka seost rahvalaulupärase mentaliteediga ja soome-ugri põlisusundiga. Michelle Mueller (2015) analüüsib paralleelsust Betti Alveri luules, jälgides Jakobsoni

Venekeelset masinkirja leheküljele eriti palju ei mahtunud, nii tuli tekst võimalikult kokku suruda.

ekvivalentsiprintsiibile toetudes sekundaarkeeliste tähendusseoste kujundamist grammatiliste ja häälikuliste korduste ning deiksise abil.

Kui vaadata Eestist väljapoole, näeme püsivat ja mitmekülgset uurimishuvi paljude keelte parallelismi vastu. 1985. aastal toimus Berliinis Wolfgang Steinitz'i 80. sünniaastapäevale pühendatud kollokvium, mille teemaotaks oli olulisel kohal teeneka lingvisti ja folkloristi üks uurimisteemasid parallelism, eriti soome-ugri keeltes. Peatselt ilmus ka Steinitzile pühendatud artiklikogumik „Parallelismus und Etymologie“ (Lang & Sauer 1987), mis sisaldas Ewald Langi laiahaardelist artiklit parallelismist sekundaarse struktuuriloomu universaalse printsiibina (Lang 1987), artikleid parallelistlikest lausestruktuuridest handi rahvaluule proosažanrides (Hartung 1987) ning eesti regilaulus (Metslang 1987) ja sõnaparallelismist handi rahvalauludes (Schulze 1987). Lisaks leidub kogumikus parallelismi uurimise bibliograafia. Ewald Lang kavandas ka koguteose „Parallelism. An Interdisciplinary Handbook“ väljaandmist, mis paraku teoks pole saanud.

Soome folkloristide korraldamisel toimus 2014. aastal Helsingis rahvusvaheline seminar „Parallelism in verbal art and performance“. Selle järelkajana ilmus 2017. aastal ajakirja „Oral tradition“ teemanumber „Parallelism in verbal art and performance“, toimetajateks soome folkloristid Frog ja Lotte Tarkka. Kogumik sisaldab 15 artiklit 13 autorilt. Esindatud on eri keelkondade keeli üle maailma: mitu läänemeresoome keelt, handi, taani, saksa, leedu ja inglise keel, aga ka keeli näiteks Mehhikost, Guatemalast, Mongooliast, Hiinast, Taist, Austraaliast, Indoneesiast. Sissejuhatavas artiklis (Frog & Tarkka 2017) annavad toimetajad mitmekülgse ülevaate parallelismist ja toovad välja selle arvukad liigid (semantiline koos alaliikidega, struktuurne, grammatiline, kontrastiivne, fooniline). Kogumiku artiklites käsitletakse näiteks runolaulu parallelismi tähendusseoste loomise ja lauliku eneseväljenduse võimaldajana (Tarkka 2017), runolaulu parallelismi grammatilist, semantilist ja tekstilist struktuuri (Saarinen 2017), parallelismi diskursust organiseeriva semiootilise nähtusena (Frog 2017). Käsitlemist leiab ka parallelismi ja töömälu suhe, parallelism mälu protsessi ning esteetiliste jm psühholoogiliste efektide saavutamist toetava vahendina (Fabb 2017).

Parallelism on jätkuvalt huvipakkuvaks uurimisobjektiks, millest ilmub nii artikleid kui mahukamaid uurimusi. Uuritakse parallelistlike struktuure, vaadeldakse, kuidas need loovad tähendussuhteid, seejuures ka maagilisi ja rituaalseid tähendusi. Lisaks eelmainitutele on siin üks oluline teadlane

James F. Fox, kes on pikka aega uurinud süstemaatilisi tähendussuhteid range ülesehitusega parallelismis mõnede Kesk-Malai-Polüneesia keelte folklooris, eriti rituaalides (vt nt Fox 2014). Parallelistlike struktuure, näiteks sama lauseehitusega küsimusi ja vastuseid vanapõhja luules on käsitlenud Harriet Soper (2022). Keelte ja kultuuride vahelistes kõrvutustes on vaatluse all parallelistlikud struktuurid näiteks lõunaslaavi ja turgi eepilistes rahvalauludes (Reichl 1994), runolaulus ja klassikalise heebrea keele tekstides (Luthy 1995), vene böliinades ja runolaulus (Kalašnikova 1998). Analüüsitakse parallelismi tõlkimisvõimalusi (Moroni 2010). Semiootilistes käsitlustes vaadeldakse parallelismi laiemalt, lisaks grammatilisele ja poeetilisele ka muude märgisüsteemide struktuurina (vt nt Frog 2017). Psühholoogilistes ja kognitiivsetes uuringutes testitakse parallelismi eeldatavat tuge mälu protsessidele (Sturt, Keller & Dubey 2010; Fabb 2017).

Siinses uurimuses põhineb parallelismi lausestruktuuride uurimine sõltuvusgrammatika üldistatud mudelil, infostruktuuri uurimine primaarse tavakeele ja poeetilise sekundaarkeele info ahelate jälgimisel. Hilisemates uurimustes on parallelismi süntaktilise struktuuri analüüs toimunud konkreetsamas lauseliikmete, sõnaliikide, fraaside ja liitlausestruktuuride raamistikus (vt nt Hartung 1987; Kalašnikova 1998; Saarinen 2017). Sõltuvusgrammatika rakendamist poeetiliste struktuuride analüüsil küll leidub, kuid see seisneb pigem kvantitatiivses analüüsis sõltuvuspuude panga materjalil (nt Lee, Kong & Luo 2017). Poeetiliste tekstide uurimisel jälgitakse sekundaarkeelt tema väga mitmekülgses seoses primaarkeelega (vt nt M. Lotman 2012, Vaikmaa 2013), samas selliste tekstide infostruktuuri analüüs on pigem ühetasandiline, põhinedes teema, reema ja fookuse mõistetel (Soderholm 2021) või info doseerimise määra võrdlemisel teksti eri osades (Baraškina 2024).

Siinne raamat on täienduseks nii varasematele kui uuematele uurimustele, tuues välja vastavuste võrgustiku parallelismi keelelises struktuuris eesti regilaulu värsiparallelismi näitel.

Käsikirjalises väitekirjas ei olnud kohta tänuavaldusteks, nii esitan need tänud nüüd, mil mõnigi tänatavatest paraku juba pilvepiiril. Parallelismi teema juurde jõudsin tänu Juhan Peeglile ja Huno Rätsepale; nende julgustusel ja Huno Rätsepa juhendamisel said teoks mu üliõpilasuuringud ja ka see väitekirj. Ülikooliõpingute ajal oli toeks ja nõuks ka Huno Rätsepa juhitud uurimiserühm GGG, kuhu kuuludes sain oma uurimistulemusi arutada, esitada nii üritustel kui publikatsioonidena. Väitekirja kirjutasin töötades Keele

ja Kirjanduse Instituudis (Eesti Keele Instituudi eelkäija), oli hea ja inspireeriv õhkkond. Mõtlen tänuga ka Teaduste Akadeemia raamatukogule (praegune Tallinna Ülikooli Akadeemiline Raamatukogu), mille toel sain oma uurimusele igati korraliku teooriatausta. Tänuga toe ja nõu eest meenutan vanemaid kolleege KKI-s Henno Rajandit, Mati Ereltit ja Madis Norvikut. Henno Rajandile olen eriti tänulik soovitusel eest alles hoida väitekirja eestikeelne versioon, seda on korduvalt vaja läinud. Olen tänulik Irina Šeskinale (praeguse nimega Irina Metzke) ja Rein Kruusile, kes tõlkisid mu töö vene keelde; Viivi Maansole, kes koostas Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituudi poolt mu tööle asutusepoolse hinnangu; oponentidele Paul Alvrele ja Mart Mägerile. Suureks toeks, abiks ja nõuks oli mu abikaasa Toomas, mu vanemad Elsa ja Aare, folkloristist tädi Olli. Parallelismi teema viis mind kokku Steinitzi juubelit tähistavate saksa kolleegidega. Kutsumise eest nende kogumikus artikkel avaldada olen tänulik Ewald Langile ja Renate Paschile.

Selle eest, et oma uurimuse raamatuks tegemine mul meeles mõlkuda on saanud, olen tänulik Mari Väinale ja teistele kolleegidele Eesti Kirjandusmuuseumist. Avaldamise Emakeele Seltsi toimetiste sarjas olen tänulik seltsi juhatusele, nõu, abi ja korraldamise eest Marit Alasele. Suurepärase töö käsikirja toimetamisega on teinud Mari Kendla ja Andriela Rääbis, küljendamisega Sirje Ratso. Meisterlike fotode eest olen tänulik Helje Laasile. Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut on pakkunud suurepärase töökeskkonda – aitäh instituudi juhatajale Liina Lindströmile, koordinaatorile Tiia Margusele, raamatukoguhoidjale Leelo Padarile ja veel paljudele kolleegidele. On rõõm kaasa lüüa mitmes projektis, mis ka raamatu avaldamist on toetanud: tippkeskus „Eesti juured“, Eesti Teadusagentuuri projekt „Idast läände: eesti keele ja lõuna-läänemeresoome keelte tüpoloogiline muutumine uurali taustal“ ja Kultuuriministeeriumi projekt „Eesti regilaul: koguteos“ – aitäh, Miina Norvik, Karl Pajusalu ja taas Mari Väina. Hea on tööd teha, kui selja taga on toetavad ja mõistvad lähedased – olge tänatud, Helena, Joosep ja teie pered.

Ülevaade

Töös analüüsitakse keeleteaduse vaatenurgast süntaktilist parallelismi – eesti regilaulu konstitutiivset stiilivõtet, mis grupeerib järjestikused värssid kompleksseks tervikuks, parallelismirühmaks, nii et peavärsi sisu ja selle vahendina osalt ka vorm kordub, osalt varieerub järelvärssides.

Esimeses osas selgitatakse, millist parallelismi keelelise ülesehituse erijooni tinginud keeleväliste ja -siseste mõjurite kompleksi tuleb arvesse võtta. Antakse lingvistiline üldiseloomustus nii keelelisele kui poeetilisele parallelismile üldse ja selle võimalikele erikujudele, samuti värsiparallelismi kujunemisele ja esinemusele eri rahvaste luules. Teine osa käsitleb regilaulu värsiparallelismi nominatiivsesse plaani kuuluva süntaktilise pindstruktuuri, kolmas osa kommunikatiivsesse plaani kuuluva infostruktuuri seaduspärasusi. Mõlemal juhul arvestatakse seoseid situatiivse süvastruktuuri seaduspärasustega. Uurimus võtab arvesse ka stilistika, folkloristika, semiootika, informatsiooniteooria ja psühholingvistika seisukohti. Neljas osa võtab uurimistulemused kokku.

Sõnaloomingu lingvistilise uurimise esmaseks objektiks sobib võimalikult lihtsa ja järjekindla poetikaga aines, nagu seda on sajandite jooksul kontaktse kommunikatsiooni, sünkretismi ja samasuse esteetika tingimustes väljaarenevad folkloorne parallelism.

Loomulikku (antud juhul eesti) keelt vaadeldakse töös Juri Lotmani ideedele toetudes kui primaarkeelt, milles peituvad võimalused olla aluseks sekundaarsele poetika keelele. Arvestatakse nii primaarkeele kui ka tema poeetilise kasutamise iseärasustega, nagu keele poeetilise funktsioonile omane ekvivalentsisuhete projitseerimine paradigmaatikast süntagmaatikasse (Roman Jakobson) ja tähenduste konnoteerumine. Paralleelvärssid on omavahel semantiliselt, süntaktiliselt ja morfoloogiliselt kindlal viisil ekvivalent-
sed. See ekvivalentsus, mis dialektiliselt ühendab identsust ja analoogiat, on siin vormiks sekundaarkeelsetele konnotatiivsetele tähendusekvivalentsidele paralleelsete sõnade (sõnaühendite) ja värsside vahel, nn mõtteriimile. Viimase saavutamine, tähenduste koondamine sekundaarkeele paradigmadeks, ongi värsiparallelismi ülesanne. Parallelismi kujundanud tingimuste nõudeil

peavad nii primaar- kui sekundaarkeele struktuurid mahtuma kaheksasilbilisse värssi, olema võimalikult lihtsad, reeglistatud, arvult piiratud, hõlpsasti loodavad, vastuvõetavad ja säilitatavad. Kolme üheaegse teksti (primaarkeele, poeetika keele ja muusika keele tekst) mahuüksused kattuvad reeglipäraselt. Piiratud vahenditega saadakse aga semantiliselt küllastatud tekst. Töö selgitab, kuidas primaarkeelt selleks on kasutatud ja millised keelevahendid on osutunud sobivaks. Ühtlasi vaadeldakse ka parallelismi keelelise vormi varieeruvust vastavalt laululiigile kui mõjurite kompleksile ja laulualale.

Töös on lause süvastruktuur üldistatud kujunevaks situatsioonikomponentidest, pindstruktuur sõltuvushierarhia eri tasandite elementidest, infostruktuur teema- ja reemaelementidest, süüvimata kvalitatiivsetesse erijoonetesse. See võimaldab välja selgitada eeltoodud nõudeile optimaalselt vastavad ja omavahel tihedasti seotud küljed parallelismi primaarkeeleliste väljendusvahendite mehhanismis, nagu

- 1) kaheksasilbilises värssis võimalike, ilmselt põhiliste eesti keele liitlausete ehituse põhimõtted ja tüübid;
- 2) selliste lausete rinnastava, ühtaegu nii tseugmakujuliseks liitlauseks kui poeetiliseks struktuuriks ühendamise viisid ja tüübid;
- 3) paralleelvärsside süvastruktuuride identsuse ja erinevuse vahekorrad;
- 4) pindstruktuuride identsuse ja erinevuse vahekorrad; järelvärsside elliptilisuse vajalikkuse ja määra, mis tagab süntaktilise ekvivalentsuse peavärsiga ja võimaldab lause laiendamist poeetiliselt informatiivsete elementidega;
- 5) tseugma, mõningail juhtudel ka liitlausest kõrgemate üksuste infostruktuuri põhijooned; primaarse ja sekundaarse informatsiooni seosed ja proportsioonid.

Süntaktilise pindstruktuuri analüüs lähtub Lucien Tesnière'ilt pärinevast sõltuvusgrammatika mudelist, mille põhjal on töös lause elemendid jaotatud sõltuvushargmiku tasanditele. Lause sisaldab peavärsis 3–5, järelvärsis 2–4 elementi. Sõltuvushargmik on võimalikult lihtne, haarates peavärsis kokku 2–3, järelvärsis 1–3 tasandit, ega ulatu tavaliselt sügavamale 3., järelvärsis ka 4. tasandist. Peavärsis alistuvad madalamad tasandid vaid ühele 2. tasandi elemendile. Järelvärs on madalatasandilisem kui peavärs, sest informatsiooni kontsentreerimiseks võib seal jääda tegevust märkiv verb ja muidki puhtteemalisi, peavärsis antuga identseid elemente tähistamata. See võimaldab lisada madalamatasandilisemaid täiendeid jms. Järelvärsi elliptilisuse korral

tagavad kaks sekundaarparadigmasid kujundavat ja kõigis värssides säilivat 2. tasandi elementi ka paralleelismi süntaktilise pidevuse. On piiratud arv teisendusi, millele vastavalt võib järelvärsistruktuur peavärsistruktuurist tulla ja mis sõltuvad struktuurivõimalustest ning eri tasandite elementidele omasest kas säilivusest, lisanduvusest või väljajäävusest.

Infostruktuur on tõusnud keeleteaduse huvikeskmesse viimastel aastakümnetel. Vaadeldavate keelenähtuste olemuses, kvalitatiivses ja struktuurses ühtsuses ja erinevuses, kesketes mõistetes jne pole tihti veel küllaldast selgust. Uurijate tähelepanu on keskendunud peamiselt puhtprimaarkeelsetele tekstidele. Töös üritatakse avardada infostruktuuri käsitust neis aspektides, toetudes klassikalisele teema-reema, Vilém Mathesiuselt pärinevale opositsioonile, primaar- ja sekundaarkeele eristusele ning ekvivalentsiprintsiibile.

Lähtutakse informatsiooni edasiandmisel ja vastuvõtmisel üldisest määratu määratuga ühendamise põhimõttest. Viimane tingib informatsiooni doseerimist eelnevalt määratud ja selle kaudu määratavast osast koosnevate predikatiivsete üksuste, teadete kaupa, mis nii järjestikku kui hierarhiliselt seostuvad. Primaarkeelega edastatav informatsioon on seejuures ühtaegu mitut laadi, nagu ekspressiivne (denotaatide või nende seostatuse laadi määramine), modaalne jne. Sellele lisaks võib tekstiga anda ka väga mitmesugust sekundaarinformatsiooni. Vähemalt üks neist, konnotatiivne informatsioon, mis lisab teksti tähenduseseid, on otseselt seotud primaarinformatsiooniga ja viimase vaatlemine esimesest isoleerituna moonutaks tegelikkust.

Keele poeetilise funktsiooni tõttu luuakse paralleelsetest osistest uusi, sekundaarseid paradigmasid. Sekundaarparadigmade loomist paralleelismis vaadeldakse töös kui sekundaarparadigmaatilise informatsiooni andmist. Sõnade ja värsside paralleelne esitamine vahendab nende tähenduste võrdlemist, annab informatsiooni sellest, mida üldist ja mida erilist esitaja asjades, faktides jne näeb, ja nimelt millistes. Et seejuures võrreldakse nii tekstis järgnevat eelnevaga kui ka vastupidi, siis on paradigmade elemendid ühtaegu nii määratud kui määratavad, nii teemalised kui reemalised. (Seetõttu on kõik paralleelvärsid sekundaarselt informatiivsed, kuigi viimased värsid primaarinformatsiooni õieti ei anna, sisu on suures osas juba tuttav.) Infostruktuuri analüüsil vaadeldakse paralleelismis kujundatavaid sekundaarparadigmasid teateliinidena.

Eesti regilaulus kõige tüüpilisema värsiparalleelismi infostruktuuri põhijooned on järgmised.

Parallelismi ülesehituse määrab eelkõige ülesanne anda poeetilist sekundaarinformatsiooni värsside kui tervikute sisuseostest. Värsi süvstruktuuri moodustab konkreetne individuaalsituatsioon. Parallelismis situatsioonid ühenduvad ja üldistuvad sekundaarparadigmaks. Nagu on väitnud Jaan Kaplinski (1972), ei ole rinnastav seos paralleelvärsside sisu vahel mitte konjunktsioon, vaid disjunktsioon. Üldjuhul jääb määramata, millist võimalikku referentsituatsiooni tegelikult tähistatakse. Omavahel analoogilisi individuaalsituatsioone ühendab identne struktuur. Selle raames saavutatakse analoogia situatsioonikomponentide leksikaal- ja denotatiivtähen-duste varieerimisega, s.o komponendiparadigmade abil. Tavaliselt annab esimene, peavärss olulised momendid grammatilisest ehitusest ja lähtepunktid sekundaarparadigmade jaoks. Informatsioon on siin primaarkeeleline. Peavärsi teemasse kuulub tavaliselt kahe situatsioonikomponendi tähendus. Neist lähtudes määratakse 1–3 reemalise komponendi tähendus, kogu situatsiooni struktuur ja tähendus. Järelvärssides kuulub situatsiooni struktuur ja osa tähendusest juba primaarkeelelisse teemasse. Järelvärsi lisamisega peavärsile algab sekundaarinformatsiooni andmine, primaarinformatsiooni annab järelvärss vaid selle vajaduste kohaselt, varieerides situatsioonikomponentide ja sellest tulenevalt kogu situatsiooni tähendust. Primaarkeelelisse reemasse kuuluvad vaid uued osad paralleelsõnade tähendustes ja vahel ka mingile ühele situatsioonikomponendile lisanduvad atribuudid.

Parallelismi ülesehitust mõjutavad järgmiselt järjestuvad infostruktuuri seaduspärasused:

- 1) teksti semantiline küllastatus ja väljendusvahendite piiratus eeldavad nii primaar- kui sekundaarkeele aspektist võimalikult informatiivsete elementide kasutamist; sekundaarkeele teadete liinid rajatakse peavärsi primaarse reema elementidele, poeetiline mäng käib primaarkeeleliseltki uue ja huvitava sisuga;
- 2) situatsiooniparadigma saamiseks ei tarvitse varieerida kõigi komponentide tähendusi, optimaalseks on osutunud kaks komponendiparadigmat;
- 3) tegevuse tähendus ei moodusta tavaliselt sekundaarparadigmat, vaid jääb kõigis värssides identseks ja kuulub järelvärssides teemasse. Tema ülesanne on tagada grammatilise struktuuri püsivus. Varieerimiseks sobivad paremini muude komponentide tähendused, pealegi kuuluvad vastavad sõnad mahukamatesse sõnaklassidesse.

Kas infostruktuur vastab kõigile või ainult osale neist seaduspärasustest, sõltub eelkõige sellest, kui palju ja milliseid reemaelemente on peavärsis.

Töös iseloomustatakse lähemalt kujunevaid sõltuvusgrammatilisi ja teema-reema-struktuure, nende väljendusvahendeid ja parallelismi keelilise vormi sõltuvust konsituatsioonitegureist.

Sissejuhatus

Väitekiri analüüsib mõningaid süntaktilisi seaduspärasusi XIX saj lõpus ja XX saj alguses kogutud eesti regilaulude värsiparallelismis. Teksti nominaatiivses plaanis tehakse kindlaks süntaktilise pindstruktuuri, kommunikatiivses – infostruktuuri üldised põhimõtted ja peamised mallid. Mõlemal juhul arvestatakse sõltuvust süvastruktuurse ehituse põhimõtetest.

Parallelism on eesti regilaulus konstitutiivne stiilivõte, sajandite jooksul kujunenud moodus kasutada eesti keelt folkloorse poeetika materjalina. Töö selgitab parallelismi keelelisi tunnusoone (stiilitähiseid) seoses neid tinginud konsituatsiooniteguritega (stiilistiimulitega), nagu poeetiline keelekasutus, suuline levik jne. Stiilitähistest peab siis järelduma, kuidas olid ehitatud need eesti keele liht- ja liitlaused, mis oma põhilisuse ja lihtsuse tõttu püsisid suulises traditsioonis, mahtusid kaheksasilbilisse värssi ja samas võimaldasid poeetilist efekti. Süntaktilisele vaatlemisele eelneb konsituatsiooni analüüs, eeldatavate stiilistiimulite kindlakstegemine ja parallelismi lähem stiilingvistiline iseloomustus. Järgnevalt selgitatakse parallelismi süntaktilist ülesehitust ja selle seoseid stiilistiimulitega. Pindstruktuuri kirjeldatakse vastavalt lausesisesele sõltuvushierarhiale. Analüüsitakse pea- ja järelvärssi, värsside paralleelse ühendamise seaduspärasusi, parallelismirühma struktuuri. Erilist tähelepanu pööratakse sõltuvushierarhia püsivuse ja muutuvuse vahekorrale värsside kui sarnase ehitusega lausete rinnastaval ühendamisel. Analüüsil kasutatakse abikonstruktsioonina parallelismipaari, mille moodustab peavärss koos ühe kaasnenud järelvärssiga. Saavutamaks vajalikku üldistusastet, ei süüvita pind- ega infostruktuuri käsitlemisel värssi (lause) elementide ega nende seoste kvalitatiivsetesse iseärasustesse. Parallelismi kui kindlat tüüpi rindlause infostruktuuri juures tuleb arvesse võtta, et selle semantikas esineb poetikasse kuuluvaid lisatähendusi ja -seoseid. Infostruktuuri kirjeldatakse vastavalt lause süvastruktuuri komponentide tähenduste lausevälisele ja -sisesele determineeritusele. Selle järgi eraldatakse teema ja reema. Eristatakse elementide ja üksuste teemalisust-reemalisust kas tavalise, primaarse keele või poeetilise sekundaarkeele tähenduses. Tehakse kindlaks, kuidas

käituvad parallelismis erinevalt determineeritud elemendid, kuivõrd määrab peavärsi infostruktuur kogu parallelismirühma infostruktuuri ja milline on parallelismile omane determinatsiooniseoste võrk.

Töö eesmärgiks on leida parallelismile üldomased süntaktilised seaduspärasused. Kuna analüüsitavad regilaulud kuuluvad eri laululiikidesse, eri laualadele jne, siis püütakse lisaks selgitada, kas ja milliseid varieerumisi need tegurid võivad põhjustada. Uurimismaterjaliks on 4500 värssi kolmest laululiigist (eepilised laulud, laulud laulust ja laulikust ning pulmalaulud) üle kogu Eesti ja 1500 värssi Karksi kihelkonnast, neist 300 värssi ühelt laulikult, Mai Kapralilt.

Töö esimene osa iseloomustab parallelismi kui lingvistilise uurimise objekti. Vaadeldakse olulisemaid konsituatsioonitegureid. Neile, eriti keelekasutuse poeetilisust arvestades, antakse parallelismi keelelise vormi üldise loomustus. Värsiparallelismi kujunemist, levikut ja uurimislugu vaadeldakse eelkõige stiililingvistika aspektist. Teine osa kirjeldab süntaktilist pindstruktuuri: kõigepealt parallelismipaari, seejärel -rühma. Kolmas osa kirjeldab infostruktuuri. Eraldi käsitletakse juhte, kus parallelismile aluseks olev süvasituatsioon kuulub primaarkeelselt teemasse või reemasse. Neljas osa võtab parallelismi struktuuri põhijooned kokku nii eesti regilaulus üldiselt kui ka eri laululiikides, Karksi ja Mai Kaprali lauludes. Töö lõpus on sümbolite ja tähiste, kirjanduse ning analüüsimaterjali loetelu. Kvantitatiivse andmestiku tabelid leiduvad repositooriumis DataDOI (Metslang 2025).

1. Parallelism kui lingvistilise uurimise objekt

1.1. Parallelismi määratlus eesti folkloristikas

Parallelism on konstitutiivne võte eesti regilaulus, mis grupeerib järjestikused värsid kompleksseks tervikuks – parallelismirühmaks. Parallelismirühma kuuluvad värsid on omavahel seotud seeläbi, et ühe värsi sisu ja selle vahendina vorm osalt kordub, osalt varieerub teistes, paralleelvärssides. Nii kujuneb kompleksne terviklik mõte, poetiline pilt. Paralleel- ehk järelvärsid² võivad peavärsi sisu korrata, sarnasuse-, naabruse-, kontrastiassotsiatsioonide alusel nüansseerida, analüüsida, laiendada. Avarama käsitluse korral võib parallelismi anda ka näiteks loetelu või gradatsioon. Üksiktähenduste reastamisega antakse neid ühendav üldistus, rääkides kas sama objekti eri tahkudest (sünonüümiaparallelism) või sisult lähedastest, ka kontrastsetest nähtustest (analoogiaparallelism), nii et iga värss annab „mõtteliselt midagi uut, annab uue tundevarjundi või sündmustiku detaili“ (Viidalepp 1959: 134). Värsside vormilisel seostamisel on oluline nende süntaktiline sarnasus, millega kaasneb tihti ka sama sõnajärjestus. Parallelism ühendab värse (enamasti kahte kuni nelja, kuid ka kuni kümmet), aga samuti ka värsipooli, -paare, -kolmikuid, laiemalt võttes ka tekstiosi (Kubjas 1957: 195–196; Viidalepp 1959: 134–140; Koemets 1963: 45; Laugaste 1974: 24–25; 1975: 160–162). Näiteid:

- (1) sünonüümiaparallelism: paha on maksada Manalla,
kuri on kosta Tuonelassa,
hale on hauassa tasuda, T 113 Lüg
- (2) analoogiaparallelism: siäd minä siidije siuksin,
karja kataks kangastejä,
emakitsed kettitejä,
lambad laiuja linuja,
vasikad vana vööjä, T 177 Jõh

² Töös nimetame paralleelvärssideks parallelismiks seostatud värse üldse, nii pea- kui järelvärse.

- (3) värsipoolte parallelism: sis ma nõuas pailu palka,
pailu palka, hulga hinda, T 284 Pst
- (4) värsipaarikute parallelism: tooge mulle kottu raudasärki
ümber mu ihu ilusa,
tooge mulle kilbised käised
ümber armaste abude,
tooge mulle armas harju tanu
ümber juuste ruugijate, T 67 Rid

Parallelismi süntaktilisest küljest on teada, et ta kujuneb lauseehituse, -sisu ja sõnatähenduste poolest lähedastest järjestikustest, rinnastavalt ühenduvaist värssidest, mis on enamasti terviklikud laused, harvem lauseosad. Keelelise analüüsi jaoks sellest nähtavasti ei piisa, vaja on parallelismi mõiste lingvistiliselt lahti mõtestada. Et aga esiteks pole tegemist tavalise keelelise struktuuriga, vaid poeetilise, ja teiseks on seda, nagu üldse regilaulukeelt kujundanud kasutustingimused (levik suulises traditsioonis, sünkretism jm), tuleb parallelismi vaadelda nende taustal, seega stiilingvistilisest vaatenurgast.

1.2. Parallelismi stiilingvistilisi põhijooni

1.2.1. Stiilingvistika põhimõisted

Keel pole midagi ühtset, ühesugust ja püsivat, temas on küllalt võimalusi kohanemiseks kasutamise olukorra ja otstarbega. Peale keele lokaalsete, sotsiaalsete ja temporaalsete varieerumiste on ka konsituatsioonilisi. Vastavalt konsituatsioonile (keele varieerumist tingivate tegurite kompleksile tekstilisest ja situatsioonilisest ümbrusest) elab keel arvukais alltüüpides: kirjutatud ja kõneldud keel; folkloori, ilu- ja ajakirjanduse keel; nende eri žanrite, autorite, teoste keel; teaduse, asjaajamise, igapäevase suhtlemise keel jne. Üht või teist laadi variantidele tunnuslikud keelenähtused võivad vahel ositi kokku langeda, ainult et ajalooline, geograafiline, sotsio- ja stiilingvistika uurivad neid eri aspektides ja eri terminis.

Stiilingvistika uurib keele alltüüpe, mis kujunevad sõltuvuses konsituatsiooniteguritest ning vastavusi nende tegurite ja keele alltüübi tunnusoonte vahel (Enkvist 1973; vt ka Metslang 1978b). Keele alltüübi tunnusoonte süsteemi nimetame **stiiliks**, seda tinginud konsituatsioonitegureid **stiilistiimuleiks**. Stiili mõiste on suhteline. Stiili eripära on muutuja teksti ja

konsituatsiooniliselt vastava **normi** vahel – see, mille poolest vaadeldav tekst erineb normtekstist ja mille poolest erinevad neis tekstides realiseeruvad süsteemid. Stiilistiimulite mõju ilmneb kõige selgemalt mingite keelenähtuste haruldasemas või sagedasemas esinemises antud stiili tekstides. Jooned, mille sagedused tekstis ja normtekstis, mille tähtsus vaadeldava allkeele ja normi süsteemis oluliselt erinevad, on uuritava **stiili tähisteks** selle normi suhtes. Ühtlasi tehakse kindlaks ka stiili ja normi ühisjooned.

Normi võib valida ja stiilegi näha mitmeti. Üks võimalus on võrrelda eeldatavalt eri stiile esindavaid tekste, võttes ühe stiili uurimisel normiks teise stiili. Norm valitakse mingis suhtes sarnasest, teises suhtes erinevast ümbrusest, nii et saaks jälgida ainult uuritavaid tekste mõjutanud oletatavate stiilistiimulite toimet.

Töös võrdleme sel moel kolme vaadeldavat liiki laulude parallelismi Eestis üldse iga liigiga eraldi, Karksi ja Mai Kaprali lauludega, samuti kaht viimast omavahel.

Teiseks võib normiks kasutada stilistiliselt neutraalset keelt. Sellise lähenemisviisi korral annab stiili mitte niivõrd erinevus normist, vaid lisandus sellele. Norm, mis oleks tõesti stiilielelne, konsituatsioonimõjudeta, peab nähtavasti olema idealisatsioon. Sellist abikonstruktsiooni, millele ükski reaalne allkeel ei vasta, kasutatakse näiteks funktsionaalstiilide uurimisel. Eriti otsarbekas paistab niisugune käsitlus aga kirjanduslike tekstide puhul. Stiili määrab siin erinevus üldkehtivast baasgrammatikast. Selle erinevuse põhjustavad taas mingid stiilistiimulid. Vaatame, mis tuleb välja kohanime kasutamisest parallelismis näitega Põidest, kus pruut on pulmas kadunud (5).

- (5) Ta läks murreldes Mohuse,
köverite läks Kõinaste,
rudjus Ruhnumaa viluse, T 5284 Põi

Kuhu siis? Tavalise keeekasutuse puhul oleks nende kolme kohanimega tähistatud konkreetne marsruut. Kui aga meenutada üksiku ja üldise dialektikat parallelismis, siis tuleb arvata, et laulik ei anna ei kolme ega ka mitte ühtainsatki kindlat kohta, vaid üldistab nende põhjal n-ö määramispiirkonna ega tahagi täpne olla. See üldistatud parasjagu kauge koht on aga luulelisena antud just oma kolme variandi, kolme varjundi tõttu, ilma nendeta ta seda ei oleks. Niisiis paralleelselt kasutatud *Mohuse*, *Kõinaste*, *Ruhnumaa viluse* ei tähenda mitte seda, mis tavaliselt, vaid omandavad poeetilises struktuuris

lisatähenduse seostest üksteise, neist kujundatud üldtähenduse ja tekstilise ümbrusega. Tekst ei pea andma informatsiooni reaalsest, vaid selle põhjal kujundatud poeetilisest maailmast. Selleks kasutatakse ikkagi tavalist (eesti või mõnd muud) keelt, kuid erilisel viisil, nii et teksti eripärasus kajastab ja aitab luua poeetilist mõtet. Tavalise (primaarse) keele baasil moodustuvad poeetilise (eelmise suhtes sekundaarse) keele struktuurid, mille primaarkeele elemendid võivad saada lisaväärtusi ja -tähendusi, konnoteeruda.

(6) Minu priinimi oli Kivi.

Mu maja oli kivist.

Ja süda oli kivist.

Miks siis rist on puust? (Traat 1976: 5)

Näites (6) kunstluulest omandab konnotatsioone sõna *kivi* ja sõnapaari *kivist-puust* konnoteerumist toetab ainemääruse korduvus, nagu näites (5) kordus kohamäärus. Seetõttu tuleb sedalaadi tekste vaadelda ühtaegu nii primaar- kui sekundaarkeele tekstidena ja arvestada viimase tugeva mõjuga esimesele. Nii kaasneb konnoteerumisega mõnede keelenähtuste tihedam esinemine tekstis. Stiilitähised kajastavad tihti stiiliomast konnoteerimist, konnotatsioon on vahelüli, mis stiilitähised funktsioneerima paneb.

Et lingvistiline eripära on sellistel juhtudel täiesti ilmne ja konnotatiivne keelekasutus üldse iseloomustab vaadeldavat stiili, mitte aga normi, siis ei tarvitse stiili võrdlemisel normiga toetuda konkreetsetele kvantitatiivsetele andmetele. Selliselt läheneme parallelismile seda tavalise keelekasutusega võrreldes.

Järgnevalt üritame hästi üldiselt grupeerida keeleüksuse (teksti, tekstiosa vm) ümbruse olulisemad parameetrid, millest stiilistiimulid võivad tuleneda (Riffaterre 1959: 171; Jakobson 1960; Doležel 1964; Arnold 1973; Enkvist 1973: 54–58; Galperin 1974; Levý 1975; Arutjunova 1976: 54; vt joonis 1.1).

1) Tekstisisesed parameetrid:

a) keeleline struktuur (foneemiline, morfoloogiline, süntaktiline, semantiline, intonatsiooniline struktuur, infostruktuur jne);

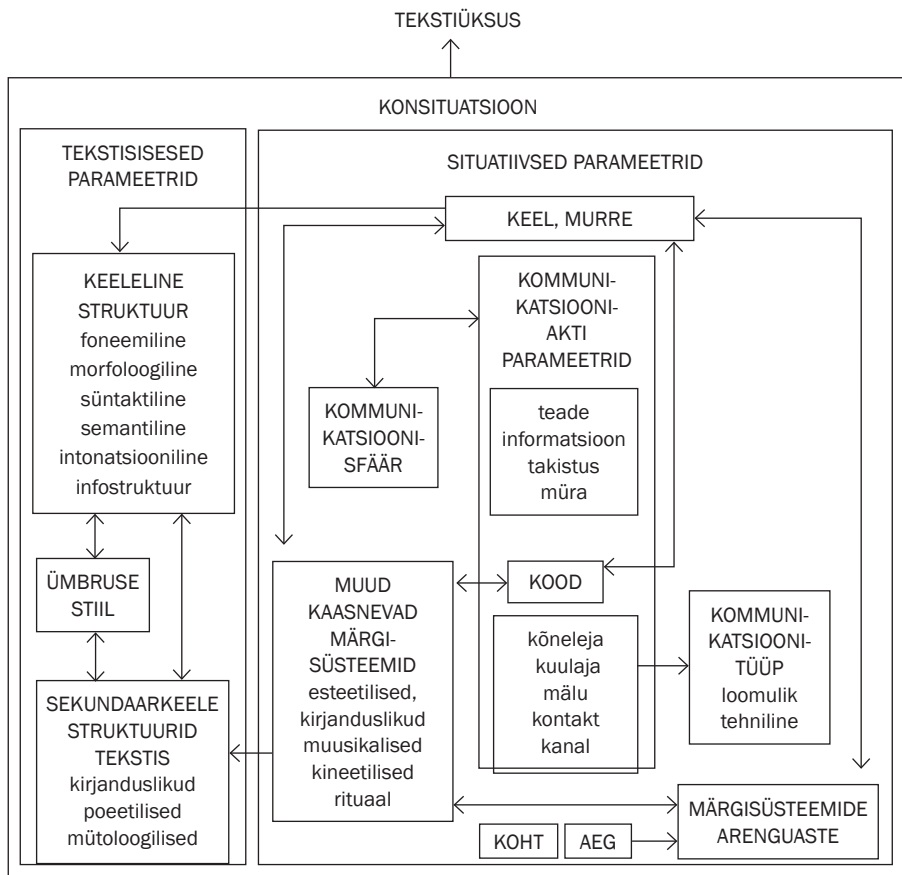
b) sekundaarkeele struktuurid vaadeldavais tekstides (kirjanduslikud, poeetilised, mütoloogilised, ideoloogilised jne);

c) ümbruse stiil.

2) Situatiivsed parameetrid:

a) kommunikatsioonifäär (määrab funktsionaalse allkeele koos vastava stiiliga);

- b) kommunikatsiooniakti parameetrid (kõneleja, kuulaja, nende hulk, mälu, teade, kood, kanal, kontakt, takistus, informatsioon, müra, nende ja nendevaheliste seoste erijooned; kommunikatsioonitüüp: vahetu, kontaktne, või vahendatud, tehniline);
- c) loomulik keel, murre;
- d) muud kaasnevad märgisüsteemid, keeled (nt ideoloogilised, esteetilised, kirjanduslikud, muusikalised, kineetilised, rituaalsed);
- e) loomuliku jt keelte arenguetapp;
- f) koht, aeg jne.

Joonis 1.1. Peamised konsituatsiooniparameetrid

Näiteks asesõnade suurt esinemissagedust kõnekeeles tingivad nähtavasti sellised stiimulid, nagu kommunikatsiooni kontaktsus (kõneleja ja kuulaja jaoks ühisest ümbrusest ilmselgeid asju ei tarvitseta täpsemalt nimetada, piisab deiksisest), akustiline kanal (tekst, mis ei saa kuulajal korruga käes olla, peab paremaks mõistmiseks olema veidi liiane) jne.

Konsituatsiooniparameetrid ja neist tulenevad mõjurid toimivad komplekselt ja seostuvad hierarhiliselt. Parallelismi puhul peaksid järjestuma mitmesugused sõnakunsti, folkloori, regilaulu, antud struktuuri ja laululiigi mõjurid.

Rahvaluuletekst on ühtaegu nii primaarkeele kui kirjandusliku ja poeetilise sekundaarkeele tekst. Stiilitähised kajastavad siin sageli konnoteerimist. Tekst elab ja on rahva suulises traditsioonis. See tingib näiteks mitmesuguseid kindlaid ja stereotüüpseid kompositsioonilisi ja poeetilisi võtteid, kujunevate sekundaarsete tähendusseoste teatud ühelaadilisust, vastavust kollektiivi poeetilisele maailmanägemisele. Regilaulu puhul kaasneb folkloorse sõnakunstiga sünkreetiliselt muusika, mistõttu nimetatud tekst peab liigenduma vastavuses muusikatekstiga. Kui tekstis ühendab värsse parallelism, lisanduvad sellises tekstiosas poeetilist struktuuri kujundavad reeglid, kusjuures kehtivad ka kõik eelmiste stiilistiimulite nõuded. Seejuures töötavad kontekstiparameetrite hierarhias ilmselt mõnedki liiasusreeglid, nii et ühtede parameetrite teatud väärtused tingivad teiste väärtusi.

Et mõista parallelismi keelelist stiili kui süsteemi, peame kontrollima stiilistiimulite ja -tähiste vahelisi vastavusi.

1.2.2. Peamised konsituatsioonitegurid

Parallelismis kui poeetilise sekundaarkeele struktuuris on elementide vahel kehtestatud arvukad tähendusseosed, tekst on tihedam ja informatiivsem kui tavalise keelekasutuse korral. Uurides primaarkeele kasutamist parallelismis, tuleb viimast käsitada sekundaarkeele struktuurina ja kontrollida, millised stiilitähised sellest tulenevad. Võtame arvesse ka muid konsituatsioonitegureid, tingimusi, milles vaadeldav poeetiline struktuur funktsioneerib ja mis tulenevad eelkõige rahvaluule ja -laulu eripärast.

1.2.2.1. Keele kasutamine poeetilistes struktuurides. Juri Lotmani (1972: 21) eeskujul käsitame keelena peale loomuliku keele muidki kommunikatsiooniks kasutatavaid märgisüsteeme: esiteks kunstlikke keeli, mis on loodud kasutamiseks kitsalt spetsialiseeritud tegevussfäärides (liiklusmärkide keel); teiseks sekundaarseid modelleerimissüsteeme, mis on ehitatud loomuliku, primaarse keele materjalist, on loomuliku keele tüüpi, kuid keerukama struktuuriga (rituaal, ideoloogia, kunst) ja mis kokku annavad ühtse semiootilise terviku – kultuuri. Loomulik keel on stabiilne süsteem, võrreldes selle baasil kujundatud loogiliselt sekundaarse kirjanduse, folkloori, regilaulu või üksik-kujundi keelega.

Sekundaarkeel kujuneb primaarsest **konnotatsiooniprotsessist**. Primaarkeele sisu- ja vormielemente kasutatakse sihipäraselt korrastatuna, nii et mingite ühistunnustega elemendid ja üksused seostuvad ja nende tähendused ühinevad uueks, sekundaarseks tähenduseks. See uus tähendus sisaldab endas lähtetähendusi nende väga mitmesugustes samasus- ja erinevusvahetades ning on ühtlasi ka üldistus nendest. Seda kogesime näite (5) puhul paralleelselt samas lausepositsioonis kasutatud kohanimedele näol. Sealt ilmnes ka, et sellist sekundaartähendust neil paralleelsõnadel (*Mohuse – Kõinaste – Ruhnumaa viluse*) väljaspool teksti pole. See tähendus tekib tekstis primaarkeele abiga. Toodud näites annab nii lausepositsioonide ja morfoloogilise kuju kui ka leksikaalsete tähenduste kõrvutamise vormi, mis kajastab tähenduste sekundaarset kõrvutamist, see on kujuneva sekundaartähenduse malliks. Selline sekundaarse sisu modelleerimine primaarkeele vahenditega on toetanud iidset tendentsi eraldada keele kirjanduslik, eriti aga luulevariant ülejäänust, igapäevasest ja puhtteabeliselt kasutatavast. Kirjanduslikud tekstid moodustuvad just nn ikoonilistest märkidest, mille väljendusplaan modelleerib sisu. Primaarkeelele pole aga omane selline immanentne, motiveeritud suhe märgi kahe külje vahel. Tekstis võivad seejuures kujuneda küllalt ulatuslikud ja keerukad vormi- ja sisuseosed. Parallelismirühma võib pidada lihtsama ehitusega ikooniliseks märgiks, mille vormiks on kindlate tunnuste abil ühendatud osa regilaulutekstist, kõrvutatavate tähendustega värsid. Sellest korrastatud vormist tuleneb parallelismirühma eriomane tähendus – sekundaarne sisu ja vorm n-ö sulavad kokku, on teineteisest lahutamatud. Niisiis taastatakse ja kategoriseeritakse tegelikkust küll loomuliku keele vahenditega, kuid uuel tasemel ja uuel viisil, primaarkeelest erinevalt, kajastades autori (kollektiivi) maailmanägemist ja sekundaarkeelelist mõtlemist (Lotman 1963; 1972: 23; Turenus 1974).

Vaatleme nüüd konnotatsiooniprotsessi veidi lähemalt. Keelesüsteem realiseerub tekstis. Teksti üksused on süntagmaatilised kombinatsioonid paradigmaatiliselt teljelt (valikuteljelt) valitud sisu- ja väljenduselementidest (morfeem, silp – foneemidest, sõna – morfeemidest, silpidest, lause – lekseemidest, süntaktilistest positsioonidest jne). Paradigmaatikas koonduvad mingi ühise tunnusega ja seetõttu ekvivalentsed elemendid, teksti valitakse neist alternatiividest parasjagu sobiv. Laulik aga talitab teisiti. Kui mingi abstraktsem tähendus kas tema mõtlemises või keelesüsteemis avaldub konkreetsemalt mitmes alternatiivses lekseemis, siis ta ka tarvitab mitut lekseemi. Laulik ütleb, et pruut sõitis *Mohuse – Kõinaste – Ruhnumaa viluse* (5), ja kui ta jälle mõrsja kohta midagi mahlakat öelda tahab (7), siis pole see mitte lihtsalt ja ainult *tatinina*, vaid mitu taolist sõna.

- (7) Jätame *sitta* siiapaika,
enne kui *sitta* silitame,
jätame *tühja* tüdrukuse,
enne kui *nara* naiseks teeme,
tatinina tanutame,
tühja-paljast põlletame, T 5263 PJg

Siin avaldub keele poeetilisele kasutusele omane **ekvivalentsisuhte projitseerimine selektsiooniteljelt kombinatsiooniteljele**, paradigmaatiliselt ekvivalentsete elementide süntagmaatiline kombineerimine. Nimetame seda Roman Jakobsoni (1960: 358) sõnastatud põhimõtet **ekvivalentsiprintsiibiks**. Kombineeritakse ekvivalentseid elemente ja üksusi häälikutest kuni tekstiosadeni välja. Ekvivalents võib siis olla a) fonoloogiline, nagu eri sõnade alg- või lõpphäälikute sarnasus (*tatinina tanutame, puu – kuu*); b) leksikaalne, nagu sama sõna eri vormid (*sinuga – sinuta, kivi – kivist*); c) morfoloogiline, nagu eri sõnade samad vormid (*kivist – puust*); d) süntaktiline, nagu sarnase ehitusega laused seni toodud näidetes; e) referentsiaalne, nagu sama objekti eri viisidel nimetamine (*teedekäija – maademarsja, eit – hauduja – kandja*); f) tekstiosade vaheline, nagu korduslauludes; g) prosoodiline, nagu meetrumi puhul jne. Ekvivalentsi jaoks parasjagu olulised jooned üksustes tulevad esile, vähem olulised jäävad tagaplaanile, sõltumata nende primaarkeelelisest tähtsusest. Nende suhete põhjal kujunevad vahetult primaarkeelest juba esimesed sekundaarkeele struktuurid, **kütkendid** (*coupling*), mida Samuel R. Levin (1962) iseloomustab kui positsioonilise ja loomuliku (foneetilise, semantilise)

ekvivalentsi ühtimist. Täenduslikult ekvivalentseid, identseid või analoogilisi elemente kasutatakse ekvivalentsetes kontekstides; elemente, mida laulik, luuletaja, kirjanik kasutab sama järku üksustes samades või sarnastes positsioonides, käsitatakse tähenduslikult kokkukuuluvaina ja kõlalt sarnasena. Sellega kujunevad suures osas ainukordsed, vaid selles tekstis kehtivad semantilised seosed, süntagmaatikaga antakse semantiliselt ekvivalentsete elementide paradigmad. Nii näiteks vanasõnas *Mida Juku ei õpi, seda Juhan ei tea* kujunevad vähemalt järgmised paradigmad: *Juku – Juhan; ei õpi – ei tea; mida Juku ei õpi – seda Juhan ei tea*. Näites (7) on neid juba rohkesti: 1) *sitta – tühja – nara – tatinina – tühja-paljast*; 2) *jätame siipaika – jätame tüdrukuse*; 3) *silitame – naiseks teeme – tanutame – põlletame*; 4) 2. ja 3. paradigma, mis on teineteisele vastandatud; 5) esimene ja kolmas värss (*jätame sitta siipaika – jätame tühja tüdrukuse*); 6) teine, neljas, viies ja kuues värss; 7) 5. ja 6. paradigma, mis jällegi on omavahel vastandatud. Täendusseosed neis paradigmadest kuuluvad juba sekundaarkeelde. Midagi ühist peab nii ühendatavatel elementidel olema, kuid nende vahelise seose, kui see primaarkeeles on, toob esile vormiekvivalents. Olulisemad, väärtuslikumad ning põhilised on aga seosed, mis luuakse tekstis ega ole primaarkeelega antud – nad kas on olemas sekundaarkeeles või neid luuakse üheaegselt tekstiga. Nähtavasti puhtsekundaarkeelised on toodud vanasõna-näite paradigmad. Kirjanduslikes tekstides põimuvad ühtaegu kütkendid mitmeil tasandil, keel pakub nende loomiseks mitmekesiseid võimalusi. Liiasusest tulenevalt säilib ka ümberkujundatud primaarkeele tekstide mõistetavus. Suures osas kütkendite tõttu oleneb kirjanduslikes tekstides tähendus palju rohkem struktuurist kui primaarkeeles; vorm ei automatiseeru ja nõuab tähelepanu. Teksti keerukas vorm kannab keerukat tähendust, eriti luuletekstis. Nii leksikaalsed kui grammatilised, isegi foneetilised elemendid selles võivad olla semantiliselt kooramatud tekstisiseste ja -väliste seoste tõttu. Erinevalt puhtprimaarkeelsest ei saa kirjandusliku teksti tähendust teises vormis edasi anda; parafraseerimisel saaks ehk säilitada primaar-, kuid mitte sekundaarkeelelist tähendust, mis sõltub keelilisest vormistusest (Lotman 1964: 194; Stepanov 1974: 73; Turenius 1974: 231). Kui me ka püüaksime kõik sekundaarseosed kasvõi kolmevärsilisest parallelismirühmast välja otsida ja primaarkeele vahenditega kirja panna, saaksime pika, õige kohmaka ja efektivaese teksti.

Lingvisti jaoks on kirjanduslik tekst huvitav kui paradigmade süsteem, mis näitab, kuidas ja milliseid ekvivalentse primaarkeeles tunnetatakse ja

kasutatakse kunstilise ning kujundilise mõtte vormimiseks (Levin 1962: 19–20; Jakobson 1965: 24). Seepärast võtame sekundaarkeelest arvesse selle kõige konkreetsemat, primaarkeelelisele substantsile lähedasemat osa ja jätame kõrvale nii abstraktse paradigmaatika kui süntagmaatika.

Ekvivalentsus sisaldab identsust, kuid ei piirdu sellega. Juba teksti lineaarsuse tõttu ei ole kordus puhas identsus, sest üksus, küll üks ja seesama, esineb eri ümbrustes. Kodeerimise ja dekodeerimise teeb nauditavaks just nii ühtse nägemine erinevas kui erineva nägemine ühtses, loov mäng keelega, mõttega, kujutlusega. Mingite üksuste vahel mingis suhtes avaldub ekvivalents kõige laiemalt võttes kahel põhilisel kujul: identsuse ja analoogia, lähedusena. Nii on näite (7) neljas ja viies värss *enne kui nara naiseks teeme / tatinina tanutame* referentsiaalselt identsed (jutt on ühest ja samast tegelikust faktist) ja süntaktiliselt vormilt analoogilised. Ekvivalentsisuhete laadi määrab folklooris eelkõige esteetikatuüp, mida allpool lähemalt selgitame (1.2.2.2).

Niisiis kujunevad poetilisele sekundaarkeelele omased vormi- ja tähenduseseosed tavalise, primaarse keele korrastatud kasutamisel tekstis. Harilikult ainult paradigmaatikale omane ekvivalentsisuhe on seal viidud süntagmaatikasse. Seejuures kujunevad sageli kütkendid – struktuurid, mille puhul loomulikult (semantilisel, foneetilisel) ekvivalentseid keeleelemente on kasutatud ekvivalentsetes positsioonides, nendes positsioonides olevate elementide vahel kehtestub aga loomulik ekvivalents. Sellised elemendid kuuluvad sekundaarsete konnotatiivsete tähenduseseoste tõttu kokku. Ka eesti regilaulu värsiparallelism on kütkend, kus primaarkeelelise ekvivalentsi suhted paralleelsõnade ja -värsside vahel annavad vormi poeetilistele sekundaarparadigmaatilistele tähenduseseoste.

1.2.2.2. Samasuse esteetika. Folkloorne, keskaegne ja klassitsistlik kunst põhineb samasuse esteetikal, erinevalt vastanduse esteetikal rajatud barokist, romantismist ja realismist (Lotman 1964: 182–183). Samasuse esteetika puhul sarnaneb kommunikatsioon kunstikeeles mänguga, mille reeglid on antud. Need reeglid määravad teose struktureerituse alates leksika valikust ja metafooride ehitusest kuni süžee ja kompositsioonini. Nende rikumine on viga. Ent siingi sekundaarkeel ei automatiseeru nagu primaarkeel, valikuvõimalused on siiski suuremad. Kõneleja ja kuulaja³ reeglid on küll

³ Terminitega *kõneleja* ja *kuulaja* tähistame nii suulise kui kirjaliku, nii primaar- kui sekundaarkeelelise kommunikatsiooni partnereid.

ekvivalentsed, seejuures siiski mitte ühe ja sama nähtuse kaks külge. Niisiis ühelt poolt ühelaadilisus, teiselt poolt aga mitmekesisus, mis jätab küllalt palju ruumi improviseerimiseks. Samasuse esteetika olemus on üldistamises, üldise ja üksiku dialektikas, maailma nähtuste mudelite ja stampide alla viimises, klassifitseerimises. Tekstiga saadav klassifikatsioon annab siis informatsiooni kõneleja poeetilisest maailmanägemisest, tema mõttestruktuuridest: mida sarnast ja mida erinevat, mida üldist ja mida erilist ta objektides leiab ja mis tunnuste põhjal. Seda mõjutavad sekundaarkeeled, nagu mütoloogia, religioon, rituaal. Mõttelised objektid ühenduvad ekvivalentsiklassidesse, mis on sisult juba abstraktsioonid neist objektidest. Sellised stambid ühendatakse paljutahulise elava materjaliga. Mitmekesiselt, koguni efektselt võivad seejuures ühte klassi sattuda ka kõige ootamatamad objektid. Folkloor jälgib samasuse esteetika põhimõtteid eriti põhjalikult, järjekindlalt ja mitmetasandiliselt. Selle vahendeiks on muinasjutualgused, kordused, tüüpkarakterid ja -süžeed, igasugune stereotüüpsus ja ka parallelism oma paradigmadega. Kunsti suulisus, kollektiivsus, traditsioonilisus jne nõuavad süsteemi, reeglite piiritlemist. Nii kõneleja kui kuulaja teavad, millised valikud on kunstiteose igal tasandil võimalikud ja millised võimatud.

Vastanduse esteetika puhul on teksti loomine ja vastuvõtmine analoogiline mängule, kus reeglid tekivad mängu käigus. Sekundaarkeel pole kuulajale enne kommunikatsiooni päris selge. Süsteemsuse printsiip säilib, kuid harjunud süsteemi rikutakse. Autor vastandab kuulaja tavapärasele tegelikkuse modelleerimise viisile oma, originaalsema, subjektiivselt õigemaks peetava. Tunnetus ei püüa üldistada, lihtsustada, vaid keerutada. Sellise esteetika domineerimine kunstis on võimalik nähtavasti ainult siis, kui sekundaarkeele tekste saab fikseerida vähem koormatud ja kindlalt materjaliliselt kui inimaju.

Kui keel on tähenduslike vastavuste **süsteem** kõneleja mõtte, keelelise vormistuse ja kuulaja mõtte vahel ja kui **tekst** on selle süsteemi realisatsioon ning eesmärk, järjend, mis tähistab kõneleja mõtet ja vahendab informatsiooni edastamist kuulajale (vt nt Rajandi 1977), siis võib primaarse ja sekundaarsete keelte kohta täheldada järgmist.

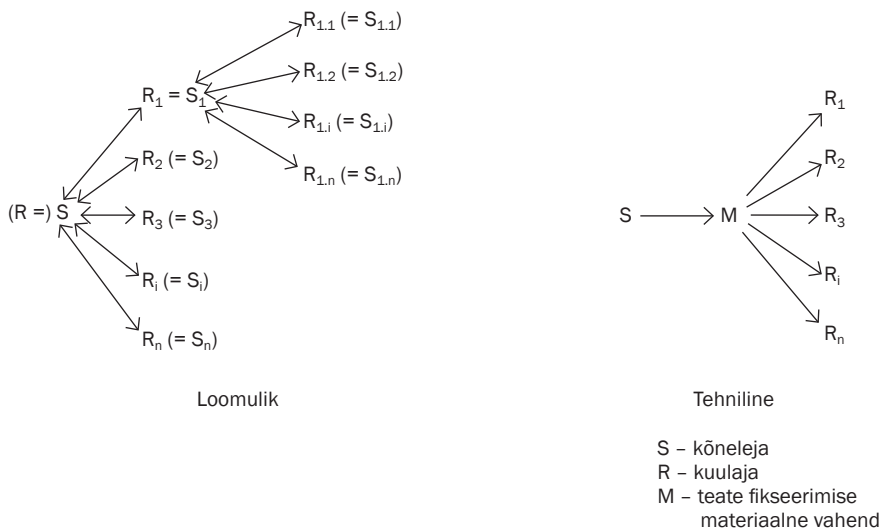
1. Primaarkeele puhul on süsteem tekstiliselt määratud. Määratud on mitmesuguste tähenduste ja tähenduskategooriate alternatiivsed paradigmaatilised seosed ja vormistamise reeglid; süsteemi elementide süntagmaatilised seosed, nende tekstis realiseerumise reeglid jne. Tekst annab eelkõige informatsiooni maailma asjadest nii, nagu kõneleja neid tunnetab ja/või

edasi anda tahab, kehtestab vastavusi keeleüksuste ja objektide ning nähtuste vahel.

2. Kirjanduskeele paradigmaatilised ekvivalentsid ei ole määratud, vaid kujunevad teksti süntagmaatikas. Seega annab tekst lisaks n-ö primaarsele süntagmaatilisele informatsioonile ka sekundaarset paradigmaatilist informatsiooni, viimase põhjal sekundaarset süntagmaatilist, moodustades uusi üksusi uue väärtuse saanud elementidest jne. Tekstis määratakse süsteemi paradigmaatilisi seoseid, kategoriseeritakse, klassifitseeritakse, seostatakse mõttelisi objekte, nähtusi jne. Samasuse esteetika puhul on eelnevalt määratud küll paradigmaatiliste seoste kehtestamise põhimõtted, kuid need seosed ise antakse tekstiga. (Mitmeid stereotüüpseid seoseid tuleb pidada juba süsteemiga antuks – tekstis neid aktualiseeritakse, kuid see pole siin peamine.) Vastanduse esteetika korral on süsteem mingis olulisemas osas enne teksti määramata, tekst annab mitmesugust informatsiooni ka autori sekundaarkeelest.

1.2.2.3. Loomulik kommunikatsioon. Parallelismi puhul olulistest kommunikatsiooniakti parameetrist oleme stiilistiimulitena täheldanud koodi, informatsiooni ja mälu. Eelkõige kontakti, kanali, mälu ja kõneleja ning kuulaja eripära ja seosed kujundavad aga parameetrite püsiva kompleksi, kommunikatsioonitüübi ja mõjutavad selles ülejäänudki parameetreid. Folkloorile on eriomane loomulik, kontaktne kommunikatsioonitüüp, muu kirjandus funktsioneerib tehnilises, vahendatud kommunikatsioonis (Tšistov 1975, vt joonis 1.2).

Loomulikus kommunikatsioonis on kõneleja ja kuulaja kontakt vahetu. Fikseerimata tekst tuleb mööda akustilist kanalit kuulajani, kes peab seda kohe mõistma, tihti ka enam-vähem samasugusena oma sisemälus säilitama ja järgmistele kuulajatele edasi andma. Vahetu kontakt võimaldab tagasisidet, kõnelejal on mõnesugune kontroll selle üle, kuidas teade vastu võeti. Tehnilises kommunikatsioonis fikseerib kõneleja teate paberil, helikandjal vm materjalil. Kuulaja võtab selle fikseeritud teate vastu, kuulaja ja kõneleja vahel otsest kontakti pole. Kiri võimaldab optilises kanalis tervet teksti korruga edasi anda. See ei kao kuulajal käest ära nagu kuuludud tekst, temast on korruga ülevaade olemas, teda saab korduvalt vastu võtta. Teksti materiaalne kandja on ühtlasi välismälu kandja. Kõneleja ja kuulaja rollid on jaotunud eri inimeste vahel. See võimaldab spetsialiseerumist mõttekujundite, sekundaarkeelte ja tekstide

Joonis 1.2. Kommunikatsioonitüübid (Tšistov 1975)

loomisele. Kuulaja ülesanne on vastu võtta, mitte aga enam meeles pidada ja taasluua. (Tegelikult võivad need kaks kommunikatsioonitüüpi muidugi seguneda.) Kõige selle tõttu võib tehnilises kommunikatsioonis nii keel kui tekst olla küllalt keerukas ja individuaalne.

Loomuliku kommunikatsiooni ahel koosneb diskreetselt seotud lüli-dest, milles rahvaluuleteos elab, ja muutub kollektiivseks, kui ta on eluvõimeline. Need lülid on tsükliliselt seotud esitamine, vastuvõtmine, meelespidamine ja taasesitamine. Sekundaarkeel peab olema suures osas määratud, range ja selge ning ka tekstid ei tohi olla keerukad. Sellepärast ta samasuse esteetikal rajanebki. Primaar- ja sekundaarkeele suhted automatiseeruvad mõneti, nagu alliteratsiooni ja parallelismi puhul (Leino 1970: 22, 39). Lihtsal ja järjekindlal moel avalduv ekvivalentsiprintsiip soodustab teksti püsimumulikus kommunikatsioonis. Selle teenistuses on ka kütkend ja eriti parallelism.

1.2.2.4. Sünkretism seob rahvalauluteksti muusikaga, vahel ka kineetilise keele, mis alluvad samuti samasuse esteetika ja loomuliku kommunikatsiooni nõudeile. Tekst on muusika suhtes primaarne, muusika n-ö saadab teksti. Laulik kujundab eelkõige teksti, kasutades väikeste variatsioonidega laulu jooksul korduvalt ühte-kahte viisirida. Kommunikatsioonitsükli operatiivsus

eeldab võimalikult selgeid, markeerimata kanoonilisi žanriomaseid vastavusi kasutatavate märgisüsteemide vahel (primaarkeel, kirjanduslik-poeetiline sekundaarkeel, muusika, liikumine). Nii kaasnevad tekstis üksteisega samas positsioonis olevate paralleelsete lekseemide read ja sekundaarparadigmad; tseugmakujuline liitlause (vt 1.2.4.3), parallelism ja kahevärsilise parallelismi puhul tihti ka kahest viisireast koosnev tervik; viisirida, lause, värss jne (Metslang 1981). Samasuse esteetikale tunnuslik stereotüüpsus esineb kõigi keelte mitmesuguste üksuste nii väljendus- kui sisuplaanil, väga sageli mõlemas korraga. Mida rohkem keeli sünkreetiliselt kasutatakse, seda napimad, lihtsamad on nende väljendusvahendid ja tekstid, seda rangem on struktureeritus ja seda ökonoomsemalt kõike seda kasutatakse. Samal ajal on mitut keelt ühendavaid reegleid siiski küllalt palju, millest tuleneva liiasusega tagatakse teksti püsimine ja levimine (vrd Sebeok 1960: 223).

1.2.2.5. Stiilistiimulid, millega tuleb arvestada parallelismi lingvistilisel analüüsil, lähtuvad rahvaluulele eriomasest kollektiivsusest ja traditsioonilisusest. (Sellega kaasneva individuaalsuse ja improvisatsioonilisuse jätame praegu kõrvale.) Arvesse tulevad järgmised kompleksed ja omavahel tihedalt seotud stiilistiimulid.

- 1) Värsiparallelismi puhul üldse:
 - a) sekundaarne poeetiline keel;
 - b) samasuse esteetika, millele allub folkloorne poetika;
 - c) loomulik kommunikatsioon;
 - d) sünkretism – samades konsituatsioonitingimustes realiseerub koos primaarse ja poeetilise keelega muusika.
- 2) Eesti regilaulu parallelismi puhul on oluline veel:
 - a) eesti keel kui primaarkeel, millele on rajatud sekundaarkeel;
 - b) regilaulude vanus ja pikaeealisus (sellega seostuvad ka kaks järgmist stiilistiimulit);
 - c) primaarkeele muutumine laulude arengu jooksul, näiteks sõnakujude muutumine ja lühenemine;
 - d) sekundaarkeele arenguetapp tema fikseerimise ajal. XIX saj lõpu – XX saj alguse regilaul on hiline ja väljakujunenud. Juba toimuv taandareng vaadeldavates tekstides ei kajastu.

Parallelismi süntaktiline varieerumine peaks sõltuma järgmistest stiilistiimulitest.

- 1) Laululiigi eripära, mille peamised osised on järgmised:
 - a) vanus, viimistletus – suurim eepiliste, väikseim pulmalaulude puhul;
 - b) tekstide püsivus – suurim eepiliste puhul, pulmalaulude puhul on valdavaks improvisatsioonilisus;
 - c) eepiliste laulude sisus ja lähenemisviisis domineerib eepilisus ja objektiivsus, lauludes laulust ja laulikust lüürilisus ja subjektiivsus;
 - d) eepiliste laulude ning laulude laulust ja laulikust ülesanne on eelkõige esteetiline, pulmalauludel suures osas tarbeline;
 - e) eepiliste laulude tekstide pikkusega kaasneb kompositsiooni olulisus, viimistletus, mitmekesisus, võrreldes eriti lauludega laulust ja laulikust;
 - f) jutustamislaadi dünaamilisus eepilistes lauludes, staatilisus lauludes laulust ja laulikust;
 - g) laululiigi kui tekstikogumi laad: eepilistes lauludes ning lauludes laulust ja laulikust homogeensus ning eripärasus; pulmalauludes heterogeensus, teiste liikide materjali kasutamine jm laenuid nende sekundaarkeeltest;
 - h) eepiliste laulude tekstides ning lauliku ja tema ajalis-ruumilise ümbruse tähistamine lauludes laulust ja laulikust kajastub suhtlussituatsioon minimaalselt; pulmalauludes tähistatakse juba õige paljusid isikuid, objekte, kohti, aegu jne suhtlussituatsioonist või selle ümbrusest;
 - i) kombestiku kaasnemine pulmalaulude puhul;
- 2) kollektiiv vastavalt laulualale (Karksi laulud võrreldes üldkogumiga);
- 3) laulik kui kollektiivset sekundaarkeelt kasutav indiviid (Mai Kaprali laulud võrreldes Karksi laulude ülejäänud osaga ja kogu Eestit esindava üldhulgaga). Loomulik kommunikatsioon eeldab individuaalsete erijoonte minimaalsust. Erineda võiksid eelkõige üldiste tunnusoonte omavahelised suhted.

1.2.3. Parallelism kui keeleline ja poeetiline struktuur

Parallelism selle sõna laiemas mõttes on nähtus, mis ühendab tekstides sarnaseid üksuseid kas puhtprimaarkeeleliselt või poeetiliselt. Vähemalt kaks denotatiivse tähendusega (vt 1.2.4.1) üksust seostatakse süntagmaatilisel uueks, mahuhierarhias kõrgemaks üksuseks seeläbi, et nad on positsioonilt ekvivalentsed ja struktuurilt isomorfsed (vt nt Kallas 1901: 68–69; Krušelnitskaja 1956; Levin 1962; Lotman 1964: 88; Žirmunski 1964; Jakobson 1965; 1966; Kaplinski 1972; Quirk jt 1972: 715; Altman 1973: 113; Ivanov 1974; Kuturov 1974; Antonova 1975; Ligere 1975: 12–15).

Järgnevalt vaatleme põhilisi momente parallelismi ülesehituses.

1. Elemendid:

- a) 1. järku element – tekkiv ühend (nt parallelismirühm);
- b) 2. järku elemendid – 1. järgu elementideks ühendatavad üksused (nt paralleelvärsid);
- c) 3. järku elemendid, milleks liigenduvad 2. järku elemendid ja mille paradigmaatilisi ekvivalentsuhteid kasutatakse isomorfismi kujundamiseks. 3. järku elemendid võivad omavahel hierarhiaseostes olla. Valdavale osale ühe paralleelüksuse elementidest vastavad teise paralleelüksuse ekvivalentsed elemendid, nt värsiparallelismis lauseliikmed, lekseemid. Vähemalt mingi osa ekvivalentsi kandvaid elemente omab tähendust.

2. Seosed:

- a) 2. järku elementide vahel. See on esiteks positsiooniline ekvivalents kas samas kõrgemas mahuüksuses (nagu näiteks paralleelvärside vahel) või eri üksustes (näiteks eri tekstiosade alguslausete vahel), teiseks sisestruktuuri isomorfism; kütikendi korral lisanduvad konnotatiivseosed;
- b) ühelaadsete 3. järku elementide vahel, mis kuuluvad eri 2. järku elementidesse (sellised on näiteks omavahel paralleelsed sõnad eri värssides; nendevaheline ekvivalents on parallelismi põhiline seostamisvahend);
- c) erinevate 3. järku elementide vahel, mis kuuluvad samasse 2. järku elementi (näiteks ühe värsi lauseliikmete vahelised seosed);
- d) 1. ja 2. järku elementide vahel (näiteks parallelismirühma kui teraviku suhe teda moodustavate paralleelvärssidega);

- e) 2. ja 3. järku elementide vahel (näiteks suhe värsi kui lauseterviku ja ta elementide vahel);
 - f) seostevahelised seosed (näiteks lauseliikmeliste seoste vahel eri värssides).
3. Seoste laad:
- a) süntagmaatilisel ühendamisel lineaarne järgnevus või struktuurne seos. Esimesel põhimõttel ühenduvad tavaliselt paralleelvärsid, teisel näiteks ühe värsi lauseliikmed või omavahel paralleelsed parallelismirühmad teksti eri osades;
 - b) süntagmaatikas kajastuv ühendav (või mitteühendav) paradigmaatiline ekvivalents (või mitteekvivalents). Ekvivalentsus on kas loomulik (denotatiivsemantiline, nagu paralleelsõnade vahel, või foneetiline) või positsiooniline (näiteks paralleelvärsside süntaktiliste struktuuride vahel);
 - c) primaar- või sekundaarkeeleline. Konnotatiivsuhete korral vähemalt 1. ja 2. järgus kujundab parallelism kütkeni.
4. Seoste hulk. Kõik eeltoodud seosed on parallelismis obligatoorsed, kuid nende tähendused varieeruvad.
5. Eri aspektide, elementide erikaal. Et parallelism ühendab analoogilisi üksusi, mitte identseid nagu kordus, võib ta viimasest erineda sellega, et ühes paralleelüksuses on mõni sõna rohkem kui teises, või et üks on eitav ja teine jaatav, või tähendusanalooogia tõttu. Siin analüüsitud üldstruktuuri annab rakendada mitmesuguste elementide ja seoste puhul, mistõttu ka parallelismi liike on palju ja mitmelaadseid. Nime-tame neist tuntumaid.

Elementidest, eriti 2. järku elementidest lähtudes saab eristada järgmisi liike.

1. Mitmesuguste semantiliselt terviklike tekstiosade **semantiliste struktuuride isomorfus**. Kaasneda võib ka positsiooniline isomorfism 3. järku elementide ja nende 2. järku üksuste siseste seoste ekvivalentsuse kaudu. Parallelistlikult saab üles ehitada ka puhtprimaarkeelelist teksti. Näiteks võib kirjeldada mitut objekti sama tunnuste kompleksi põhjal. **Dialoogiparallelismis** püsib repliikides osa sisust, muutub näiteks kommunikatiivne funktsioon („Lähnen ära.“ – „Ära?“). **Kompositsiooniline, poeetiline parallelism** ühendab eelkõige sekundaarkeele üksusi (motive, kujundeid), nii et 1. ja 2. järgus kehtestuvad konnotatiivsed analoogiaseosed. Ühe, näiteks loodusest

pärit nähtust tähistava üksuse sisu võidakse käsitada teise, näiteks inimesega seotud mudelina (8). Seostest lähtudes on siin tegemist psühholoogilise parallelismiga (vt allpool).

- (8) Enne lõpeb lepametsa,
enne kaub kasemetsa,
enne kaub kari külasta,
veereb vesi allikasta,
enne kui laulud minusta,
sõnad sõgeda suusta,
lood kui hullu uuretesta, T 191 HJn

2. Tekstiosade või lausete **pindstruktuuride isomorfus**. Levinuim sellest on süntaktiline parallelism. „Kui kahel või enamal lausel on identne või väga sarnane struktuur, seostab see laused omavahel; seda seost tugevdavad leksi-kaalsed vastavused ja semantiliste suhete järeldumine“ (Quirk jt 1972: 715). Süntaktiline parallelism võib olla ka lihtsalt primaarkeeleline üksuste ühendamise viis ilma oluliste konnotatsioonideta (nt *Mari läks loengule, Jüri tööle*). Sekundaarsete ekvivalentside lisandumisel tekib kütkend (*Isa loodab jumala, poeg raha peale*).

3. **Sõnaparallelism** ühendab eelkõige semantiliselt, aga ka morfoloogilise või fonoloogilise ehituse poolest ekvivalentseid sõnu. Erinevalt eelmistest pole 2. järku elemendid reeglina terviklikud kommunikatsiooniüksused. Sõnaparallelism on sageli denotatiivtähenduste konnotatiivse sünteesi vahendiks, kujundades sekundaarparadigma. Sõnu süntagmaatilisel ühendav positsiooniline ekvivalents on kas kõrvu paiknemine (*isakene, taadikene; tare-tareke*) või sama positsioon suuremates üksustes, näiteks paralleelvärssides (*laulud – sõnad – lood* (8)).

Sõnast väiksemate üksuste vahel pole parallelismi, sest siit edasi ei oma 3. järku elemendid tähendust ega 2. järku elemendid denotatiivset tähendust.

Erijuhtudel seostab parallelism kütkendina sekundaarseid konventsionaalseid vormiüksusi: stroofe või värse. Sellega kaasneb nii- või teistsugune isomorfus 2. järku elementide vahel, seejuures sageli grammatiliste struktuuride vahel.

4. **Stroofiparallelism** kujuneb stroofide vahel nende elementide eelkõige positsioonilise, seejuures ka semantilise ekvivalentsuse tõttu. Stroofiparallelismil põhineb luuletuse (9) kompositsioon.

- (9) Kas seal minu nime hüütakse
kas kiile ja siugusid püütakse
kas seal mind omaseks peetakse
kuhu tuulelapsi siit veetakse
kas seal mind kutsuda teatakse
kus ubade idusid seatakse (Pervik 1977: 7)

5. **Värsiparallelism** ühendab sekundaarkeele teksti n-ö lauseid. Kunstluules võib ta kujundada stroofe (10).

- (10) ohvriks lepituseks urianniks
maksuks meeleheaks ja mängukanniks
iga penning hingehädas toodud
iga mündi sisse lootus loodud (Pervik 1977: 34)

Värsiparallelismi all mõeldakse eelkõige vastavust värsside süntaktilise, semantilise ja leksikaalse ehituse vahel; on võimalik ära kasutada paljusid keelekategoriaid, ka konventsionaalseid ekvivalentse (nt meetrum). 2. järku üksuste arvu ja mahu järgi saab eristada tervikvärsside, poolvärsside, värsipaaride jm parallelismi. **Seostest** lähtudes eralduvad kõigepealt primaar- ja sekundaarkeeleline parallelism. Esimese ülesanne on tavaliselt konjunktiivselt (ühendava koordinaatsiooniga) seostada teksti üksusi. Poetilise keelekasutusega kaasneb semantiline, tihti ka kõlaline efekt. Parallelismi arvukate liikide eristamisel võib aluseks võtta veel a) semantilis-loogilised seosed 2. või 3. järku elementide vahel (disjunktsioon, konjunktsioon; sünonüümia, analoogia, kontrast jne); b) madalamat järku elementide positsiooni kõrgemate sees, näiteks stroofi alguses või lõpus; c) nende struktuurse või positsioonilise vastavuse laadi: sarnasus (identsus, analoogia) või erinevus; d) lineaarse järjestuse sarnasuse või erinevuse (nagu kiasmi puhul); e) semantilise ja struktuurse identsuse suhte ühelt poolt ainult semantiliste ekvivalentside kasutamiseni ja teiselt poolt referentsiaalse ja leksikaalsemantilise identsuse puudumiseni. Üks levinud alaliik on kindlate tähendussuhetega (tüüpiliselt loodust ja inimest kõrvutatav) **psühholoogiline parallelism** (Vesselovski 1898), mis süntaktilise parallelismi vormis on tüüpiline vene rahvalaulule (11), vt ka (8).

- (11) Цвели, цвели цветики да поблекли,
любил, любил мудрый друг да покинул, (NLP 1961: 55)

Eitavas parallelismis (12) eitatakse modelleeriva semantilise üksuse identsust võrreldavaga, tuues sellega esile nende sarnasuse.

- (12) Ei õle mieste metsa suitsu
ega naeste Narva suitsu,
poiste Poolamaa põleva.
See one laisa laalu suitsu,
vedeliku viere suitsu, T 315 Kod

Eitavat parallelismi vastandatakse ülejäänud, otsesele parallelismile.

Kõige järjekindlamalt struktureeritud keelekasutusala on luule. Ühtaegu võib esineda mitmesugust parallelismi, eriti kui ta on kujunenud struktureerimise üldpõhimõtteks nagu folkloorses luules. Seda nn **läbivat** parallelismi demonstreerib Roman Jakobson (1966) vene rahvalaulutekstide põhjal. Aktiveeritud on kõik keele tasandid. Paralleelsed võivad olla üksused alates värsipooltest kuni tekstiosadeni. Kuidas ja milliste 3. järgu elementide läbi parallelism teostub, võib olla teatud piirides valitav, erinevalt näiteks riimilisest või metafoori semantilisest piiritletusest. Parallelismiks kasutatakse fonoloogilist, morfoloogilist, positsioonilist, süntaktilist sarnasust jm, nendega võib kaasneda ka kõlaline sümmeetria (foneetiline, meetriline, muusikaline). Ühed võtted võivad olla struktuuraalsed, teised okasionaalsed (vrd nt süntaktilist ja morfoloogilist ekvivalentsi eesti regilaulus) ja üldse on neil erinev tähendus. Nähtavasti kujundab ka eesti regilaule läbiv parallelism, mis tihti kombineerub puhta kordusega (nt korduslauludes).

Parallelism realiseerub mitmesuguste stiilivõtetenä, nagu loetlemine, gradatsioon, jätkuvärsid, kiasm, kontrast, antitees, (retoorilised) küsimused koos vastustega jne. Tema peamiseks vormiks eesti regilaulu puhul on ilmselt tähendusanalooget fikseeriv süntaktiline värsiparallelism. Parallelistliku ühenduse piirid ei pruugi olla ranged, sest nii selle elemente kui seoseid võib tekst mitmeti sisaldada. Kui selles on näiteks järgmised üksused järgmiste tunnustega: $X(x, y, z)$; $Y(y, z)$; $Z(x, y, z, u)$; $U(y, u)$; $T(u)$, oleks neid mõeldav ühendada sellisteks 1. järku üksusteks, nagu (XY) , (XZ) , (XU) , (YZ) , (YU) , (ZU) , (ZT) , (UT) , (ZUT) , topeltparallelism: $((XY), (ZU))$, $((XY), (ZUT))$. Konkreetsete üksuste piiritlemine sõltub stiilide väljakujunenud kaanoneist.

Tekstis (13) seostuvad paralleelselt värsid (1, 2), (3, 4, 5, 6, 7), (3, 4, 5), (6, 7), ((8a, 8b) (9a, 9b)), ((8a, 9a) (8b, 9b)), (10, 11, 12), ((1, 2) (8, 9)), ((3, 4, 5, 6, 7) (10, 11, 12)), ((4, 5, 6) (10, 11, 12)), (1–7, 8–12) jne.

- (13) 1 Oleks mu heli ennitsesse,
 2 kurku kulla mullutsesse –
 3 ära mina petaks pillihääle,
 4 kandlikõmu kaotaks,
 5 maha mataks sarvehääle,
 6 isanda ereleihääle,
 7 piiskopi pillihääle.
 8a Ei ole heli, 8b ei helise,
 9a ei ole kurku, 9b ei korise,
 10 ei või petta pillihäälta,
 11 maha matta sarvehäälta,
 12 isanda ereleihäälta, T 205 KJn

Niisi iseloomustab ühelt poolt parallelismi kui stiilivõtet konvergens, ta tihendub ja põimub tekstis mitmekordseks. Teiselt poolt toob ta kaasa seoste hajutamise. Mitteparalleelsed üksused saavad paralleelsetest tausta; paralleelsete ja mitteparalleelsete üksuste vaheldumine loob rütmi nagu parallelism isegi; ka mitteparalleelsetel üksustel leidub mingeid vastavusi teistega. Parallelismil põhinevas luuletuses lülitub iga sõna ja värs „sidusate grammatiliste vormide ja semantiliste väärtuste tihedasse võrgustikku“ (Jakobson 1966: 429).

Seega saavad parallelismis vähemalt kaks denotatiivse tähendusega üksust uueks, mahuhierarhias kõrgemaks üksuseks seeläbi, et nad on positsiooniliselt ekvivalentsed ja sisestruktuurilt isomorfsed. Parallelism võib olla ka primaarkeeleline võte lausete vm seostamiseks, sageli aga kujunevad ühendatavate üksuste vahel konnotatiivseosed ja moodustub kütkend. Parallelism võib avalduda väga mitmel kujul. Ühendada võib sõnu, lauseid, tekstiosi, stroofe, värsse jne. Isomorfism nende vahel võib realiseeruda mitmesuguste keelevahenditega. Seejuures kujunevad üksuste vahel seosed, nagu üht või teist laadi sünonüümia, analoogia, kontrast; konjunktsioon, disjunktsioon. Eesti regilaulu värsiparallelism on 1) üks paljudest võimalikest parallelismidest; 2) üks ja ilmselt olulisim lüli eesti rahvalaulu ülesehitust iseloomustavas läbivas parallelismis.

1.2.4. Eesti regilaulu värsiparallelism ekvivalentsisuhete süsteemina

Värsiparallelismis avaldub 2. järku üksuste vaheline ekvivalents lineaarse järgnevusena tekstiosa raames. Isomorfismisuhetest on põhiline värssidevaheline semantiline vastavus, mida tunneme mõtte kordamise või varieerimise nime all. Parallelismi sisu ongi selle konnoteerunud vastavuse kehtestamine. Värsside kui tervikute semantilist ekvivalentsi vahendab nende sisestruktuuri isomorfus. Paralleelvärssid on nii pind- kui süvastruktuuri poolest ekvivalent- sed, seetõttu on paralleelvärssides positsiooniliselt ekvivalentseid sõnu (*resp.* nende süvavasteid), mis on ühtaegu ka semantiliselt ekvivalent- sed ja kujundavad sekundaarparadigma. Nende ekvivalentside baasil määrab ka parallelism kompleksse värsside sekundaarparadigma.

Regilaulukeele kirjeldus peaks sisaldama kõigi nende ekvivalentside parallelismis kehtestamise seaduspärasusi: mis on üksuste ja elementide vahel, mis on konstantne, mis muutub, mis elimineerub kui ebaoluline, kuidas ekvivalent- sed üksused kombineeruvad, kuidas kujunevad konnotatiivsed paradigmad, millised on hierarhiasuhted süsteemis ja tekstis. Töös käsitletakse nende küsimuste süntaktilist külge. Kõigepealt tuleb aga anda selgem ülevaade parallelismist kui ekvivalentside süsteemist.

Ekvivalentsiprintsiibil põhinev tekst kujuneb mingite metalingvistiliste kategooriate raames (Jakobson 1971). Vaatleme, kuidas modifitseeruvad parallelismi sekundaarkeeles primaarkeeles kategooriad, millele toetub teksti arendamine. Paralleelvärsside vahel kehtivad järgmised ekvivalentsisuhted.

1.2.4.1. Situatsiooniekvivalents. Regilaulus üldse ja parallelismis eriti kehtib juba mainitud mahuline vastavus primaarkeeles lause, värsi ja viisirea vahel, mida on tinginud loomulik kommunikatsioon ja sünkretism selle raames. Seda, et värss on enamasti sisuliselt lausetervik, harva mõni konstruktsioon, soodustavad mõned lause erijooned. Lause on standardne ja elementaar- seim kommunikatsiooniüksus, üksus tekstis, mis on ette nähtud teatamiseks, informatsiooni edastamiseks. Ta on kompaktne ja lühike, kõneleja kavandab ja kuulaja võtab ta vastu ühekorraga, tervikuna, mida eriti hästi võimal- dab kaheksa silbi ümber kõikuv normaalpikkus (Laver 1970: 67–69; Chafe 1973: 274). Suuremate üksuste korral hakkab töötlemise järjestus üha enam sõltuma üksuse osade lineaarsest järjestusest. Lause säilib kuulaja mälus vähe- malt järgmise lause jooksul (Chafe 1973: 265; 1974: 127–129), mistõttu on

selget ja ranget poeetilist teksti luues õige otstarbekas võte järjestada sarnaseid lauseid, kasutada järgnevas lauses küllalt tihedasti eelnenuga ekvivalentseid jooni. Vastavalt teadvuses säilimise mõnesekundilisele kestusele on kõigis keeltes rütmilise rea pikkus 8–10 silpi, samasuguseid rütmi- ja riimiintervalle kasutatakse ka ilukirjanduses (Levý 1975). Ilmselt samad asjaolud on tinginud ka regivärsi kaheksasilbilisust.

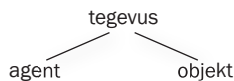
Lause ülesanne ja olemus nominatiivses plaanis seisneb mingi keelevälise situatsiooni tähistamises. Kui elementaarseks ja põhiliseks nominatiivseks keeleüksuseks, mis tähistab objekte, omadusi, nähtusi, tegevusi jne on sõna, siis lause on juba kompleksne ja tähistab objektide, nähtuste jm seostatust tegevuse kaudu. Selleks vajab lause tegevust märkivat verbi. Verb väljendab eelkõige objektide jm seostumise viisi, sidudes endaga mitmesugusel moel (näiteks alusena, sihitisena, öeldistäitena) vastavaid lekseeme. Lauses väljendub niisiis kompleksse semantilise üksuse, situatsiooni struktuur. Tegelikult peegeldades kategoriseerib keel seal esinevad suhted situatsioonirollide alla, mida võib tähistada nimetustega *agent*, *objekt*, *retsipient*, *aeg*, *koht*, *vahend* jne (vt nt Rätsep 1978: 237–243; EG 2023: 487–491). Sõltuvalt oma tähendusest haagib keelise situatsiooni struktuuris keskne komponent tegevus (*resp.* protsess, seisund) enda külge teisi, mida mitmesugustel leksikaalsemantilistel üksustel situatsioonis täita tuleb. Tegelikuses tunnetatavate seoste laad nõuab tähistamiseks vastava semantilise valentsiga tegevust. Tegevus organiseerib situatsiooni struktuuri. Näiteks verbide *andma* ja *saama* tähendus nõuab agenti ja retsipienti, ja nad mõlemad sobivad ühe ja sama keelevälise situatsiooni tähistamiseks: *Juhan* (agent) *andis* (tegevus) *Jaagule* (retsipient) *apelsini* (objekt); *Jaak* (retsipient) *sai* (tegevus) *Juhanilt* (agent) *apelsini* (objekt). Situatsioon on siis selline mall, mille abil saab pidevast maailmast eraldada ja keeleliselt tähistada diskreetseid, seesmiselt seostatud, struktuurseid löike.

Lause tähendab esiteks keelevälist, teiseks keelelist situatsiooni. **Keeleväline** on kõigepealt **referentsituatsioon** – tähistatava tegelikkuse objektid oma füüsilises reaalsuses ja seostes. Referentsituatsiooni psüühiline, mõtteline peegeldus, millel lause põhineb, on **denotaatsituatsioon**. Referentsituatsioon on siis aluseks denotaatsituatsioonile, see aga juba **keelelisele, signifikaatsituatsioonile**. Signifikaatsituatsioon (mida edaspidi lihtsalt situatsiooniks nimetame) on keelekategoriasse üldistatud peegeldus keelevälisest situatsioonist.

Sisult lähedased tegevused võivad ühesuguse semantilise valentsi abil kujundada ühesuguseid situatsioone (millele võivad siis vastata ka ühesuguse

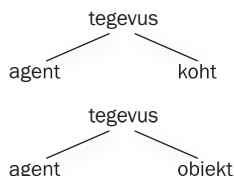
süntaktilise valentsiga verbid ja ühesuguse ehitusega laused), mispuhul võib rääkida vastavate lausete samast **üldsituatsioonist** (mida pindstruktuuris märgib süntaktiline struktuur) ja erinevaist **individuaalsituatsioonidest** (pindstruktuuris vastavad neile süntaktilised struktuurid koos konkreetsete lekseemidega). Nii vastavad näites (14) kahele järgnevale paralleelvärsireale kaks individuaalsituatsiooni, millel on ühine tegevusest, agendist ja objektist koosnev üldsituatsioon.

(14) Ömbli ma hõbekübarta,
piluti ma peiusärki, T 89 Hls

Mitteparalleelsete värsside üldsituatsioonid (15) on aga üksteisest sõltumatud.

(15) Lähme suurele mäele,
valistame valjaeida, T 88 Pöi

Paralleelvärsid tähistavadki üldjuhul igaüks üht individuaalsituatsiooni, kusjuures üldsituatsioon on kogu parallelismirühma jooksul üks ja sama. Peavärsiga antud situatsioonistruktuur kehtib kogu rühmas. Seda võimaldab tegevuse leksikaalse tähenduse ekvivalentsus paralleelvärsides, mis on eri värssides üldiselt analoogiline (14), osalt ka identne kordumise (*ma* näites (14)) või ellipsi korral (*oleks* näite (13) teises värsis). Järelvärsid ongi sageli elliptilised, tegevust seal enam ei mainita. See teeb pindstruktuuris ruumi (kuivõrd sünkretism nõuab värsimõõdu ja -mahu püsivust) mitmesugustele laienditele, võimaldades värssi sisukamaks ja kujundlikumaks muuta. Võimalik erinevus paralleelvärside üldsituatsioonide vahel on see, et järelvärsides täiendavad komponente sageli atribuudid:

(2) siäd minä siidije siuksin,
karja kataks kangastejä, ---
lambad *laiuja* linuja,
vasikad *vana* vööjä, T 177 Jõh

1.2.4.2. Süntaktilise pindstruktuuri ekvivalents. Seda soodustab taas loomulikust kommunikatsioonist ja sünkretismist tulenev tendents markeerimata

vastavustele. Üldsituatsiooni samasus ja verbi leksikaalse tähenduse ekvivalentsus paralleelvärssides võimaldab reeglina säilitada sama lauseehitust, ainult sõnajärg võib varieeruda. Näites (14) koosnevad mõlemad värsid öeldisest, alusest ja sihitisest. Seda püsivat struktuuri võib kirjeldada ka mõnel muul viisil, näiteks verbi rektsioonist sõltuva detailse lausemalliga (vt Rätsep 1978): [N+nom V N+part], näite (16) puhul [N+nom V N+part Di].

- (16) Sinne'p ma sineta külvan,
sinne'p ma punada põimin,
sinne'p heidan hernesida,
sinne'p katkun kaerasida,
sinne'p nikistan nisuda, T 111 Kuu

Kuna nii süva- kui pindstruktuur paralleelvärsis kordub, siis võib öeldise (17) või ka mõne muu lauseelemendi mõnes värsis nimetamata jätta. Värsi tähenduslikkus ja terviklikkus ei kao, sest sisuliselt ei jää ärajääva elemendi asemele tühi koht, vaid eelnenud värsi vastav lauseliige.

- (17) Luod ma võtsin lutsu suusta,
sõnad kiisa keele pealta,
laulud latika ninasta, T 152 Vai

1.2.4.3. Värsielementide ekvivalents. Paralleelsed värsielemendid on üldiselt identsed ka **sõnaliigilt** ja **morfoloogiliselt muutevormilt** või **substitutsiooniklassilt** (vt Rätsep 1978: 43–61; näiteks sihtkohta väljendavat substitutsiooniklassi Di esindavad sõnavormid *arule – kesale – lepikusse*). Analoogia kujul esineb ekvivalents siin peamiselt laiendite lisamise korral, nt *laiuja – vana* (2). Wolfgang Steinitz (1934: 218) on täheldanud: „Väga levinud on lihtsõna paralleelne vastandamine liitsõna või atributiivse ühendiga.. Niisugused paralleelsõnapaarid esinevad eelkõige nimisõnade puhul..“ Steinitz märgib veel, et mitteparalleelseid elemente leidub sageli peavärsi, harva aga järelvärsi pindstruktuuris. Sõna paralleelismilembesus sõltub suuresti tema sõnaliigilisest kuuluvusest: paralleelsed on eriti nimi- ja arvsõnad, harvem tegu- ja määrsõnad, valdavalt mitteparalleelsed on ase-, side- ja hüüdsõnad ning abiverbid. (Steinitz 1934: 193, 217)

Paralleelsõnade ridu moodustavad siis eelkõige mahukamatesse sõnaliikidesse kuuluvad täistähenduslikud sõnad, mis tähistavad situatsiooni-

komponente, samuti nende atribuute. Nende **leksikaaltähenduste** ekvivalentsi, mis peab parallelismis reeglina kehtima, toetab põhjalik positsiooniline ekvivalentsus nii pind- kui süvastruktuuris. Referentsiaalselt tähistavad paralleelsõnad ja paralleelsed sõnühendid üht referenti (sünonüümia) või referentide klassi (analoogia). Denotatiivselt on need klassiloendid elementidest, millel laulik (kollektiiv) näeb mingit tähenduslikku ühisosa (arhiseemi). Nende olemus on üldistamises, samas aga ka iga üksikelemendi erijoonte nägemises, kokkukuuluvuste otsimises erinevuste taustal, klassifitseerimises. Viimast piiravad samasuse esteetika, loomuliku kommunikatsiooni ja teiste sekundaarkeelte nõuded (rahva maailmavaade, mütoloogia, nt *Kalevipoeg – Sulevipoeg, Mana – Toonela haud*; uskumused: *kuu – päev – püharist – Maarja-ema – pilvekesed – taevaisa – tähekesed, susi – pisuhänd – laikäpp*), poeetiline maailmanägemine (*kukkuma – helkima – kaagutama – laulma*), tihti aktiveeritakse primaarkeele seoseid, millega üks üldisem tähendus võib konkretiseeruda (*söök – jook, madal – kitsas – lühike, laud – pink*). Klassiloend kas käsitleb mitut moodi üht referenti või konkretiseerib mitmel kujul üht üldmõistet. Selle elemendid pole seotud konjunktiivselt (*ja*-seosega), vaid üldjuhul disjunktiivselt (*või*-seosega). Millist neist tegelikult tähistatakse, pole oluline, see jääb määrata, nagu nägime näite (5) puhul (vt 1.2.1). Nende mõtteseoste tähistamisega on siis kujundatud sekundaarkeele konnotatiivsed paradigmad. (Sekundaarseist tähendussuhteist paralleelsõnade paradigmadest vt Steinitz 1934: 216; Poppe 1958: 202; Viidalepp 1959: 137–141; Austerlitz 1961; Levin 1969; Peegel 1969; Kaplinski 1972; Šenko 1972; Jefimov 1974: 114–116; Leino 1974: 115; Vereštšagin 1974; troopidest, troobi ja grammatilise figuuri, nagu parallelismi piiri suhtelisusest vt Jakobson 1965; Levin 1969; Kaplinski 1972; Jefimov 1974.)

Paralleelvärsside verbide semantilise ekvivalentsi baasil kujuneb identseks jääv üldsituatsioon. Eri värssidele vastavate individuaalsituatsioonide samade komponentide leksikaalsed tähendused on omavahel ekvivalentsed. Nii kujuneb tihe semantiline ekvivalents ka individuaalsituatsioonide vahel. (Milliseid kvalitatiivseid iseärasusi võib leida üleminekul sekundaarsest paradigmaatilisest süntagmaatikasse, nt elementidelt situatsioonile, nagu värsis *paled laineta lasevad*, me siin ei vaatle.) Positsiooniliselt ja semantiliselt ekvivalentsetest paralleelvärssidest moodustub kõrgema astme sekundaarparadigma – individuaalsituatsiooniparadigma. See on siis taas variantidest koosnev klass. Kõigi paralleelvärsside individuaalsituatsioonides on püsiv, invariantne üldsituatsioon koos selle komponentide leksikaaltähenduste invariantsete osadega

(arhiseemidega). Individuaalsituatsioonid on seotud disjunktiivselt (vrd Kaplinski 1972). Küsimusel, kas tähistatakse ühte, teist või mitut referentsituatsiooni, ei ole parallelismi põhiolemuse seisukohalt mõtet. Selle peegeldus teadvuses (denotaatsituatsioon) on juba iga värsi puhul isesugune. Maailm, mida regilauludes tähistatakse, on küll reaalsega paljuski ekvivalentne, kuid mitte identne, ja selles irrealses maailmas ei tarvitse alternatiivid üksteist välistada. Muidugi võivad värssid tähistada identseid referente, nagu näites (1) sünonüümiaparallelismi kohta:

- (1) paha on maksada Manalla,
kuri on kosta Tuonelassa,
hale on hauassa tasuda, T 113 Lüg

Samuti võib ka kõigi värsside sisu korruga kehtimine tunduda kahtlane, nagu näites (5):

- (5) Ta läks murreldes Mohuse,
köverite läks Kõinaste,
rudjus Ruhnumaa viluse, T 5284 Pöi

Parallelismi kujundavad niisiis järgmised põhilised primaarkeelised ekvivalentsuhted: 1) signifikaatsituatsioon, 2) süntaktiline struktuur, 3) ekvivalentsetes positsioonides olevate sõnade (sõnaühendite) a) leksikaaltähenduste, b) sõnaliigilise kuuluvuse, c) muutevormide ekvivalents. Süntaktiline seos värsside vahel on seejuures tavaliselt rinnastav, nii et rühm tervikuna moodustab tseugma (sarnase ehitusega osalausest koosneva rindlause), tavaliselt prototseugma (tseugma, kus osalausestel on ühine osis, mis on olemas ainult esimeses osalause, vt nt Ahmanova 1969, Rabtšinskaja 1976)⁴. Peale eelnenu seob värssse üldse ka meetriline ekvivalents. Sisu ja väljendusplaani ühtne organiseeritus on niisiis õige mitmetasandiline.

Tavaliselt on parallelismirühmas 2–4 värssi. Erinevused rühmapikkustes sõltuvad kohalikust traditsioonist ja selle püsivusest, žanrist, kujutatava meeleolulisusest, dünaamilisusest jne. James Robert Hightoweri (1959: 61–69) ja Roman Jakobsoni (1966: 409) järgi on parallelismi põhiüksus hiina ja vene

⁴ Siinne stiilitaotlusliku rindlausestruktuuri tähendus pärineb kreeka sõnast *zeugnynai* 'ühendada' tuleneval terminil *tseugma* (ingl *zeugma*, vene *зевзма*) juba antiikretoorikast. Tänapäeval on selle kõrval levinud käsitus tseugmast kui stiilivõttest, kus rinnastuse toel kõrvutatakse mitmesuguseid semantiliselt kokkusobimatulid lauseosi (vt nt Timraljeva 2021).

luules distihhon, mille analoogiana läänemeresoome parallelismis võib vaadelda parallelismipaari (Niinemägi 1972: 16–21), pea- ja järelvärsist koosnevad minimaalsed parallelismi tunnustega üksust. Parallelismirühmade, samuti mitteparalleelsete värsside vaheldumine organiseerib teksti rütmi, pinget, dünaamikat, kompositsiooni. Tekstiosad sageli algavad, vahel ka lõpevad mitteparalleelsete värssidega. Tihti on need otsese kõne saatelaused. Värsisestest teguritest soodustab mitteparalleelsust kindla isiku mainimine suhteliselt unikaalsel viisil, pärisnimega või sellele lähedase üldnimega (Steinitz 1934: 216). Noomenite parallelismilembusest tulenevalt on noomenita värssid tihti mitteparalleelsed (Alhqvist 1863; Koemets 1955; Koppel 1956; Kubjas 1957; Jakobson 1966; Rüütel 1969).

1.3. Värsiparallelismi lingvistilise käsitlemise üldpõhimõtted

Regilaulutekstitid on niisiis üles ehitatud eelkõige ekvivalentsiprintsiibi selgele ja järjekindlale läbiviimisele. Läbiv parallelism haarab teksti mitmesuguseid üksusi, eriti eepilistes lauludes. Regilaulu kõigis liikides on aga levinuim konstruktiivne värsiparallelism. Töös analüüsimine selle elementaarseimat, tüüpilisimat varianti, mis põhineb järjestikuste, värsside moodustavate jutustavate lihtlausete semantika ja sellega seoses ka ülesehituse ekvivalentsil. Värsiks nimetame **struktuurset värssi**, mis funktsioneerib parallelismis 2. järku üksusena. Enamasti langeb see kokku **mahulise** värsiga, kaheksasilbikuga, kuid võib olla ka pool mahulist värssi, nagu näites (18).

(18) Kaasikil nu suure seere,
suure seere, rasse raia, T 6227 Krl

Primaarkeele liitlausestruktuur, tseugma (vt 1.2.4.3), kus osalauseid ühendab nende ehituse sarnasus (süntaktiline parallelism) ja sidesõnu tavaliselt ei kasutata, on saanud sekundaarkeele struktuuri aluseks ja muutunud seeläbi regulaarseks. Neil tavalisimail juhtudel vastab parallelismis igale värsile üks situatsioon või selle osa ja (osa)lause või selle osa. Vaatlusest jäävad välja ühelt poolt paralleelsed liitlaused, teiselt paralleelsed värsipaarid, -kolmikud jne, samuti kommunikatiivselt ja tekstiliselt markeeritud tüüpi laused (käsk-, küsi-, hüüdlauseid) ning stereotüüpsed parallelismirühmad. Süntaktilise ehituse poolest on paralleelsed ka värssid, millest üks kordab teise sisu, vormi aga vaid osaliselt.

Nii ei pea me esimese värsi ja järgneva poolvärsi seost näites (18) korduseks, vaid kordust (identsust) sisaldavaks parallelismiks (analoogiaks).

Töö kirjeldab mõningaid süntaktilisi seaduspärasusi parallelistlikus tekstis. Tekstil on signifikatiivne süvastruktuur, tähistatava denotaatsituatsiooni-kompleksi sisuline vaste primaar- ja sekundaarkeele kategooriais, ja seda väljendav pindstruktuur. Vaadeldes, mida, mismoodi jne tekst tähistab, kuidas ta selleks kasutab süsteemi elemente, uurime teksti nominatiivset, staatilist plaani, tegeleme keele ekspressiivse, tähistusfunktsiooniga luua vastavus häälikujärjendi ja mõtte vahel. Teksti ei looda aga mitte lihtsalt selleks, et midagi tähistada; võimalus mõtet keele abil tähistada loob võimaluse keeleliselt vormistatud informatsiooni edasiandmiseks ja vastuvõtmiseks. Selles seisneb keele kommunikatiivne funktsioon. Teksti kompleksset süvastruktuuri ei saa vastu võtta ega edasi anda ühekorraga, tervikuna, vaid terviku seotud osade mingi järjestusena. Teksti ehitusest ilmneb niisiis ka see, kuidas tema ekspressiivne sisu saab informatsiooniks, kuidas kuulaja selle kätte saab. See kuulub teksti kommunikatiivsesse plaani.

Toetudes parallelismi nominatiivse külje üldisele iseloomustusele osades 1.2 ja 1.3, püüame analüüsis osades leida parallelismi süntaktilise pindstruktuuri (2. osa) ja kommunikatiivse struktuuri seaduspärasusi (3. osa).

1.4. Värsiparallelismi kujunemine ja levik

Maagilise ja emotsionaalse sisu väljendamiseks on keelt nähtavasti algusest peale kasutatud. Aegamööda eraldus keele primaarsest, puhtteabelisest-tarbelisest kasutusviisist sellele tuginev sekundaarne. Emotsionaalse, maagilise ja kujuneva kunstilise sisu eriomaseks väljendamiseks hakati teksti erilisel struktureerima. Lihtsaim võte vastava efekti saavutamiseks oli teksti elementide kordamine. Ekvivalentsiprintsiip on kujundanud ja suunanud keele poeetilist kasutamist. Lihtsaimal kujul avaldus see konstruktsioonide ja lausete kordamisena, identsete süntaktiliste üksuste kombineerimisena. Poeetilise keele arengut iseloomustab ekvivalentsiprintsiibi järjest komplitseeritum rakendumine, kasutatavate keelekategoriate, nende kasutamise viiside ja aktsentide vaheldumine, samasuse ja erinevuse dialektika, keelelise vormi terviklikkus, areng jne. Kordusest, millega algas värsivormi kujundamine, tulenes järgmiseks mittetäielik kordus üksikute sõnade lisamise või ärajätmisega. Süntaktilise sümmeetriaga kaasnes teatud eufooniline ja semantiline

(konnotatiivne) efekt, mida edaspidi hakati taotlema juba tähenduselt lähedaste sõnade kasutamiseega. Eri rahvaste luules võib leida mitmesuguseid kunstireeglipäraseid korduste skeeme (nt Kuusi 1952: 137; Levin 1962; Kuusi 1963; Laugaste 1974: 28; vrd ka Krikmann 1975: 83).

Peamiselt turgi ja soome-ugri rahvaste lüroepika põhjal üldistab Viktor Žirmunski (1964) parallelismi arengu põhijooned. Ta märgib, et sedamööda, kuidas seostatavate värsside sisuline ja süntaktiline identsus asendus sarnasusega, kordus vabama parallelismiga, hakati värse ühendama rohkem ka vahelduvalt ja pikemate rühmadena, eriti eepikas. Et aglutineerivates keeltes satuvad ekvivalentsetesse positsioonidesse sageli ühesuguste afiksitega sõnad, siis eriti seal kaasneb süntaktilise parallelismiga grammatiline riim, mis kujuneb uueks värsivormi organiseerimise vahendiks. Grammatilisest riimist tuleneb algul juhuslik, hiljem kanooniline lõppriim, mida soodustab tema ülesanne hakata kõlaliseselt tähistama värsipiiri. Lõppriimiga konkureerib algriim, mis on nähtavasti samuti arenenud kordusest ja etümoloogilisest kujundist (sama tüve kordamine eri grammatiliste morfeemidega). Silpide ja sõnade arvu värsis reguleerib süntaktiline parallelism. Edasi muutuvad parallelismi rüpes kujunenud okasionaalsed fonoloogilised vormivõtted struktuuraseteks, parallelism koos alliteratsiooniga aga taandub okasionaalseks.

Meie rahvalaulu süntaktilis-semantiline parallelism, nagu alliteratsioon ja 8–10-silbilisuski, on hakanud kujunema uurali aegadel (Kuusi 1963: 132; Jakobson 1971: 404). Lähtunud on ta joigude kordustest nagu „Kaunis kari! Kaunis kari! Kaunis kari!“ (Kuusi 1963: 135). Sealtpeale on ta eri rahvaste lauludes mitmeti arenenud. Varasem kuju, kus värssid korduvad mõningate lisanduste või väljajätmistega, on säilinud saamidel (Steinitz 1934: 404). Järgmist arenguastet näeme Obi ugrilastel: värss kordub, välja arvatud 1–2 erinevat sõna, mis on eri värssides samades positsioonides ja tihti semantiliselt lähedased (Austerlitz 1958: 126). Üks handi näide Austerlitzilt (1961: 440):

- (19) ājen woxe šāmt’əŋ sij
ūnijen woxe šūt’ ŋ sij
’väikeste müntide kliriseva kõlaga
suurte müntide klobiseva kõlaga’

Sellist parallelismi tunnevad ka Altai rahvad, samuti venelased.

Läänemeresoomlastel eelnesid regivärssidele joiud ja itkud. Joigudele sarnanevast kindla värsimööduta laulust hakkas paari tuhande aasta eest välja

arenema läänemeresoome regivärss, millel põhineb soomlaste, karjalaste ja eestlaste laululooming; sama värsvormi on tundnud ka liivlased ja vepslased (Tedre 1959: 84). Parallelism löi kordusest lõplikult lahku, asendudes uue-tüübilisega, „kus peavärsi igale noomenile vastab järelvärssis sünonüümne või analoogiline noomen, samas kui peavärsi verb ja partikkel võivad ka vasteta jääda ning järelvärss sisaldab üksnes peavärsi sõnade vasteid, mille järjestus ei pea vastama peavärsi sõnajärjele“ (Kuusi 1963: 135–136). Samas toob Matti Kuusi võrdlevalt vanade ja uute normide kohased näited (20).

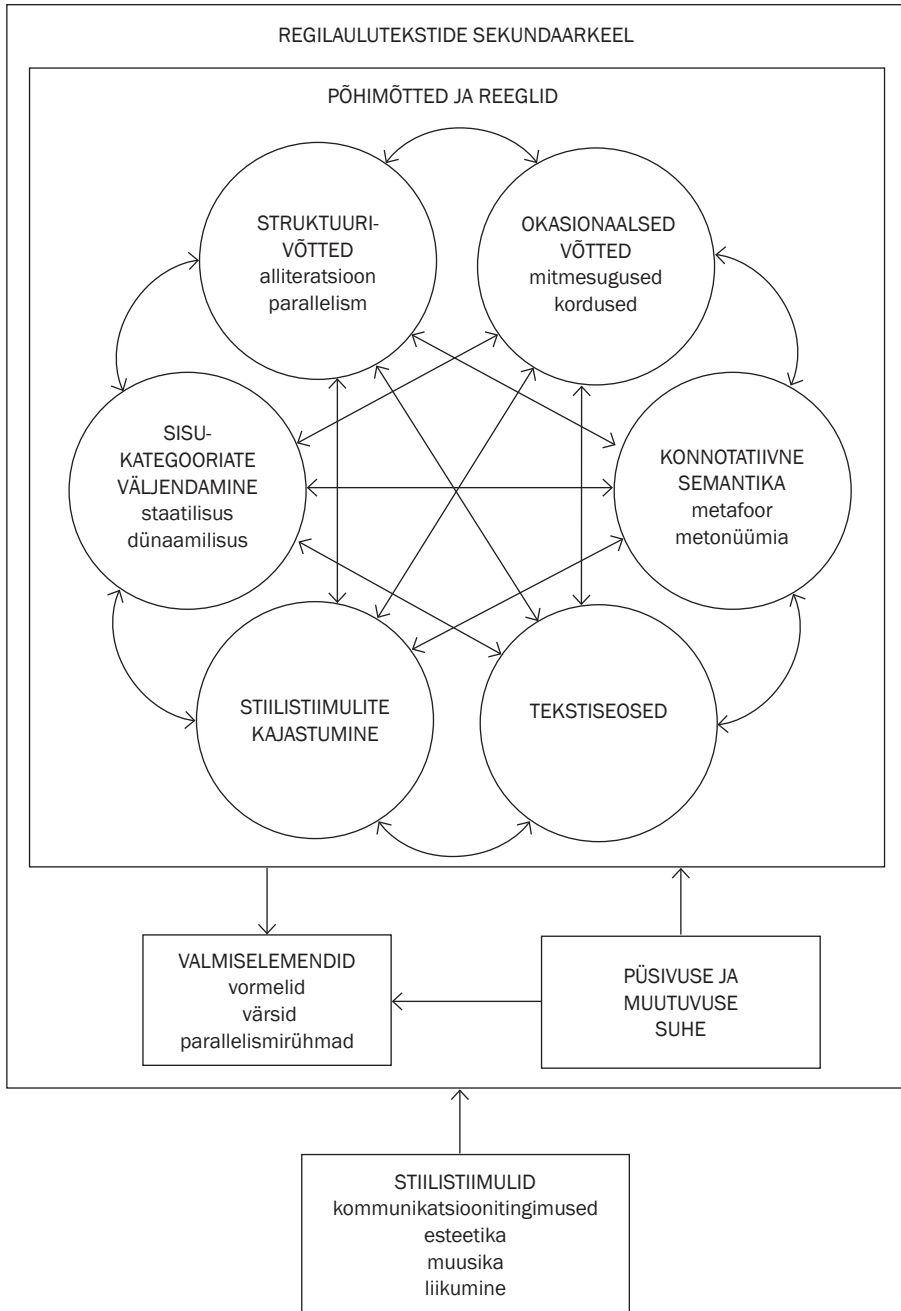
(20) Aukaisen sanasen arkun,
aukaisen sanasen lippaan,
lauloakseni hyviä,
pannakseni hyviä.

Aukaisen sanasen arkun,
virsilippahan viritän,
lauloakseni hyviä,
parahia pannakseni.

Esialgu kasutas parallelism primaarkeeles olemasolevaid sünonüümia-, antonüümia- ja antiteesisuhteid ning ühendas kaht lihtlausekujulist värssi. Parallelismi areng on olnud järkjärguline: lihtsamatest, rangematest, ühesematest kitsendustest, primaarkeeles kütkeist vabanemise ning sellega vormi ja sisu rikastumise poole. Paralleeluma hakkavad ka värsipooled, -paarid ja -rühmad. Keskajal hakkab parallelism kombineeruma muude kordustega, kasutusele tulevad keerukad põimlused, paralleelvärsside ja -sõnade vahele ilmuvad sekundaarsed analoogia-, sealhulgas metafoorisuhted. (Kuusi 1963: 129–190)

Parallelism on siis loogiliselt arenenud ja püsinud suulise luule stilistilis-konstitutiivse võttena. Tal on kindel koht regilaulude sekundaarkeeles, mida iseloomustab eelkõige mitmekesisusega ühendatud rangus ekvivalentsireeglitest, valmiselementide kasutamises, stereotüüpsuses (vt joonis 1.3). Laulutekst on süsteemne tervik, mille ülesehituses kehtivad mitmeil tasandil ekvivalentsuhted. Teatud positsioonides korratakse või varieeritakse häälikuid, sõnu, sõnaühendeid, värssse, tekstiosi jne (Kaplinski 1972).

Läänemeresoome aegadel põhinormidelt väljakujunenud, kuigi areneva regilaulu vorm tulenes kindla primaarkeeles eripärast: meetrikanormid põhinesid läänemeresoome aluskeeles pikasõnalisusel, esimese silbi pearõhulisusel

Joonis 1.3. Regilaulutekstide sekundaarkeele peamised komponendid

ja seal võimalikul astmevaheldusel; parallelism sõnavara sünonüümia-rohkusel ja sõnajärje paindlikkusel; algriimi kujunemist soodustas vokaalide rohkus ja konsonantühendite puudumine sõna alguses (Kuusi 1963: 137). Seejuures sõltusid normid üksteisest, näiteks soodustas parallelism värsi püsimumist suhteliselt lühikesena ja vastupidi (Anni 1930: 28–29). Normide piires sai aga laulik küllaltki palju isikupäraselt varieerida ja kombineerida. Regilaul püsis keeleliselt rikas.

XVIII–XIX sajandil kujunes eesti rahvalaulutraditsioon ümber. Uus laulustiil tekkis nii regilaulu enda seesmise arengu, sotsiaalolustikuliste konsituatsioonitegurite muutumise kui ka naaberrahvaste laulude ja kirjandusliku luule eeskuju tagajärjel. Siirdevormiline rahvalaul kasutab parallelismi võimalikult lühikesena (2 värssi), dünaamilisema mõttearengu peegeldusena domineerib eri objekte nimetav analoogiaparallelism. Samal ajal hakkab värse järjest enam siduma lõppriim. Viimase algmed (identriim, grammatiline riim) olid kujunenud juba regivärsis parallelismi ja epifoori tõttu, nüüd hakatakse seda teadlikult kasutama. Uuemas rahvalaulus on lõppriim struktureaalne ja parallelism okasionaalne. Pärast siirdevormilise laulu vaheetappi tõrjub riimiline rahvalaul XIX sajandi lõpuks regilaulu välja. (Koemets 1955; Rüütel 1969: 25–36; Kaplinski 1972; Kuturov 1974: 110)

Parallelism on ühendanud värse paljude maailma rahvaste luules, üks selline nelik (või kaksik) on leitud juba II aastatuhandest eKr pärinevalt egiptuse papüüruselt. Aleksandr Vesselovski (1838–1906) koolkond otsis sellistes lauludes trubaduuride ja minnesingerite luule folkloorset alust ja kogus hulgaliselt parallelismi iidsust tõendavaid näiteid romaani, germaani, slaavi, balti, türki, hiina, araabia ja Uus-Meremaa rahvaste luulest. Vanaheebrea parallelismist pärineb piibli *parallelismus membrorum* ja slaavi psalmide parallelism. Parallelismi on täheldatud ka mongoli rahvastel, jaapanlastel, giljakkidel jt (vt lähemalt Steinitz 1934: 13; Žirmunski 1964: 5–21, 39; Jakobson 1966; Rüütel 1969; Jakobson 1971; Vereštšagin 1974: 60–61).

Soome-ugri rahvastest on parallelismi kui tüüpilist stiilivõtet leitud Obi ugrilastel, mordvalastel ja läänemeresoomlastel. Soomlastel ja karjalastel on see samasugune kui eestlastel. Vepsa folkloor on saanud tugevaid vene ja karjala mõjutusi, regivärssi esineb seal harva karjala laenudena. Liivlastel, keda on mõjutanud läti kultuur, pole seda üldse, vähemalt mitte säilinuna. Mordva parallelism sarnaneb meie omaga, rohkem on sünonüümiat ja sümmeetriat. Hantidel ja mansidel, kellest oli eespool juttu, on ka teisi tüüpilisi

kordusvõtteid. Analoogiaparallelism on levinud ka udmurdi, sürjakomi ja mari rahvalauludes, mis nähtavasti siirdevormilistena kasutavad ka riimi. Parallelism on läbivat laadi, tüüpiline on värsipaaride ühendamine nelikuiks psühholoogilise parallelismi alusel (viimases võib oletada vene mõju). Üks sõnasõnaline tõlge udmurdi rahvalaulust Steinitzilt (1934: 8):

- (21) Keda varitseb kass ahju ääres?
Hiiri varitseb kass ahju ääres.
Keda varitsevad poisid ukse juures?
Tüdrukuid varitsevad poisid ukse juures.

Parallelismi on leitud ka ungari lauludes (Steinitz 1934; Austerlitz 1958; 1961; Ivanov 1974; Kuturov 1974; Erdélyi 1975).

1.5. Värsiparallelismi uurimisloost

Soome rahvalaulude parallelismile pöörasid tähelepanu juba 1697. a Henrik Cajanus oma väitekirjas ja 1728. a Daniel Juslenius soome, heebrea ja kreeka laulutraditsiooni võrreldes (Luthy 1993: 142). Süvitsi käsitleb parallelismi Henrik Gabriel Porthan oma 5-osalises teoses „De poësi fennica“ (1766–1778), kus ta eristab kontrasti, sünonüümiat ja gradatsiooni paralleelvärsside vahel, värsi tähenduslikku tervikklikkust jne. Umbes samal ajal algab parallelismi uurimine ka Läänes. Parallelismi piiblis käsitlevad Robert Lowth oma väitekirjas „Isaiah. A New Translation“ (1778), Louis Israel Newman ja William Popper uurimuses „Studies in Biblical Parallelism“ (1918). Parallelismile pööravad veel tähelepanu hiina luule uurijad John Francis Davis („The Poetry of the Chinese“, 1829) ja James Robert Hightower („Some Characteristics of Parallel Prose“, 1959). Parallelism soome rahvalauludes tõusis taas huviorbiiti XIX sajandi keskel, kui valmis August Ahlqvisti väitekirja „Suomalainen runousoppi kielelliseltä kannalta“ (1863). Ahlqvist märgib erinevaid grammatilisi ja semantilisi vahendeid paralleelseoste loomiseks ja nende varieerimiseks, aga parallelismi mõiste ei ole tal väga range. Selle alla liigituvad ka üksused, mis on seotud sisulise ekvivalentsusega, nagu küsimus-vastus; pealause ja alistatud lause; värsid, mis sarnanevad ainult süntaktilise struktuuri poolest; värsid, mida seob epanastroof jms. Ta räägib erinevustest paralleelvärsside vahel värsielementide ja grammatiliste kategooriate tasandil, järelvärsside elliptilisusest, poolvärsside ja värsipaaride parallelismist. Roman

Jakobson (1966: 403) hindab seda osa Ahlqvisti tööst kui Kalevala-laulude paralleelvärsside grammatilise kompositsiooni visandit ajal, mil ühtki muud parallelismisüsteemi ei olnud veel uuritud.

Esimeseks struktuuralseks grammatilise parallelismi analüüsiks on Wolfgang Steinitzi „Der Parallelismus in der finnisch-karelischen Volksdichtung“ (1934), mis on siiani olulisim uurimus parallelismist soome-ugri rahvalauludes. Parallelismi piirid ja nende kõikuvused on Steinitzi jaoks juba palju selgemad. Ta alustab parallelismi käsitlemist paralleelsust takistavate põhjuste väljaselgitamisest ning mitteparalleelsete värsside liigitamisest morfoloogiliste ja süntaktiliste tunnuste alusel. Parallelismi liigitab Steinitz sisu järgi kaheks põhitüübiks: 1) sünonüümiaparallelism, 2) analoogiaparallelism (vastandav, loetlev, varieeruv). Vormist lähtuv liigitus põhineb poolvärsside esinemusel parallelismirühmas. Töös selgitatakse seoste tihedust ning paralleelvärsside püsivate, eriti aga muutuvate osade lingvistilisi ja poetilisi tunnusojooni. Sõnaparallelismi vaadeldakse sõnaliikide kaupa (vt 2.4.2).

Ühelt poolt Steinitzist (1934) ja teiselt poolt Zellig Harrise (1952) meetodikast lähtudes analüüsib Robert Austerlitz oma töös „Ob-Ugric Metrics“ (1958) formaallingvistiliselt handi ja mansi rahvalaulude struktuuri. Ta käsitleb parallelismi kogu obiugri meetrikale omase varieeruva korduse põhitüübina. Artiklis „Parallelismus“ (1961) juhib Austerlitz tähelepanu parallelismile kui üldprintsibile, mis avaldub näiteks ugri folkloori värsiparallelismina, piibli parallelismina, kuid parallelism võib olla ka muusikaline ja n-õ ajalooline (sarnasus mõne varasema tekstiga). Siiski kaldub ta üldistama obiugri parallelismi struktuuripõhimõtteid parallelismiga üldse. Oma hilisemates töödes (nt Austerlitz 1975) vaatlleb ta, kuidas sõnaparallelismi semantika peegeldab obiugri rahvaste mütoloogilise ja siseilma eripära.

XX sajandil lisandub uuringuid parallelismist eri rahvusrühmade, näiteks mongoli (Poppe 1958) ja turgi (Kowalski 1949; Žirmunski 1964) rahvaloomingus. Parallelismi ajaloolist rolli poetiliste vormide arengus käsitlevad nt Aleksandr Vesselovski, Tadeusz Kowalski, Theodor Frings, Viktor Žirmunski, Matti Kuusi (vt nt Kuusi 1963: 132–184; Žirmunski 1964). (Stiili) lingvistilisest vaatenurgast on käsitletud parallelismi veel paljude rahvaste luules (Kuturov 1974; Vereštšagin 1974; Ligere 1975; Rabtšinskaja 1976), pärsia-tatari kirjandusklassikas (Altman 1973) jm.

Parallelismis ja sellega analoogilistes nähtustes nähakse avalduvat luule fundamentaalset printsiipi – kordust. Seda käsitles juba 1865. aastal Gerard

Manley Hopkins oma essees „Poetic Diction“ (vt Holloway 1974). 95 aastat hiljem sõnastab Roman Jakobson artiklis „Linguistics and poetics“ (1960) ekvivalentsiprintsiibi, mis eriti selgelt avaldub parallelismis (vt ka Jakobson 1965; 1971; 1.2.2.1). Ilmneb, et parallelism on seotud paljude keeleteaduse ja selle naaberlade võtmeküsimustega. Parallelismi kui võtet, mis aktiveerib kõik keeletasandid, tema variantide rohkust ja mõjujõudu analüüsib Jakobson vene keele parallelismile keskendudes artiklis „Grammatical parallelism and its Russian facet“ (1966). Jakobsoni teooria ja generatiivse lingvistika seisukohtadele toetub Pentti Leino (1974), kelle analüüsis soome itkude keelest on parallelism üks ekvivalentsiprintsiibi ilminguid.

Esimene tähelepanek parallelismi kohta eesti regilaulus leidub 1610. aasta kroonikas (Fabricius 1848: 442). Eesti folkloristika tekkimisega XIX sajandil algab ka regilaulu vormi, sealhulgas parallelismi süstemaatiline uurimine (nt Neus 1836: 223). Georg Schultz-Bertram (1857: 33–34) esitab – nagu ka Cajanus XVII sajandi lõpus – määratluse parallelismist kui sama mõtte kordamisest eri vormis, eri sõnadega jne. Friedrich Reinhold Kreutzwald (1861) osutab konnotatiivsele tähendusekvivalentidele paralleelvärsside ja -sõnade vahel. Oskar Kallase Helsingis kaitstud väitekirj „Die Wiederholungslieder der estnischen Volks poesie I“ (1901) toetub Soome uurimistraditsioonile. Sissejuhatuses on antud ulatuslik ülevaade kordusest kui regilaulu vormi ühest põhiprintsiibist, mis toimib nii sisu- kui vormiplaanil, kõigil tasanditel, hõlmates eri positsioone ja elemente. Kallas (1901: 3–13) tõstatab ka küsimuse paralleelvärsside sisulistest, s.o referentsisuhetest, vaatleb erinevaid sõnade ja värsistruktuuride kordusi seoses parallelismiga jne.

Järgnevatel kümnenditel märgitakse parallelismi juba mitmesugustes kirjanduse, luule, rahvaluule jms käsitlustes. Friedebert Tuglas (1912) on lähedal käsitlusele positsiooniekvivalentidel põhinevast sekundaartähenduste tekkimisest, kuid siiski peab regilaulu konservatiivset vormi sisu üle domineerivaks. Johannes Aavik (1919) vaatleb regilaulu keeleteadlase vaatenurgast. Kallasega sarnaselt märgib ta, et parallelismirühma tähendus ei moodustu paralleelvärsside tähenduste summana, vaid parallelism mängib sõnadega, püüdes saavutada nii kõlalist efekti kui üldise mõtte või meeleolu kujunemist. Aavik toob välja ka kõigi paralleelvärsside poeetilise informatiivsuse; alliteratsiooni, parallelismi ja riimi funktsionaalse läheduse; regilaulu vormi süsteemsuse ja mitmekesisuse; samuti püüab ta leida parallelismile psühholoogilist põhjendust.

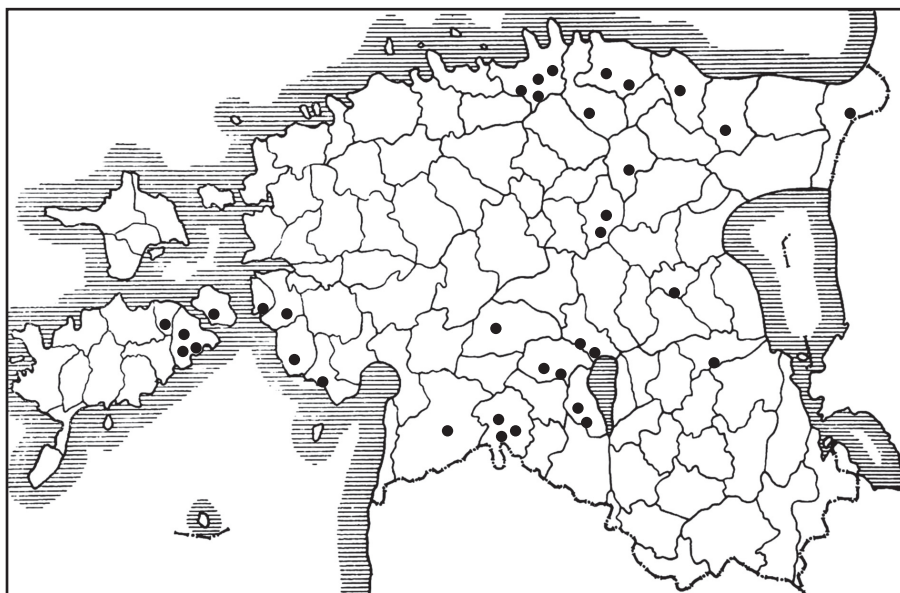
Visandades Kalevala-värsi arengu põhijooni, näeb August Annist (Anni 1930) keele poetiseerumise käigus suunda korduselt parallelismi poole. Ta otsib keelestiili nähtuste kodeerimise ning dekodeerimise tunnusoone ja stiimuleid. Parallelismis, mis sõltuvalt lauliku keeleosavusest loob kuulajale interpreteerimisvõimalusi, on olulisim keelele esteetiline väärtuse andmine. Parallelistlik luule oma raskepärases, ülearendatud vormis väljendab ennekõike hetkemuljeid, mõte jääb tagaplaanile. (Anni 1930: 26–35)

Parallelismi mõistet järgnevate kümnendite folklooriuurimises on käsitatud osas 1.1, toetudes Aino Koemetsa, Alviine Kubjase, Eduard Laugaste ja Richard Viidalepa seisukohtadele. On välja toodud poetilisi, keelelisi, esteetilisi, psühholoogilisi jm seaduspärasusi parallelismis. 1950.–60. aastatel käivitati Tartu ülikoolis parallelismiuuringud. Uurimishuvi keskendus parallelismi esinemissagedusele, parallelismirühma pikkusele ja nende näitajate mõjurittele. Koemetsa (1955) väitel tingib lüüriline sisu kujutluspiltide kõrvutamist, eepilise ja dramaatilise sisuga lauludel on aga ka vorm dünaamilisem ja parallelismi esineb vähem. Koemets (1963) on uurinud ka Kreutzwaldi parallelismipädevust. Rein Koppel (1956) näitab, et orbude lauludes ja kiigelauludes esineb parallelismi sagedamini, sõjalauludes ja eepilistes lauludes aga harvem; parallelismi pikkus võib laulus varieeruda sõltuvalt sisust, see annab laulule pändlikkust ja rütmilisust, tõstes esile stabiilsuse ja dünaamilisuse vaheldumise. Autor räägib parallelismirühmade stereotüüpiseerimisest, parallelismi ja korduse seostest, paralleelvärsside sisusuhetest. Kubjase (1957) hinnangul sõltub parallelismi leidumine lauludes pigem kohalikust traditsioonist kui laulu teemast, sisust ja emotsionaalsusest.

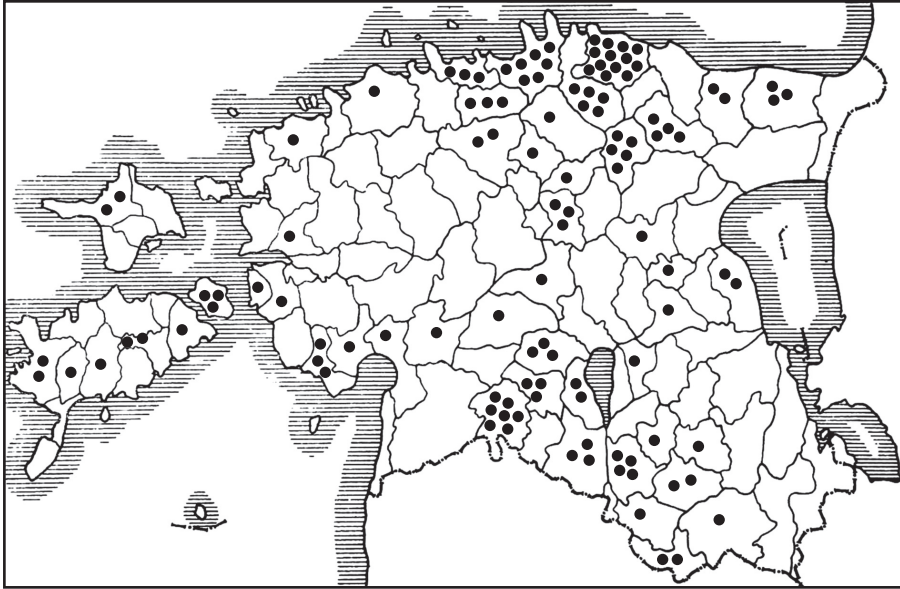
Ülevaate parallelismi muutumise ja kadumise tendentsidest annab Ingrid Rüütel (1976). Tema uurimus näitab uue rahvalaulutraditsiooni kujunemist. Idee parallelismi disjunktiivsusest pärineb Jaan Kaplinskilt (1972), ta selgitab ka korduvate sünonüümide, metafooride ja parallelismi suhteid. Parallelismi süntaktiliste seaduspärasuste kohta on publikatsioone ka käesoleva töö autorilt (Niinemägi 1970; 1971; 1972a; 1972b; 1976; Metslang 1978a; 1978b; 1980; 1981; 1987).

1.6. Analüüsimaterjal

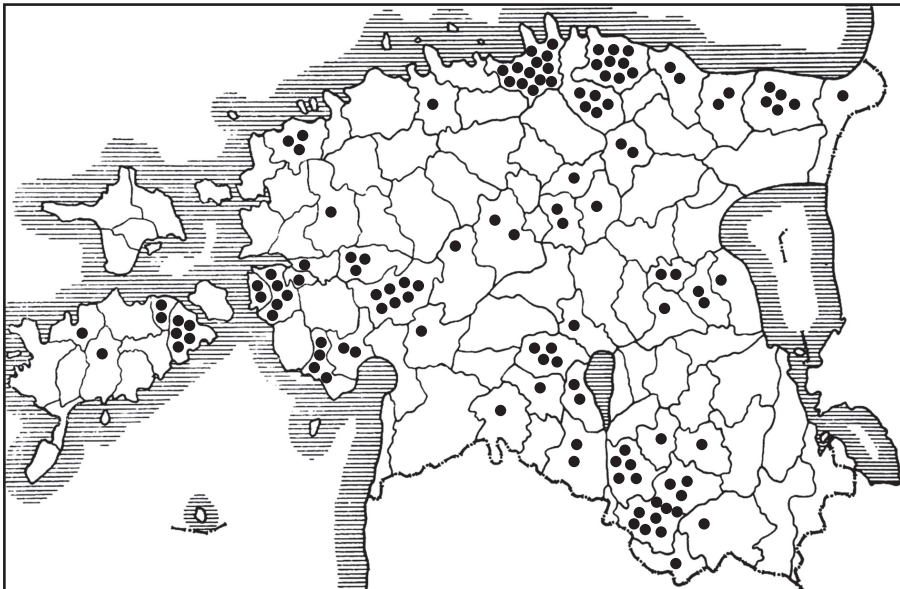
Parallelismi üldisi seaduspärasusi ja struktuure selgitatakse 4500-värsilises materjalis leidunud peavärsiga algavate väitvalauseliste parallelismirühmade põhjal. Vaatluse all on 267 regilauluteksti antoloogiast „Eesti rahvalaulud“ I: 1 (Tedre (toim) 1969) ja III: 2 (Tedre (toim) 1971). Võrdselt 1500 värsiga ja territoriaalselt ühtlaselt (vt joonised 1.4; 1.5; 1.6) on esindatud kolm olulist ja selge eripäraga laululiiki: eepilised laulud, laulud laulust ja laulikust ning pulmalaulud XIX sajandist ja XX sajandi algusest. Neid tähistatakse vastavalt tähtedega E, L ja P ning kõiki kolme liiki laulude üldhulka Ü-ga. Süntakti- list pindstruktuuri analüüsitakse üldhulga 981 parallelismirühma põhjal, mis vastavad jaotises 2.1 antavatele valikuprintsiipidele. Seejuures vaadeldakse eelkõige neist rühmadest tuletatud 1815 parallelismipaari (vt 1.2; 2.1). Infostruktuuri analüüsi materjal, mille valikupõhimõtteid selgitatakse jaotises 3.1, hõlmab 1023 parallelismirühma. On vähe tõenäoline, et mingid siinse metoo- dikaga avastatavad kolme vaadeldava liigi lauludel Eesti laulualal poleks tüü- pilised parallelismi tunnused esindatud. Materjal võimaldab leida ka laululiigiti olulisi erijooni. Selleks võrreldakse nii eepiliste laulude, laulude

Joonis 1.4. Eepiliste laulude territoraalne jagunemine

Joonis 1.5. Laulude laulust ja laulikust territoriaalne jagunemine

Joonis 1.6. Pulmalaulude territoriaalne jagunemine

laulust ja laulikust kui pulmalaulude parallelismi üldhulgaga, vajaduse korral omavahel, või analüüsitakse liigisiselt. Parallelismi lokaalse varieeruvuse jälgimiseks kõrvutatakse üldhulga laule rikkaliku regilaulupärandiga Karksi kihelkonna lauludega (tähis K). Karksi laulud on võetud kogumikust „Vana Kannel“ IV (Tampere (toim) 1941). Karksi laulude materjal sisaldab 1500 värssi (52 lauluteksti; igast vaadeldava laululiigi laulust 500 värssi), millest 300 (11 teksti; igast vaadeldavast liigist 100 värssi) on üles kirjutatud ühelt ja samalt laulikult, Mai Kapralilt. Mai Kapral (neiupõlvenimega Vene) on üks olulisemaid ja mitmekülgsemaid Karksi laulikuid XIX sajandil. Ta sündis 1825. aastal, elas Sudiste külas kuni pere rändamiseni Venemaale 1890. aastatel, tema surmadaatum pole teada. (Tampere 1941: 24, 28)

Mai Kaprali laulud (tähis MK) annavad võimaluse mõningaiks järeldusteks ka individuaalsete erijoonte kohta. Loendid lauluvariantidest vaadeldavate laulurühmade kaupa (üle Eesti kogutud eepilised laulud E, laulud laulust ja laulikust L, pulmalaulud P, Karksi laulud K ning nende seas Mai Kaprali laulud MK) on toodud lisas. Iga lauluteksti tähistab number vastavas kogumikus („Eesti rahvalaulud“, tähis T, „Vana Kannel“, tähis VK). Üle Eesti kogutud laulude juurde on lisatud ka üleskirjutuskoht. Uuritud parallelismirühmade ja -paaride arvud annab tabel 1.1.

Tabel 1.1. Analüüsimaterjali mahud

Kategooria	Üldhulk (üle Eesti)				Karksi laulud		
	Eepilised laulud (E)	Laulud laulust ja laulikust (L)	Pulmalaulud (P)	Üldhulk kokku (Ü)	Mai Kaprali laulud (MK)	Teistelt Karksi laulikutelt	Karksi laulud kokku (K)
Värssed	1500	1500	1500	4500	300	1200	1500
Laulutekste	35	119	124	278	11	41	52
Pindstruktuuri analüüs: parallelismirühmi	292	314	375	981	61	282	343
Pindstruktuuri analüüs: parallelismipaare	434	745	636	1815	106	490	596
Infostruktuuri analüüs: parallelismirühmi	258	382	383	1023	54	284	333

Peale üldiste tunnusoonte kindlakstegemise selgitatakse ka ühtede või teiste joonte olulisust nii parallelismis üldse kui ka vastavalt laululiigile ja -alale. Töös esitatavad väited põhinevad parallelismi mitmekülgisel süstemaatilisel uurimisel ja on materjali põhjal statistiliste meetoditega kontrollitud. Et sisuline ja statistiline analüüs on teineteisega kooskõlas, võib töö ülesandeid täita võimaldanud analüüsimaterjali küllaldaseks pidada.

Statistilisel töötlemisel on iga analüüsimaterjali mitmeastmelisel jagunemisel saadud osa, alaosa jne võetud kui valimit üldkogumist – kas siis kõigi XIX–XX sajandi Eesti Ü-, E-, L- või P-laulude, Karksi või Mai Kaprali laulude parallelismist, mingi üldstruktuuriga parallelismist vm. (Vt Tuldava 1976: 29–36.) Lähtutud on sellest, et iga valim koosneb värssidest või värsirühmadest, mida iseloomustavate alternatiivsete tunnuste esinemissagedused jaotuvad binominaalselt (vt Feller 1968: 154). Valimite põhjal on tehtud 95% usaldusnivooga (vähemalt 95% juhtudest kehtivaid) järeldusi üldkogumite kohta. Mai Kaprali laulude puhul on kasutatud kohati ka madalamat usaldusnivood, kuni 75%.

Kui n parallelismirühmast koosnevas valimis on m mingi tunnusega rühma, siis nende rühmade absoluutse sageduse ja valimi mahu suhe on suhteline sagedus $q = \frac{m}{n}$. Süntaktiliste struktuuride jms absoluutsed ja suhtelised sagedused⁵ on toodud tabelites 2.1–3.21 (Metslang 2025). Valimis esinenud suhteline sagedus q on hinnanguks sama tunnusega parallelismirühmade tegelikule suhtelisele sagedusele Q üldkogumis. Kui täpne see hinnang on, näitab piiriviga ε , mille väärtus sõltub valimi mahust ja leitud suhtelisest sagedusest (vt tabel 1.2, Metslang 2025: 3–4)

$$\varepsilon = u_{95} \sqrt{\frac{q(1-q)}{n}} \quad (1.1)$$

kus konstant $u_{95}=1,96$ (usaldusnivoo $\gamma = 95\%$). Piiriviga ε määrab tegeliku suhtelise sageduse Q usalduspiirid:

$$q - \varepsilon \leq Q \leq q + \varepsilon \quad (1.2)$$

⁵ Absoluutsageduste tabelite juures ei ole sageduse tüüpi eraldi mainitud. Suhtelised sagedused on tabelites väljendatud protsentides. Protsentväärtused on ümardatud täisarvudeni, välja arvatud väärtused alla 0,5%, mis on esitatud 0,1% täpsusega.

Tabel 1.2 annab piirivea ε väärtused vastavalt valimis esinenud suhtelise sageduse q ja valimi mahu n väärtustele. Kui näiteks mingi struktuur hõlmab $q=30\%$ valimi $n=1000$ parallelismirühmast, siis tabelist selgub, et piiriviga $\varepsilon=2,84\%$ ja 95% tõenäosusega kuulub see suhtarv üldkogumis vahemikku $30\pm 2,84\%$, st 27,16...32,84. Nii on tabeliga 1.2 määratud täpsused, millega sagedustabelite protsendid laienevad üldkogumile.

Sagedusi on võrreldud valemi 1.3 põhjal.

$$u = \frac{\left| \frac{m_1}{n_1} - \frac{m_2}{n_2} \right|}{\sqrt{\bar{m}(1-\bar{m})\bar{n}}}$$

$$\bar{m} = \frac{m_1 + m_2}{n_1 + n_2} \quad \bar{n} = \frac{n_1 + n_2}{n_1 n_2} \quad (1.3)$$

m_1 ja m_2 – võrreldavad sagedused, n_1 ja n_2 – valimite mahud. Kui võrreldakse sagedusi ühe valimi piires, siis $n_1 = n_2$.

Sagedused üldkogumis erinevad oluliselt (võivad mitte erineda viiel juhul sajast) kui $u \geq u_{95}$. Kui näiteks Ü valimis $n_1 = 500$ mingi tunnusega parallelismirühma, P-s aga $n_2 = 200$, ja mingi struktuur hõlmab neist vastavalt $m_1 = 50$ ($q_1=10\%$) ja $m_2 = 10$ ($q_2=5\%$), siis $u=2,14 > 1,96$. See lubab väita, et antud struktuuri ei kohta P- ja Ü-lauludes ühesuguse sagedusega. Kui aga näiteks Ü-s $n_1 = 1500$, K-s $n_2 = 200$, $m_1 = 720$ ($q_1=48\%$), $m_2 = 102$ ($q_2 = 51\%$), siis $u = 0,80 < 1,96$. Sel juhul ei saa analüüsimaterjali põhjal pidada vaadeldava sageduse erinevust Karksi lauludes kogu Eesti lauluala suhtes oluliseks, see võib olla tingitud juhuslikest hälvetest.

2. Süntaktilise pindstruktuuri analüüs

2.1. Uurimispõhimõtted ja meetoodika

Parallelsmi süntaktilise pindstruktuuri analüüsi eesmärk on selgitada, millised on

- 1) värsi mahu raamides võimalike, ilmselt põhiliste eesti keele lihtlausetega (*resp.* rindlause osalausetega) ehituse põhimõtted ja mallid;
- 2) selliste lausetega parallelsmis tseugmaks ühendamise viis ja mallid;
- 3) süntaktiline ekvivalents paralleelvärsside kui osalausetega vahel, ident-suse, analoogia ja erinevuse vahekorrad ning avaldumismvormid;
- 4) stiilitähised ja nende tingitus stiilistiimuleist.

Nende ülesannete täitmiseks osutub otstarbekaks kirjeldada värsse nende süntaktiliste elementide sõltuvushierarhia järgi (Tesnière 1959; Dolinina 1969a; 1969b; Rätsep 1978). Pea- ja järelvärssi võrreldes, parallelsmipaari (vt allpool) ja -rühma kirjeldades jälgime värsi hierarhilise süntaktilise ehituse korduvust-püsivust-muutuvust. Seoste laad (nagu alus- või sihitisseos) ja elementide lineaarne järjestus on osutunud tunnustena teisejärgulisteks. Värsielemendid langevad kokku vastavate primaarkeelelausetega denotatiivset tähendust omavate lauseliikmetega. Värsielementideks peame ka liitsõna osi, sest nende vasteteks parallelsmis on sageli iseseisvad täiendid (22). (Liitsõna semantilise tervikkuse ja sellega seostuvad asjaolud jätame siinkohal kõrvale.)

- (22) *noored* naised nõtkumaie,
vanad naised vaatemaie,
talutütred tantsimaie,
saunanaised sörkimaie, T 163 Hlj

Arvesse ei tule need elemendid lauses, mis ei funktsioneeris iseseisvalt lausesüntaksi tasandil, vaid madalamal (nagu abiverbid, -määrsõnad, kaassõnad) või lauseüleselt (nagu lauselaiendid, hüüdsõnad, lauseid siduvad sõnad). Sõltuvushargmikes (vt joonis 2.1) on lauseelementide vahel vertikaalseosed, mida võib igast elemendist lähtuda mitu (ses suhtes on element siis alistav), elementi (kui alistuvasse) suunduda vaid üks. Seos sõltub sõna valentsist ja

Joonis 2.1. Näiteid sõltuvushargmikest

lauseliikme järgust. Iga alistav üksus koos temast lähtuvate seoste ja vastavate otseselt alistuvate üksustega moodustab kas verbaalse, substantiivse, adjektiivse või adverbialse sõlme. Keskne on lauses verbaalne sõlm – hargmikul on üks tipp, öeldisverb, mis rektsioonistruktuuriga ühendab talle alistuvaid elemente. Kõik muud elemendid hargmikus sõltuvad otseselt või kaudselt tipust. Vaadeldud materjali põhjal saab väita, et graafi alumised sõlmed on valdavalt substantiivsed. Hargmiku põhjal jaotuvad lause elemendid horisontaaltasandele. Igal tasandil on oma funktsionaalne eripära.

1. tasand – öeldisverb, tähendab tegevust.

2. tasand – verbi vahetud laiendid, nagu alus, sihitis, määrused, öeldistäide. Neile vastavad üldjuhul situatsiooni põhilised komponendid, aktandid (nagu agent, subjekt) ja sironstandid (nagu viis, seisund, lähtekoht, sihtkoht, kvaliteet, kvantiteet jne). Siia arvame ka ütte, mis küll süntaktiliselt mingile teisele

elemendile ei alistu, kuid seisundilt lauses ja järgmiste tasandite alistamiselt on võrdväärne 2. tasandi elementidega.

3. tasandi elemendid alistuvad 2. tasandi elementidele ja tähistavad tavaliselt vastavaid situatsioonikomponente laiendavaid atribuute. Tegevus neid tavaliselt ei tingi. Loeme ka atribuudid situatsioonikomponentide hulka (valdavalt tähistavad nad kvaliteeti). Lauseliikmetest domineerib siin täiend, kaasa arvatud lisand. Kui 2. tasandil on infiniitverb, esineb 3. tasandil ka tüüpiliselt verbi laiendavaid, 2. tasandile tüüpilisi elemente, nt osalauses *kardan laulu laidetavad* (T 297 Pöi) laiendab teise tasandi verbivormi *laidetavad* kolmandal tasandil sihtis *laulu*.

Kolme kõrgema tasandiga on süntaktiliste seoste *resp.* lauseliikmete võimalused ammendatud. Et järgmised tasandid on kolmandaga analoogilised, tähistame 3. ja järgnevaid tasandeid sümboliga *k* (vrd Jespersen 1924: 96–100). Analüüsimaterjalis oli 6. tasand juba väga haruldane.

Paralleelvärsside ehitust kirjeldame üldistatult värsielementide tasemete kombinatsioone tähistavate valemite kujul. Üldistusastme põhjal jagunevad need valemid kolme tüüpi: konkreetseim on struktuurikirje, järgmisel üldistusastmel on erimall ja kõige üldisem on üldmall.

Struktuurikirjes märgib iga värsielementi tema tasandi number. Sõlmed (v.a kõrgeim, verbaalne sõlm) paigutame koos neile alistuvate sõlmedega ümarsulgudesse, kogu valemi kaldsulgudesse. Üldisemate seaduspärasuste otsimiseks ühendame struktuurid mallide alla. Värsistruktuuride üldistamisel osutub otstarbekaks jälgida 1. ja 2. tasandi esinemust, *k*-tasanditega käiakse parallelismis küllaltki vabalt ümber. Seetõttu märgime **erimallides** (tähis ') kõiki ühest ja samast 2. tasandi elemendist sõltuvaid madalamate tasandite elemente ühise sümboliga *k*. Veel suurema üldistuse annavad **üldmallid** (tähis "). Erimallide alla koondusid struktuurid, mis ühtivad 1. ja 2. tasandi esinemuselt ja milles on olemas kas ühest või rohkemast 2. tasandi elemendist sõltuvaid *k*-tasandite elemente. Üldmallid ühendavad erimalle, millel on ühesugune kombinatsioon 1. ja 2. tasandi elemente, sõltumata *k*-tasandeist. *k* märgib siin positsiooni, kus vastavates erimallides võib *k*-elemente esineda. Toome mõningad näited struktuurikirjete, eri- ja üldmallide kohta.

Struktuurikirje /122(32)/, erimall /122(k2)'/, üldmall /122(k2)''

2 2 1 2 3
sinnä na tapi naise noore, T64 Hls

Struktuurikirje /122/, erimall /122/' , üldmall /1(k2)(k2)"/
2 1 2
vesi voitis vennikesta, T19 Hlj

Struktuurikirje /(432)/, erimall /(k2)'/, üldmall/(k2)"/
2 4 3
kuulama minu sõnuda, T 145 Vil

Paralleelse ühendamise üldiste seaduspärasuste selgitamiseks kasutame abi-konstruktsioonina **parallelismipaari**, minimaalset parallelismiüksust. Selle moodustab peavärss koos ühega ta järelvärssidest. Näiteks parallelismirühmadest (3) ja (5), milles kummaski on kaks järelvärssi, saame vastavalt kaks parallelismipaari.

(3) Parallelismirühm: Sis ma nõuas pailu palka,
pailu palka, hulga hinda, T 284 Pst

Parallelismipaarid: 1) Sis ma nõuas pailu palka,
pailu palka,
2) Sis ma nõuas pailu palka,
hulga hinda

(5) Parallelismirühm: Ta läks murreldes Mohuse,
köverite läks Kõinaste,
rudjus Ruhnumaa viluse, T 5284 Pöi

Parallelismipaarid: 1) Ta läks murreldes Mohuse,
köverite läks Kõinaste,
2) Ta läks murreldes Mohuse,
rudjus Ruhnumaa viluse

Pindstruktuuri uurime peavärsiga algavate parallelismirühmade põhjal, mida seob primaarkeelilise süntaktilis-semantilise ehituse ekvivalents. Vaatlusest jäid välja 13 parallelismipaari (peamiselt lauliku- ja pulmalauludest), mille puhul ekvivalents on üldistavam (23) või järelvärss eelneb peavärsile – situatsioon selgub esimesest värsist hiljem (24).

(23) Siin on sirku seisatanud,
siin on säänud säärepaelu,
kinnitanud kingapaelu, T 5255 VNg

- (24) Sii ei, sii ei, õed hellad,
sii ei tohi tõest laulda, T 292 Saaremaa

Analüüsitud parallelismirühmade ja -paaride arvud annab tabel 1.1 osas 1.6.

2.2. Parallelismipaar

2.2.1. Peavärss

Peavärss, milleks analüüsimaterjalis oli esikvärss, annab esmakordselt kõigi paralleelvärsside ühise üldsituatsiooni. Osa peavärsi elemente on paralleelmipaaris paralleelsed, järelvärssis nad süntaktiliselt korduvad, sisuliselt teisevad. Peavärsil on kõige rohkem eeldusi sisaldada mitteparalleelseid ja seejuures olulisi elemente.

Peavärsi mõiste pole väga range, seda kinnitab mitmete värsside esinemine nii pea-, järel- kui mitteparalleelse värsi positsioonis, oluliste mitteparalleelsete elementide lisandumine järelvärssides. Mõnikord minnakse nii sujuvalt üle ühelt parallelismirühmalt teisele (25).

- (25) Votin venna, viisin venna,
vein venna vilu magama,
pidin piimakamberissa,
hoisin ollehuone'essa, T 73 Kuu

Sellistel juhtudel on tulnud üleminekuvärsse, nagu *pidin piimakamberissa* vaadelda nii järelvärsina eelmiste värsside suhtes kui peavärsina järgmiste värsside suhtes.

Süntaktiliselt on peavärss enam-vähem terviklik – (osa)lause, nt *Sis ma nõuas pailu palka* (T 284 Pst), ka lauselühend vm konstruktsioon, nt *minessa isakodunta* (T 1129 Hlj); *nii kui suurta tõrdesida* (T 50 Pöi); *äia särki* (T 68 Pöi). Peavärsil on üks tipp, enamasti öeldisverb. Lausestruktuuri lihtsus väljendub tendentsis, mille kohaselt kõigil tipule alistuvatel tasandil võib küll olla rohkem kui üks element, kuid ainult üks neist võib järgmiste tasandite elemente alistada. Peavärss ühtib enamasti mahulise värsiga, harva on ta poolvärss.

2.2.1.1. Koostis. Peavärssi kuulub 3–5 (poolvärssides ka 2) elementi 2–3 tasandilt. Kõige rohkem on esindatud 2. tasand, järgnevalt 1., 3., 4. Lause liikmeist on 2. tasandil enim alust, järgnevad määrus, sihitis, üte, öeldistäide.

k-tasandeil domineerib täiend, mis enamasti sõltub sihitisest. 4. tasandi elemente on juba üldiselt väga vähe. Järjestame sageduse järgi peamised värssi tasandilise koostise tüübid ja peamised neid esindavad värssi struktuurid. Enim on levinud kaks esimest tüüpi. (Vt tabel 2.1, Metslang 2025: 5.)

- 1) {1, 2} Peavärss koosneb 1. ja 2. tasandi elementidest.
/122/ panin sole soudemaie, T 19 Hlj
/1222/ sest o latsi laululine, VK 213
- 2) {1, 2, 3} Peavärss koosneb 1., 2. ja 3. tasandi elementidest.
/12(32)/ manu panniv katsi vahki, VK 564 MK
/1(32)/ et on toonud teine eite, T 236 Hlj
- 3) {2, 3} Peavärss koosneb 2. ja 3. tasandi elementidest, predikaatverb puudub.
/2(32)/ mina laaliku soosta, T 272 Kos
/(32)/nii kui suurta tõrdesida, T 50 Pöi
22(32)/ milles sii veri sõle all, T 64 Plv
- 4) {1, 2, 3, 4} Esindatud on kõik neli tasandit.
/1(432)/ ostan helmed heinakarva, T 101 KJn
- 5) {2, 3, 4} Predikaatverb puudub, kuid esindatud on lisaks 2. tasandile ka sügavamad, 3. ja 4. tasand.
/432/ kuulama minu sõnuda, T 145 Vil
- 6) {2} Predikaatverb puudub, värss koosneb 2. tasandi elementidest, sügavamaid tasandeid pole. See koostis esineb eriti verbi *olema* ellipsi korral.
/222/ et mul ägel häälenagi, T 206 Hls

Eepilistes lauludes domineerib {1, 2} tugevalt, pulmalauludes {1, 2, 3}. Lauludes laulust ja laulikust ei kerki ükski koostistüüp nii oluliselt esile, silma hakkab aga 1. tasandi suhteliselt sage puudumine. See tuleneb ilmselt eelkõige staatilisest, kirjeldavast sisust (eriti *olema* ellipsi ja noomenkonstruktsioonide puhul), võrreldes eepiliste lauludega, kus sisu on dünaamilisem, tegevust ja tegusõnu rohkem. Lauludes laulust ja laulikust varieerub koostis küllaltki mitmekesiselt, pulmalaulud aga piirduvad sagedamini kahe peamise koostistüübiga: {1, 2} ja {1, 2, 3}. Karksi lauludes on peavärssidel samasugune koostis mis üldhulgaski, kuid koostistüüpide jaotus on lähedasem pulmalauludele.

Sage on {1, 2, 3}. Mai Kaprali lauludes on peaaegu kõik peavärsid jaotunud kahe esimese, 1. tasandit sisaldava koostise vahel, milles {1, 2, 3} on veelgi suuremas ülekaalus kui ülejäänud Karksi lauludes. Öeldiseta peavärsid on haruldasemad kui Karksis üldiselt. 4. tasand esineb Mai Kapralil vaid üks kord.

2.2.1.2. Peavärsistruktuurid jaotame kahte rühma: verbaalsed (öeldisega) ja nominaalsed (öeldiseta). Viimaseid esineb üldiselt vähe. Leidub järgmisi üld- ja erimalle ning struktuurikirjeid.

1. Verbaalsed:

- a) /1(k2)/' /12/' (valdavalt poolvärssides)
 iksid härjad, T 5683 Vil
 /1(k2)'/ /1(32)'/
 ole ei tuimast soosta, VK 192 MK
 /1(332)'/
 leidsi Kirju kül'leluida, T 92 Trv
 /1(432)'/
 jõvva mino suuda sulgu, T 162 San
- b) /1(k2)(k2)/' /122/' vile viivitas minuda, T 5114 VNg
 /12(k2)'/ /12(32)'/
 sii istus ilutaren, T 138 Krl
 /12(332)'/
 neid läks linnast linti tooma, T 5275 Kuu
 /12(432)'/
 ma olen kulla kuuse naine, T 111 Kuu
 /122(k2)(k2)'/1(32)(32)'/
 meie mehed on metsamehed, T 5286 Pöi
- c) /122(k2)'/ /1222/' kus meil iste antanesse, VK 546
 /122(k2)'/ /122(32)'/
 lina sul tuoneb liia hoole, T 5910 Kuu

2. Nominaalsed:

- a) /'(k2)/' /'(k2)'/ /'(332)'/
 kui see tammise kurika, T 115 Kad
 /'(432)'/
 kuulama minu sõnuda, T 145 Vil

- b) /**(k2)(k2)**/'' /22/' laalik isa, T 272 Kos
 /2(k2)'/ /2(32)/
 käärid kuldeseid käesse, T44 Koe
 /2(432)/
 ühed su enese vooded, T 115 Kad
 /(k2)(k2)' /'(32)(32)/
 meie külas noored mehed, T 243 VMr
- c) /**22(k2)**/'' /222/' isa mul laulik, T 273 Kei
 /22(k2)'/ /22(32)/
 kuldalakki tal peassa, T 27 Jaa

Sageduselt ületavad kõik nimetatud verbaalsed mallid kõiki nominaalseid. Üldmallid, peamised neid esindavad struktuurid ja lauseliikmete kombinatsioonid järjestuvad järgmiselt (tabel 2.2, Metslang 2025: 6)⁶.

- 1) /1(k2)(k2)/'' on levinud eriti pulmalauludes, vähem lauludes laulust ja laulikust. Levinud struktuuri /12(32)/ korral on kolm lauseliikmekombinatsiooni: lisaks öeldisele kaks teise tasandi elementi, neist sihitisel või alusel on täiend (*kuldse kurgukese, suured poisid*).

Ö(TS)M: siis sain kuldse kurgukese, T 202 Jõe

ÖA(TS): nad töid kena keratukese, T 5841 Pöi

Ö(TA)M: soost aga tulid suured poisid, T 103 Kse

- 2) /122(k2)/'' on rohkem kui mujal lauludes laulust ja laulikust. Struktuuri /1222/ puhul on praktiliselt vaid üks lauseliikmete kombinatsioon: lisaks öeldisele on lauses alus, sihitis ja määrus.

ÖASM: see paneb pillid piuksumaie, T 200 Kse

Struktuuri /122(32)/ esineb sageli lauludes laulust ja laulikust ning pulmalauludes. Siin on ühel teise tasandi elemendil täiend vm laiend.

ÖA(TS)M: sest mina tundsin õe õue, T 5082 Kse

- 3) /1(k2)/'' on viimane ja lühim verbaalseist üldmallidest. Värsis on verb, teise tasandi elemente on vaid üks. Struktuur on tüüpiliselt täiendi vm laiendiga /1(32)/.

⁶ A – alus, Ö – öeldis, S – sihitis, M – määrus, T – täiend.

Ö(TS): otsin härja tappajaid, T 8 VNg

Selle üldmalli alla kuuluvat ilma laiendita struktuuri /12/ esineb rohkem poolvärssides, eelkõige lauludes laulust ja laulikust.

ÖA: lauda nõtkub, T 102 Jõe

- 4) Ühest teise tasandi elemendist selle võimalike laienditega koosnev üldmall /(k^2)/" on levinuim nominaalsetest üldmallidest, eriti eepilistes lauludes. Levinud on kahe laiendiga struktuur /(32)/.

isa uuele jõele, T 102 Kuu

- 5) Kahest teise tasandi elemendist koos võimalike laienditega koosnev üldmalli /(k^2)(k^2)/" leidub rohkem lauludes laulust ja laulikust ning pulmalauludes. Enamasti on laiendatud vaid üks teise tasandi element – struktuurikirje /2(32)/.

laulu laitejad tulemas, T 297 Pöi

Võimalike värsistruktuuride lihtsus, lühidus, piiratud arv ja jaotumine vastab ilmselt ühelt poolt värsimõõdu ja sõnapikkuse suhtele, teiselt poolt loomuliku kommunikatsiooni tingimustele. Märgatavaid erinevusi laululiikide vahel pole üldmallide, küll aga konkreetsete struktuuride järjestuses.

E: /122/; /12(32)/; /1222/; /1(32)/

L: /12(32)/; /122/; /1222/; /122(32)/

P: /12(32)/; /122/; /1222/; /1(32)/

Eepilistes lauludes luuakse kujundeid sageli suuremate tekstiüksuste baasil. Parallelismi peavärss on siin napsõnaline. Lühemad ja lüürilisemad laulud laulust ja laulikust kasutavad selleks rohkem parallelismi ja väiksemaid üksusi, värsis on enam elemente, ka k -tasandelt, mitmed võimalikud värsistruktuurid on ühtlasemalt tarvitusel. Pulmalaulud on ses suhtes vahepealne rühm. Karksi laulud ei erine oluliselt kogu Eestit esindava üldhulga lauludest.

Mai Kaprali lauludes täheldame taas struktuuri rangemat piiritletust. Peavärsid jagunevad põhiliselt kolme verbaalse üldmalli ja nelja neile vastava struktuuri vahel. Eriti rohkesti leidub üldmalli /1(k^2)(k^2)/", sellest omakorda struktuure /12(32)/ ja /122/. Malli /122(k^2)/" esindab ainult üks struktuur /1222/, malli /1(k^2)/" valdavalt /1(32)/.

/12(32)/ sedä imet ei ole enne ollu, VK 307 MK
/1222/ tugevest ma tõsti tulpa, VK 555 MK
/1(32)/ mõtli kodu kingitevet, VK 555 MK

2.2.2. Järelvärss võrrelduna peavärsiga

2.2.2.1. Süntaktiline identsusparallelism. Järelvärss, teine värss parallelismi-paaris, on nii süva- kui pindstruktuurilt ekvivalentne peavärsiga. Paralleel-värssidega tähistatava ühise üldsituatsiooni identsusele tuginev ekvivalents süntaktilises pindstruktuuris esineb nii identsuse kui analoogia kujul. Süntaktilise identsusparallelismi puhul on värsside pindstruktuurid ühesugused, analoogiaparallelismi puhul täheldame mõningaid erinevusi. (Arvesse võtame ainult struktuuri kirjeldavais valemis kajastuvaid lihtlauseelemente, vt 2.1.) Osised, mida me värsielementidena ei käsita, on reeglina mitteparalleelsed. Nad esinevad tavaliselt ainult peavärsis, vahel ka ainult järelvärsis; harva asendub üks selline element teisega. Kõigis laulurühmades on keskmiselt neljandik parallelismipaare identparalleelsed (vt tabel 2.3, Metslang 2025: 7). Kui verbaalse peavärsiga parallelismipaarid on valdavalt analoogparalleelsed, siis nominaalse peavärsi puhul on identsust, sama struktuuri kordamist järelvärsis küllalt palju. Lauludes laulust ja laulikust ja eriti pulmalauludes on rohkesti deiktilisi elemente (näiteks 1. ja 2. isiku asesõnad), mis järelvärssides enamasti ei saa sekundaarparadigmadeks koonduvaid vasteid. Nominaalsetes peavärssides on neid enam kui verbaalsetes, sellest ka mõlema laululiigi nominaalvärsside vähesem identsusparallelism eepiliste lauludega võrreldes. Eepilistele lauludele on üldse omane järelvärsside nominaalsus (vt 2.2.2.2), millega on kooskõlas ka identparalleelsete nominaalvärsside eriti suur protsent. Karksi laulud sarnanevad kogu Eestit esindava üldhulgaga. Mai Kaprali lauludes aga annavad identsuse tavapärase erikaalu tegelikult verbaalsed peavärsid. Nominaalse peavärsiga parallelismipaarid on tal haruldased, seejuures identparalleelsed.

/2(32)/=⁷ kõlla meie kopelena,
maram meie mäele, VK 249 MK

Identsusparallelismi esineb kõigi põhiliste peavärsitüüpide puhul (tabel 2.4, Metslang 2025: 8).

⁷ Võrdusmärk märgib järelvärsi struktuurset identsust peavärsiga.

/1(k2)/"= /1(32)/= hääleauk on halletanud,
kurguroog on roostetanud, T 208 Kuu

/1(432)/= tükk jääs tühjätä tareda,
paik jääs pal'last põrmantuda, VK 562

/1(k2)(k2)/"=

/122/= uinusime meie oodates,
vaibusime meie vaadetes, T 5840 Pöi

/12(32)/= kübär mas's kümme külädä,
saabas mas's sada taluda, VK 464

/122(k2)/"=

/1222/= tugevest ma tõsti tulpa,
vägevest ma vääni vitsa, VK 555 MK

/(k2)/"=

/(32)/= õe õue, väi värava, T 5082 Kse

/(k2)(k2)/"=

/22/= silmä ku sibulikeise,
uule ku ubinakeise, VK 544 Hls

/2(32)/"= kiltre kihla kirstunagi
kuhja panti paperenna, T 42 Hls

/22(k2)/"=

/22(32)/= nina tal neljanurgeline,
suu tal seitsmesopiline, T 5345 Ris

Viie ja enama elemendiga peavärsid annavad enamasti lühema struktuuriga, analoogparalleelse järelvärsi:

/12(432)/ → /(432)/ sel oli oidu hoosta hoida,
taidu naista tamutada, T 5384 Hlj

2.2.2.2. Süntaktiline analoogiaparallelism. Analoogiaparallelismi korral teeb värsistruktuur läbi mõningaid muutusi, mida siin lähemalt vaatame.

Järelvärss sarnaneb lauseehituselt peavärsiga, kuid pole tihti nii terviklik ega verbaalne, vaid osa lausest ühe-kahe konstruktsiooni näol.⁸

⁸ Tekstinäidetes paigutame sulgudesse vajaliku konteksti.

/12(32)/	(küll au aseme leiab, tervis saadab teise poole, T 38 Kuu
/22(32)/	(hüppas ristid rinnast katki, höbehelmed kaelast katki, T 105 Amb

2.2.2.2.1. Koostiselementide valiku võimalusi on järelvärssis vähem kui peavärssis. Siia kuulub 2–4 elementi 1–3 tasandilt. Kõige rohkem on 2. tasandi elemente, järgnevad 1. ja 3. Järelvärss on peavärssist madalatasandilisem, kuigi siingi tuleb 4. ja eriti 5. tasandit harva ette. Üldse ei esinenud 6. ja järgmisi tasandeid. Kui tähistada kõrgeim peavärssis esinev tasand a -ga ja madalaim z -ga, kuuluvad pea- ja järelvärssi elemendid üldjuhul järjestikustele tasanditele valemis 2.1 antud piirides.

$$\begin{array}{ll} \text{peavärss} & \text{järelvärss} \\ a, a+1, \dots, z & \rightarrow /a/, a+1, \dots, z, /z+1/ \end{array} \quad (2.1)$$

Sümbolite väärtused: $a \in \{1, 2\}$
 $z \in \{2, 3, 4\}$
 // – fakultatiivne

a -tasandi elemente ei esine järelvärssis peamiselt siis, kui neid peavärssis on üks, eriti $a=1$ korral. Tasand a on üldhulga laulude järelvärssides olemas 39%, tasand $z+1$ leidub 37% analoogiaparallelismi vaadeldud juhtudest (tabelid 2.5–2.9, Metslang 2025: 9–13). Järjestame levinumad järelvärssikoostised ja neile eelnenud peavärssikoostised.

- 1) **{2, 3}**
 $\{1, 2, 3\} \rightarrow \{2, 3\}$ (siis sain kuldse kurgukese,
 hõbedase häälekese, T 202 Jõe
 mõtli kodu kingitevet,
 aseme mul antaveta, VK 555 MK
- $\{1, 2\} \rightarrow \{2, 3\}$ (vesi võtt sõrmust sõrmesta,
 tõise teisesta jäesta, T 96 TMr
- 2) **{1, 2, 3}**
 $\{1, 2\} \rightarrow \{1, 2, 3\}$ (neiu tahab taganeda,
 käsib kihlad kätte viia, T 5302 PJg

(kuusest tuleva kosilese,
saarapuust tule saaja suuri, VK 309

- 3) {1, 2}
{1, 2} → {1, 2} (ikke ma rahana laulan,
suu kullana kulutan, T 211 Lüg
- 4) {2}
{1, 2} → {2} (siit on minnud sirgukene,
pae päälä pardikene, T 5256 Kuu

Kõige sagedasem on esimene koostistüüp, järgmised esinevad küllaltki võrd-
selt. Süntaktilise tasandi madaldumine järelvärsis on kõige järjekindlam eepi-
listes lauludes. Lauludes laulust ja laulikust ja eriti pulmalauludes säilib verb
sagedamini.

Karksi lauludes säilib peavärsi kõrgeim tasand a , eriti kui selleks on esi-
mene tasand (öeldisverb), tunduvalt harvem (29% analoogiaparallelismi-
paaridest). Süntaktiliste tasandite kasutamine on piiratum: $a=2$ säilib alati,
 k -tasandeist on 3. tunduvas ülekaalus ja 4. viimane, mida üldse kasutatakse.
Seetõttu on $z+1$ olemas vaid 27% järelvärssides.

kas om velle vääriline,
mustakuvve mooduline, VK546

Mai Kaprali lauludes on alati $a=1$, mis järelvärsis säilib 1/3 juhtudest.

sõdse *võt's* kudad kineeida,
akas aama ammeida, VK 307 MK

Nominaalseile järelvärssidele on Mai Kaprali lauludes iseloomulik $z+1$
($z \in \{2, 3\}$).

vana pand värädi pääle,
noore *nurme* nurga pääle, VK564 MK

Madalaim, 4. tasand esines ainult 6 korda. Seega on Mai Kapralil mõlemas
värsis peamiselt 1.–3. tasandi elemendid.

Koostistüüpide poolest ei erine Mai Kaprali laulud oluliselt üldhulgast,
küll aga näeme tema lauludes piiritletust. Valdav osa on {2, 3} peavärsside
{1, 2, 3} ja {1, 2} järel. Ülejäänud on põhiosas {1, 2}, eriti {1, 2, 3} → {1, 2}:

sedä imet ei ole enne ollu,
enne ollu, VK 307 MK

2.2.2.2.2. Struktuur. Analoogiaparallelismipaaride peavärsid on valdavalt verbaalsed, järelvärsid aga nominaalsed. Järelvärsside struktuurid on põhiliselt samad, mis peavärssides (sest puhtalt k -tasandiliste struktuuride osatähtsus on väga väike), kuid nende jaotumus erineb (vt tabelid 2.10–2.16, Metslang 2025: 14–27). Eelistatud on lühematele üldmallidele vastavaid struktuure, kus on siis vähem kõrgemate tasandite elemente. Kui verbaalsetest üldmallidest on peavärsis levinud $/1(k_2)(k_2)/$ ja $/122(k_2)/$, siis järelvärsis on viimane neist haruldane, sagedasem aga $/1(k_2)/$. Järjestame järelvärssides levinumad üldmallid, kaasnevad peavärsimallid ja malle esindavad struktuurid. Valemeis on noolest vasakul peavärsi, paremal järelvärsi struktuurikirje või mall.

- 1) Järelvärss üldmalliga $/(k_2)(k_2)/$ domineerib eriti eepilistes lauludes, nõrgemalt pulmalauludes. See järgneb põhiliselt kahe üldmalliga peavärsile: $/1(k_2)(k_2)/$ ja $/122(k_2)/$.
 - a) $/1(k_2)(k_2)/ \rightarrow /(k_2)(k_2)/$. Levinuim struktuur järelvärsis on $/2(32)/$.
 $/12(32)/ \rightarrow /2(32)/$ (oles mu hääli ennitsesse,
kurku kulla muinatsesse, T 206 Hls
 $/122/ \rightarrow /2(32)/$ on levinud eepilistes lauludes.
(võttis sõle sõeru pealta,
kudrused kuh'alabalta, T 100 Var
 $/22/$ on Karksi ja Mai Kaprali lauludes väheoluline.
 $/122/ \rightarrow /22/$ (pilli paneb piuksumaie,
kandele kõmisemaie, T 201 Pee
 - b) $/122(k_2)/ \rightarrow /(k_2)(k_2)/$. Karksi lauludes eelneb selline peavärss vaadeldava malliga järelvärsile sagedamini kui eelmine.
 $/1222/ \rightarrow /2(32)/$ sõs jääs kodu kurvepesse,
esä ase alvepesse, VK 562
- 2) Järelvärss üldmalliga $/(k_2)/$ järgneb peamiselt peavärsile üldmalliga $/1(k_2)(k_2)/$ või $/1(k_2)/$. Pulmalauludes on selle üldmalliga järelvärss veidi rohkem kui mujal. Domineerib erimall $/(k_2)/$.
 - a) $/1(k_2)(k_2)/ \rightarrow /(k_2)/$. Järgnevaist struktuurivastavustest on levinuim esimene, eriti poolvärsside puhul.

- /12(32)/ → /(32)/ (mul aga anti halvad annid,
hallid sukad, T 6263 Pai, Tür
/12(32)/ → /(432)/ (need tahtsid suil sugida,
raudaharjalla harida, T 7 Sjn

Karksi ja Mai Kaprali lauludes näib oluline just üldmallide vastavus, *k*-tasandid kombineeruvad vabamalt mitmesuguste neid malle esindavate struktuuride raames. Nagu üldse 4. tasandit, nii ka struktuuri /(432)/ leidub seejuures harva. Kui vaadeldav järel- ja peavärsimalli vastavus esineb Karksi lauludes nii nagu üldhulgaski, siis Mai Kapralil on see sageduselt teine.

- /12(32)/ → /(332)/ (alt me lääme arva mõtsa,
kesselt kurja kuusemõtsa, VK 284 MK
b) /1(**k2**)/' → /(**k2**)/'. Struktuure on mitmesuguseid, põhiliselt erimallide /1(k2)'/ → /(k2)'/ piires.
/1(32)/ → /(432)/ (kardan laulu laidetavad,
laulu sõnu sõimatavad, T 297 Pöi

Kõiki verbaalseid järelvärssse kokku on umbes niisama palju kui /(k2)'/-kuju-
lisi. Kui osa nominaalseid järelvärssse tulenes nominaalsetest peavärssidest, siis
verbaalne järelvärss kaasneb peaaegu alati verbaalse peavärsiga. Kaks lühemat
järelvärssiüldmalli on peaaegu võrdselt levinud.

- 3) Järelvärssiüldmall /1(**k2**)(**k2**)/' on vastavuses mõlema levinud peavärssiüldmalliga.
a) /122(**k2**)/' → /1(**k2**)(**k2**)/'
/1222/ → /122/ (me'p pane lakki laevusiks,
ega'p pane põlli purjusiks, T 5286 Pöi
/122(32)/ → /12(32)/ (esä meil söönu kure kurgu,
emä lõhkun lõo lõõri, VK 195
b) /1(**k2**)(**k2**)/' → /1(**k2**)(**k2**)/'. Ühesuguste üldmallidega paralleel-
värssid erinevad tavaliselt *k*-tasandite elementide poolest.
/12(32)/ → /122/ puud pikad lähevad pinuje,
halud riitaje asuvad, T 166 Var

Mõnikord vahelduvad ka 2. tasandi lauseliikmed, kuigi situatsioonistruktuur
püsib sama, nagu sisuliselt tuntud elementide ühekordsel mainimisel.

/12(32)/ → /12(32)/ (siski viiti Venemaale,
saadeti ta Saksamaale, VK 464

Võib lisanduda ka selliseid 2. tasandi elemente, mille edasiarendamine saab anda uusi parallelismipaare, kus mõni senine järelvärss osutub peavärsiks.

/122/ → /12(32)/ (siin on sirku seisatanud,)
siin on sääanud säärepaelu, T 5255 VNg

Siin kujundab aluse asemele mahtunud sihitisega järelvärss edasi uue parallelismipaari.

/12(32)/ → /1(32)/ siin on sääanud säärepaelu,
kinnitanud kingapaelu, T 5255 VNg

- 4) Järelvärsiüldmalli /1(k2)/" esinemus ei erine oluliselt eelmistest, ainult Mai Kaprali lauludes, kus on rohkesti seda tavaliselt tingivat peavärsimalli /1(k2)(k2)/", on seda 12 juhul eelmise üldmalli kuue juhu vastu.

/12(32)/ → /1(32)/ anna ma iks ao tulleen,
päadi päivä nösseen, T 5632 Krl

södse vöt's kudad kineeida,
akas aama ammeida, VK 307 MK

Järelvärssid jaotuvad mallide vahel ühtlasemalt kui peavärssid; eriti kehtib see pulmalaulude ja Mai Kaprali laulude kohta nii värssi verbaalsuse-nominaalsuse kui üksikute mallide osas. Eepilised laulud eelistavad järelvärssides nominaalsust, eriti malli /1(k2)(k2)/". Nominaalsust eelistavad ka Mai Kaprali laulud. Kui valdav enamus analoogiaparallelismipaaride peavärsse jagunes kolme verbaalse üldmalli vahel, siis järelvärssid jaotuvad põhiliselt kahe nominaalse ja kahe verbaalse üldmalli vahel. Ülejäänud mallide osatähtsus on nii peaku kui järelvärsi puhul minimaalne. Kaks nominaalset järelvärsimalli on seejuures kahe verbaalse malli verbita, elliptilised teisendid. Niisiis on põhilised peavärsiüldmallid /1(k2)/", /1(k2)(k2)/", /122(k2)/", järelvärsimallid – kaks lühemat neist ja nende nominaalteisendid /1(k2)/" ja /1(k2)(k2)/". Näeme siin vormi lihtsust ja rangust, mille raames varieerimist võimaldavad k-tasandid. Laulurühmadest eelistavad eepilised ja Mai Kaprali laulud peavärsi /1(k2)(k2)/" ja järelvärsi selle nominaalteisendit järjekindlamalt kui teised. Pulmalaulud piirduvad peavärsis samuti peamiselt sama tüübiga, kuid pole järelvärsi

ehituse osas eriti ranged; öeldis ning deiktilised ja asenduselemendid ei puudu seal nii järjekindlalt. Lauludes laulust ja laulikust leidub erinevaid peavärsse, nominaalseidki suhteliselt rohkem kui mujal, järelvärsid on aga valdavalt nominaalsed ega erine üldhulgast. Karksi lauludes on peavärsid verbaalsed, suhteliselt palju on esindatud üldmall $/122(k2)/$. Kolmandik järelvärsse säilitab verbaalsuse, eelistades välja jätta pronoomeneid ja proadverbe. Malli lühenemine, seega ka järelvärsi elliptilisus on märgatav. Üldjoontes on Karksi laulud lähedased üldhulgale. Mai Kaprali lauludes võib väita mõnesugust erinevust nii Karksi kui üldhulga lauludest ning sarnasust eepiliste lauludega. Tal esineb vaid kolm (verbaalset) peavärsiüldmalli, sellest 2/3 juhtudel $/1(k2)(k2)/$ – nii suures ülekaalus pole ükski mall üheski muus laulurühmas – ja kõik põhilised järelvärsimallid. Mall lüheneb järelvärsis sagedamini kui üldiselt Karksi lauludes, seda eelkõige 2. tasandi elementide arvel, verb võib säilida. Sellest ka üldmallidega $/1(k2)(k2)/$ ja $/122(k2)/$ järelvärside vähesus, võrreldes mallidega $/1(k2)/$ ja $/(k2)/$.

2.2.3. Üleminek peavärsilt järelvärsile. Paralleelvärsse siduvat situatsiooniekvivalentsi peegeldab süntaktilise struktuuri ekvivalents. Tõdesime aga, et kui kõrvale jätta lihtlausesüntaksi jaoks teisejärgulised, seejuures tavaliselt mitteparalleelsed elemendid (vt 2.1), kordab ikkagi 3/4-s parallelismipaaridest järelvärs vaid osaliselt peavärsi pindstruktuuri.

Järgnevalt asumegi vaatlema pea- ja järelvärsi suhteid **süntaktilises analoogiaparallelismis** (identsusparallelismist vt 2.2.2.1).

Kui peavärs on süntaktiliselt terviklik, siis järelvärsi sõltuvushargmikus võib mõni seos olla katkenud näiteks öeldise või muu vastava lihtlause obligatoorse elemendi puudumise tõttu. Et aga tühjaks jäänud sõlme täiesti ilmselt täidab eelnenud lause hargmikus sama kohta täitnud elemendi nullasendaja, osutub struktuur siiski korrektseks.⁹ Selline väljenduslühiduse äärmus, ellips, on tõhus vahend ekvivalentse struktuuriga lausete rinnastaval ühendamiselt tseugmaks. Viimase levinud alaliik on prototseugma, kus esimene osalause on terviklik, järgmised anafoorselt elliptilised, st omandavad terviklikkuse eelneva põhjal.

Eelnenuga ekvivalentses lauses võib samas positsioonis olevaid elemente märkimata jätta lisaks ellipsisist tingitud võimalustele veel sellepärast, et

⁹ Süntaktilise parallelismi, koordinaatsiooni ja ellipsi pakutatavatest väljakutsetest sõltuvusgrammatilisele analüüsile vt Osborne 2019: 331–340.

teatud sõnu sekundaarparadigmadeks kasutada osutub raskeks või koguni võimatuks. Nende denotatiivtäendus püsib konstantne. Sellised on esiteks ühele referendile viitavad deiktilised sõnad, teiseks verbi *olema* vormid, kolmandaks sõnad, mis ei funktsioneerid mitte ainult lihtlause, vaid ka liitlause või tekstiosa süntaksis. Kui täistähenduslike sõnade vormidena realiseeruvad lauseliikmed kuuluvad pelgalt lihtlause, siis paljude siduvate ja asendavate sõnade ülesanne on peale selle luua kopulatiivseid, referentsi- vm seoseid tekstis. Substituutidena lülitavad nad lihtlause struktuuri kuskil mujal tekstis antud tähendusüksuse, näiteks võimaldavad sisestada ühe lihtlause sisu teisesse mingi komponendina.

Et sellised sõnad on valdavalt ühesilbilised, mõjutab nende kasutamist nähtavasti ka rütmifaktor. Neid on kerge nii ära jätta kui lisada, ilma et see sisu mõjutaks.

sõnad *on meil* sepa tehtud,
vana sepa vahendatud, T 248 Tõs

särk *see* maksis seitse rubla,
kaelarätik kahessa rubla, T 54 Tõs

sealt sain härja tappajuid,
sinisorka surmajuid, T 9 Vai

Haledaste ammub lehma,
koledaste haugub koera,
lahedaste laalab kuke –
sest ma tunnen äia õue,
pean meeles peiu õue, T 5938 Koe

Kui ma akka laulamaie,
laulamaie, laskemaie,
sis saa kukeni, kudade,
aotäheni arute, VK 198

Parallelism kui prototseugma on primaarkeele pakutud võimalusi maksimaalselt ja osavasti ära kasutanud. Konnoteeritakse noomeneid, selleks vähem võimalusi pakkuva verbi tähendus jääb sageli identseks. Peavärsist tuntud konnoteerimata ja konnoteerumatud elemendid, mille kordamine pole primaarkeele aspektist vajalik ega ökonoomne, võivad järelvärsi pindstruktuurist välja

jääda, tehes seal värssi mahule vastavalt ruumi uutele, informatiivsematele elementidele. Nii saab peavärssiga ühtiva tähendusstruktuuri raames sisu rohkem varieerida, laiendada jne. Väljakujunenud reeglistik säilitab värsside ekvivalentsuse, rühma pidevuse ja situatsiooni terviklikkuse.

2.2.3.1. Elementide stabiilsus ja dünaamilisus. Parallelismipaari pea- ja järelvärssi süntaktiliste suhete, sõltuvushierarhia püsivuse ja muutuvuse vahekorra selgitamist alustame elementide säilivuse vaatlemisest. Järelvärss võib peavärssi struktuuri suhtes elemente 1) säilitada, 2) ära jätta, 3) uusi lisada. Peavärssist järelvärssi kanduvaid paralleelsetena kahekordselt esinevaid elemente nimetame **stabiilseiks**, ainult peavärssis esinevaid **miinusdünaamilisteks**, ainult järelvärssis – **plussdünaamilisteks**.

Kõrvuti esimest tüüpi, samal tasandil samas funktsioonis säilimisega (identsusega) esineb Kirde-Eesti lauludes ja mõnedes pulmalauludes ka lauseelementide ekvivalentsust analoogia kujul. Nii võib üht ja sama situatsiooni-komponenti tähistav osis säilida, kuid selle tasand lause struktuuris muutuda madalamaks, harvem kõrgemaks.

2 → 3 Laulan *härjale* hädaksi,
 aidamehe haigusekski, T 165 Muh

3 → 2 Lina sul tuoneb *liia* hoole,
 poll toob *polveni* mureta, T 5910 Kuu
 Mõnikord muutub lause struktuur samal tasandil.
 Ilus ilm oli *ehidessa*,
 paras oli riide *panna*, T 5107 Jöh

Analüüsime siin ainult regulaarset, lausestruktuuri püsivusel põhinevat stabiilsust ja dünaamikat n-ö puhastes parallelismipaarides. Kõrvale jäid ka taandamatud kolmikud (üldhulgas 147, Karksi lauludes 71, Mai Kapralil 11 juhtu), kus peavärssi suhtes uus, tavaliselt 3. tasandi element on lisandunud mingis vahepealses, vaadeldava parallelismipaari järelvärssile tekstis eelnenud järelvärssis.

Tüvest tehti tünderida,
(okstest sai *hobustetalli*,)
ladvast laste laululauda, T 31 KJn

Tähistame paralleelismipaarides esinevaid elemente $v_{11}, v_{12}, \dots, v_{ij}$ (esimene number indeksis märgib tasandit, teine sellele tasandile kuuluvate elementide vahelist numeratsiooni); stabiilseid $s_{11}, s_{12}, \dots, s_{ij}$; miinusdünaamilisi $m_{11}, m_{12}, \dots, m_{ij}$; plussdünaamilisi $f_{11}, f_{12}, \dots, f_{ij}$. Need elemendid annavad vastavalt paralleelismipaari kõigi elementide hulga $V = \{v_{11}, v_{12}, \dots, v_{ij}\}$, stabiilsete elementide hulga $S = \{s_{11}, s_{12}, \dots, s_{ij}\}$; miinusdünaamiliste elementide hulga $M = \{m_{11}, m_{12}, \dots, m_{ij}\}$; plussdünaamiliste elementide hulga $F = \{f_{11}, f_{12}, \dots, f_{ij}\}$. Hulk V on jaotatav mittelõikuvateks alamhulkadeks, esitame ta nende ühendina: $V = S \cup M \cup F = S \cup T = V_1 \cup V_2 \cup V_3 \cup V_4 \cup V_5 \cup \dots \cup V_i$. $T = M \cup F$ on dünaamiliste elementide hulk, $V_1 = \{v_{11}, v_{12}, \dots, v_{ij}\}$, $V_2 = \{v_{21}, v_{22}, \dots, v_{ij}\}$, ..., $V_i = \{v_{i1}, v_{i2}, \dots, v_{ij}\}$ on 1., 2., ..., i -nda tasandi elementide hulgad. Hulk V on kõigi tasandite elementide ühend: $V = \cup V_i$. Analoogiliselt kõigi elementide hulgale V võib ka selle alamhulgad, stabiilsete ja dünaamiliste elementide hulgad omakorda jaotada eri tasandite elementide alamhulkadeks, näiteks $S_1 = \{s_{11}, s_{12}, \dots, s_{ij}\}$, S_2 jne. Seejuures $S = S_1 \cup S_2 \cup \dots \cup S_i$, $M = M_1 \cup M_2 \cup \dots \cup M_i$, $F = F_1 \cup F_2 \dots \cup F_i$ ehk $S = \cup S_i$, $M = \cup M_i$, $F = \cup F_i$, $T = \cup T_i$.

Tähistame hulkade võimsused (elementide arv hulgas): $|V|=v$, $|S|=\sigma$, $|M|=\mu$, $|F|=\varphi$, $|T|=\tau$, $|V_i|=v_i$ ja vastavalt tasandile $|S_i|=\sigma_i$, $|M_i|=\mu_i$ jne. Üldiselt on kõige enam stabiilseid elemente, neist vähem on miinusdünaamilisi (järelvärsis ärajäävaid) elemente, ja kõige vähem on plussdünaamilisi, mis järelvärsis lisanduvad: element $\sigma > \mu > \varphi$. See üldine vahekord aga võib tuleneda kõige püsivama, 2. tasandi suurest osakaalust lauses (vt tabelid 2.17–2.22, Metslang 2025: 28–33). Kui aga vaadata sõltuvushierarhia tasandeid eraldi, siis on näha, et eri tasandite elemendid käituvad paralleelismis erinevalt. Vältimaks absoluutarvude ebamäärasust, võtame kasutusele stabiilsust ja dünaamikat iseloomustavad koefitsiendid.

Stabiilsuskoeffitsient A on sama tasandi stabiilsete (nii pea- kui järelvärsis esinevate) ja miinusdünaamiliste (järelvärsis ärajäävate) elementide arvu suhe ja näitab selle tasandi elementide püsivust paralleelismipaaris.

$$A_i = \frac{\sigma_i}{\mu_i} \quad (2.2)$$

Stabiilsuskoeffitsient E võrdleb tasandi elementide stabiilsust ja dünaamilisust laiemalt, võttes dünaamika osas arvesse ka selle tasandi elementide lisandumist järelvärsis.

$$E_i = \frac{2\sigma_i}{\tau_i} = \frac{2\sigma_i}{\mu_i + \varphi_i} \quad (2.3)$$

Dünaamikakoeftsient D näitab tasandi elementide dünaamika iseloomu: miinus- ja plussdünaamiliste elementide arvu, s.o järelvärsis ärajäämise ja lisandumise suhet.

$$D_i = \frac{\mu_i}{\varphi_i} \quad (2.4)$$

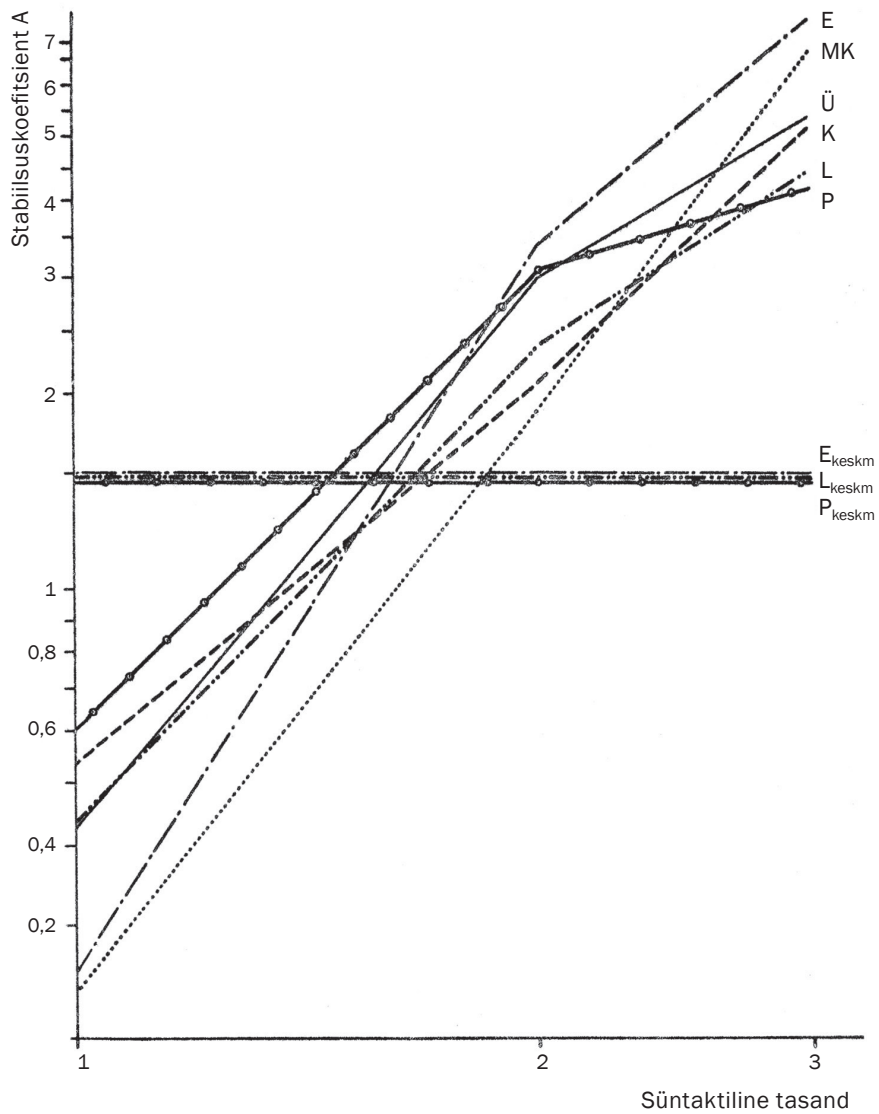
Koeftsientide väärtused ja nende sõltuvus tasandist (vt joonised 2.2–2.4) lubavad järeldada kõigepealt seda, et üldpildis domineerib stabiilsus nii realiseerimata jäänud stabiilsuse ($\bar{A} > 1$) kui dünaamilisuse üle üldse ($\bar{E} > 1$). Kõigi laulurühmade puhul on ühtviisi oluline kindla üldise stabiilsustaseme säilitamine. Ka dünaamilisuse tase on piiritletud. Parallelismipaaris kehtivad minimaalsete hälvetega järgmised keskmised kvantitatiivsed suhted. Nii dünaamiliste ja stabiilsete elementide kui ka pluss- ja miinusedünaamiliste elementide vahel on 1:2,5. Keskmiselt on parallelismipaaris 4,0 elementi, neist 2,8 stabiilset, 0,85 miinus- ja 0,35 plussdünaamilist. Karksi lauludes on vastavad näitajad 4,3; 2,3; 1,4 ja 0,5; Mai Kaprali lauludes 4,1; 2,1; 1,5; 0,5. Kui vaadata suhet 4,0 elemendi kohta, siis Karksi lauludes on stabiilseid, miinus- ja plussdünaamilisi elemente vastavalt 2,2; 1,3; 0,5; Mai Kaprali lauludes 2,0; 1,5; 0,5. Niisiis on Karksi laulude parallelismis vähem stabiilsust; kasutatakse rohkem elemente, mis aga pole paralleelsed, vaid eelkõige miinusedünaamilised, jäävad järelvärsis ära.

Stabiilsuskoeftsient A (joonis 2.2) näitab, et peavärsis leiduvate elementide stabiilsus kasvab suunaga esimeselt tasandilt järgmistele. Eriti järjekindel on see tendents eepilistes lauludes. Võrreldes teiste laulurühmadega on pulmalauludes esimesel tasandil stabiilsus suurem, kolmandal väiksem, mis teatud määral tuleneb k -tasandite täitmisest arvukate ebapüsivate deiktiliste, suhtlussituatsiooni osalistele viitavate täienditega.

Siel *sinu* lina litril lüüä,
lina litril kirjutada, T 5911 Kuu

Me vellel suurõ hiiru, suurõ hiiru, T 5041 Urv, Krl

Lauludes laulust ja laulikust on tavaliselt juttu vaid ühest esitussituatsiooniga antud isikust – laulikust (või laulikuist). Seetõttu on deiktilisi elemente vähem,

Joonis 2.2. Stabiilsuskoeffitsient A

eriti *k*-tasandil. Olemasolevad deiktilised elemendid tähistavad aga peamiselt denotaatsituatsiooni otseseid komponente agendina, objektina, kogejana ning väljendavad ka aja- ja ruumiorientatsiooni. Sellega seostub suures osas vähene stabiilsus neid komponente tüüpiliselt väljendavate 2. tasandi elementide seas.

ära *mina* petaks pillihääle,
maha mataks sarvehääle, T 205 KJn

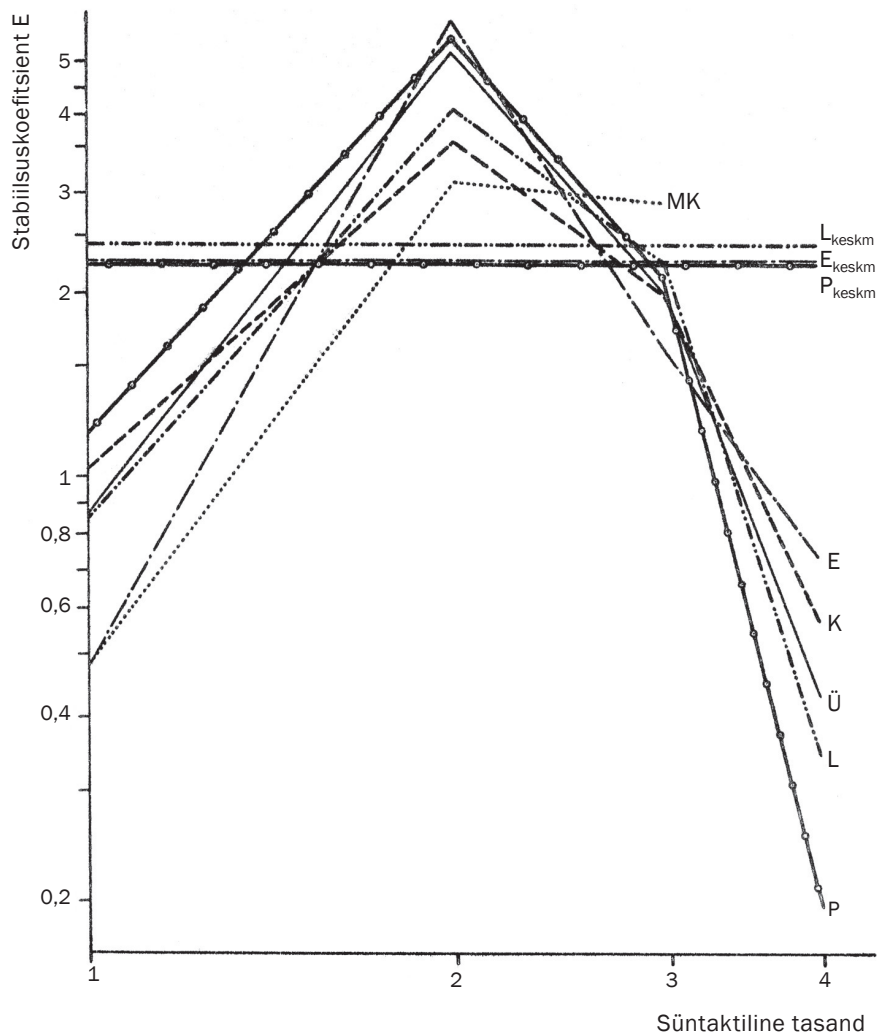
Siin on külad kohastikku,
vallaotsad vastastikku, T 292 Saaremaa

Karksi ja Mai Kaprali lauludes on 2. tasand vähem stabiilne kui üldhulgas. Sellega seostub peavärsis suhteliselt pika malli lühenemise tendents, Karksi lauludes /122(k2)"/-kujulise peavärsi sage esinemine. Kaheksal korral leitud isegi nelja 2. tasandi elemendiga struktuuri /12222/. Peavärsis üsna sage 3. tasand jääb suures osas stabiilseks, eriti Mai Kaprali lauludes.

/12222/-2-2 → /122/ ¹⁰	<i>ken</i> suve <i>mind</i> sülena ois, talve tandsit's põlve pääle, VK 285
/12(32)/-1+4 → /2(432)/	Vastu tuli <i>varikupoega</i> , vastu noore <i>nõmme</i> latsi, VK 284 MK

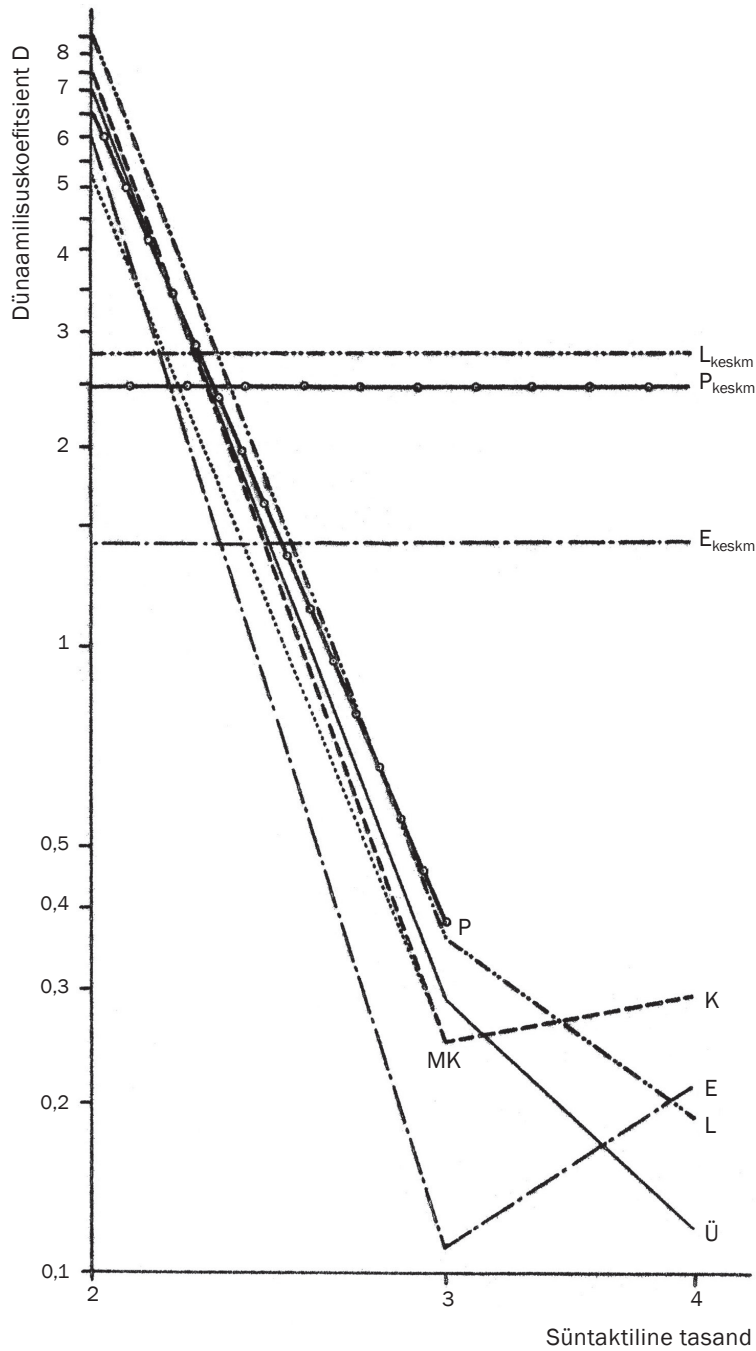
Stabiilsuskoeffitsient E (joonis 2.3) näitab, et ka kõigi parallelismipaari elementide puhul on stabiilsus suurim 2. tasandil. E ja A võrdlemisel selgub, et 3. tasand kogu parallelismipaari ulatuses on dünaamilisem kui peavärsi 3. tasand. Tendents dünaamilisusele 1. tasandil ilmneb selgeimalt eepilistes lauludes. Kõige ühtlasemalt jaotub stabiilsus tasandite vahel lauludes laulust ja laulikust, kus E väärtus teisel tasandil on suhteliselt väike. Ainsana laulurühmadest ületab esimese tasandi stabiilsus dünaamilisust pulmalauludes: $E_1 = 1,2 > 1$. Esitussituatsiooniga seostuvates lauludes on verb niisiis püsivam, sellega kirjeldatakse ja varieeritakse toimuvaid tegevusi. E väärtust mõjutavad mõlemad dünaamikaliigid, mille omavahelist suhet kajastab dünaamikakoeffitsient D.

¹⁰ Valemeis märgime vasakule poole noolt peavärsistruktuuri järele sellele lisanduvate (+) või sellest väljajätavate (-) elementide tähised, noolest paremale tulemuseks saadava järelvärsi struktuuri.

Joonis 2.3. Stabiilsuskoeffitsient E

Dünaamikakoeffitsiendist D (joonis 2.4) järeldeb: mida kõrgem tasand, seda negatiivsem dünaamika. Selles kajastub järelvärsi elliptilisus. Esimese tasandi koeffitsient D_1 läheneb praktiliselt lõpmatusele ega mahu joonisele. Miinusdünaamika domineerib ka teisel tasandil, kõigil k -tasandil on aga plussdünaamikat tunduvalt rohkem, $D_4 < 0,4$. Miinusdünaamika erikaal 2. tasandil on lauludes laulust ja laulikust ja pulmalauludes suurem kui

Joonis 2.4. Dünaamikakoeffitsient

eepilistes lauludes. Dünaamikat on eepilistes lauludes 2. tasandil üldse vähe, nagu näitasid stabiilsuskoefitsiendid A ja E. Neis lauludes on väikseim kolmanda tasandi dünaamika: $D_3=0,12$, st 3. tasandi elemente lisatakse üle 8 korra rohkem kui ära jäetakse. Karksi ja Mai Kaprali lauludes on D üldiselt suurem kui üldhulgas, miinusedünaamikat on plussdünaamikaga võrreldes rohkesti. Karksi lauludes kehtib see eelkõige 2. tasandi kohta.

Koefitsientidest ilmneb, et madalamate tasandite elemendid on enam plussdünaamilised või stabiilsed kui miinusedünaamilised. Stabiilne on osalt ka kolmas tasand, ühendades paralleelvärsse. Mai Kaprali lauludes on suhteliselt enam stabiilne 3. tasand, pulmalauludes ja Karksi lauludes aga 1. tasand.

Mõni mees mind *mõnidi*,
mõni kaagi *kakeliie*, VK 191

Ära jäävad järelvärsis eelkõige need 1. ja 2. tasandi elemendid, millega kaasneb anafooriline ellips. Lisanduvad k -tasandite elemendid (vrd Peegel 1969: 395–397). Madalamate tasandite elemendid tõrjuvad järelvärsist välja kõrgemad, mis neid seovad. Mingi tasandi element saab lisanduda, kui paralleelismipaaris on mingi teda alistava tasandi ($i-1$) element, olgu see siis stabiilne, miinus- või plussdünaamiline.

$/1(32)/-1+4 \rightarrow / (432)/$ kui *lää'* sõsarde sõnule,
memme *hellä* kõnele, T 352 Ote
 $/12(32)/-1-2 \rightarrow / (32)/$ *Sundijal olid* suured ruunad,
suured ruunad, T 7 SJn
 $/1222/-2 \rightarrow /122/$ Ei *see* joo mõduje meelt,
taidu tapuje vajuta, T 5384 Hlj

2.2.3.2. Dünaamikakombinatsioonid. Värsistruktuuri muutumist paralleelismis võib vaadelda kompleksse operatsioonina. Need operatsioonid ei seostu alati mingite kindlate peavärsistruktuuridega, mistõttu vaatleme neid kõigepealt eraldi. Elemenditi on levinumad dünaamikatüübid -1 , -1 , $+k$ (sellest $+3$). Lauludes laulust ja laulikust ja Karksi lauludes (mitte aga Mai Kaprali lauludes), kus 2. tasandit peavärsis ka üldse rohkem on, ei ole -1 sagedasem kui -2 . Nimetatud dünaamikatüüpidel on oluline ühisosa miinusedünaamika puhul tegevuse, agendi ja kogeja, plussdünaamika puhul kvaliteedi representatsioonidega, lauseliikmeliselt on need siis enamasti öeldis, alus, tegijamäärus ja täiend. Neist üksikelementide dünaamika tüüpidest moodustuvaist

dünaamikakombinatsioonidest on tavaliselt kasutusel neli kuni kuus, Mai Kapralil koguni kolm põhilist (vt tabel 2.23, Metslang 2025: 34). Vaid nelja põhilise kombinatsiooniga piirduvad laulud laulust ja laulikust, mis varieerivad see-eest rohkem värsistruktuure, mida teisendavad ja tulemusena saavad. Eepiliste laulude parallelismis on dünaamika, nagu ka värsistruktuuride varieerumine suhteliselt kindlapiirilise (viis põhilist teisendust), pulmalaulude parallelismis aga kõige hajuvam (6–7). Karksi laulud kasutavad samu teisendusi mis üldhulga laulud. Levinumad teisendused on järgmised.

- 1) $-1\pm k$, lauseliikmeliselt (vt 2.2.1) enamasti $-\ddot{O}\pm(T)$. Ära jääb öeldis 1. tasandilt; veel võib lisanduda või ära jääda ka k -tasandite elemente.
 kaptin *kutsus* kaiutisse,
 tüürman *oma* tubadesse, T 51 Han
- 2) $-1-2\pm k$, lauseliikmeliselt eelkõige $-\ddot{O}-A(\pm T)$. Eelmise kombinatsiooniga võrreldes jääb siin ära ka üks 2. tasandi element, sageli alus.
 koju *mina jätsin* kotitäie,
 parsile palakatäie, T 192 VJg

akas meil ale tulema,
 vesi *silmi* veeremaie, VK 556 MK
- 3) $-2\pm k$, tavaliselt $-A(\pm T)$. Verb säilib, ära jääb üks 2. tasandi element.
 sinne'p *ma* sineta külvan,
 sinne'p heidan hernesida, T 111 Kuu

säälep kinnas kistanes,
vana vilti vatsuteles, VK 616
- 4) $\pm k$, tavaliselt $\pm T$.
 seda *mu* rõivu rüüki,
 seda kõriga kõneli, T 6286 Urv, Krl

 kulda või kübaratäue,
 hõbet *kuueholma* täue, T 284 Pst

Lauludes laulust ja laulilkust on need neli põhilised teisendused. Eepilistes lauludes tuleb veel arvesse 11 juhul esinenud teisendusmall $-1-2-2\pm k$, pulmalauludes ilma verbi kaota mallid $-2+2\pm k$ (20 juhul) ja $-2-2\pm k$ (19 juhul).

- 1-2-2±k *sest teen õel kirju kirstu,*
kirju kirstu, T 32 Saa
- 2-2±k *nüüd mahub modu minusse,*
ja pueb olut *punane*, T 5248 Kuu
- 2+2±k *neiu kaes kaarusest,*
pist *silmi* pilust, T 5042 Krl

Teise tasandi keskmisest suurema dünaamikaga kaasneb pulmalauludes vastandina eepilistele lauludele peale haruldasemate dünaamikakombinatsioonide ka süntaktiliste ekvivalentside väiksem rangus. Situatsioone ja lausestruktuure ühendavad kord vähem, kord rohkem üldised ekvivalentsid, ühelt süntaktilise struktuuri ekvivalentsilt minnakse üle teisele.

Ei me kava teela olnud,
ei me eksnud heinateela,
ei me puutund puieteela,
ei me voatand metsateela,
ei me sõitend sooda teeda,
soda teeda, sitta teeda,
ei me mõõtend moada mööda,
ei me käinud kuusikus, T 5113 VMr

Karksi lauludes jagunevad eri dünaamikakombinatsioonid ühtlasemalt kui mujal. 35 korral esines mitmesuguseid +2 sisaldavaid teisendusi, nagu +2±k; -1+2±k; -2+2±k. Lisanduv 2. tasandi element pole aga ei primaarselt ega sekundaarselt kuigi informatiivne. See on kas mõni deiktiline element, väljendverbi või idiomaatilise väljendi komponent, mis koos 1. tasandi elemendiga moodustab vaste peavärsi 1. tasandi elemendile, või mõni tavaliselt miinusdünaamilisena esinev element.

/1(32)/+2 → /12(32)/ ka ikve külatse naise,
sarve aava sannanaise, VK 563

siski viiti Venemaale,
saadeti *ta* Saksamaale, VK 464

Mai Kaprali lauludes on levinud kaks esimest teisendust. Kolmanda esinevus on üldhulga lähedane. Mõningal määral kasutatakse ka mitmesuguseid muid kombinatsioone.

2.2.4. Analoogiaparallelismipaar tervikuna. Kui rakendada kolmele põhilisele (verbaalsele) peavärsiüldmallile kolme põhilist teisendust, nii et saadakse neli põhilist järelvärsiüldmalli, on tulemuseks seitse **parallelismipaari põhivalemit**, mis hõlmavad valdava osa analoogiaparallelismipaaridest. Järgnevas loendis on toodud põhivalemid esinemissageduse järjekorras, üldmallide juurde on lisatud ka sagedasemad struktuurikirjed (vt tabel 2.24, Metslang 2025: 35). Näidetes on dünaamilised elemendid märgitud kursiivkirjas.

- 1) $/1(\mathbf{k2})(\mathbf{k2})/'-1\pm\mathbf{k} \rightarrow /(\mathbf{k2})(\mathbf{k2})/'$
 - $/12(32)/-1 \rightarrow /2(32)/$ *Tulid aga Soomest suured laevad,*
Peeterburist pikad mastid, T 51 Han
 - $/122/-1+3 \rightarrow /2(32)/$ *Saaksime koiduks koduje,*
hämarikuks äia õue, T 5038 Koe
 - $/12(32)/-1+3 \rightarrow /(\mathbf{32})(\mathbf{32})/$ *Laulik ollu mu esäke,*
sõnassepä mu sõsare, VK 191
 - $/12(32)/-1+4 \rightarrow /2(432)/$ *Vastu tuli varikupoega,*
vastu noore nõmme latsi, VK 284 MK
 - $/122/-1 \rightarrow /22/$ *kägu kukub looga peale,*
tuvikene turja peale, T 243 VMr

- 2) $/122(\mathbf{k2})/'-1-2\pm\mathbf{k} \rightarrow /(\mathbf{k2})(\mathbf{k2})/'$ esineb juba ligi kaks korda vähem.
 - $/1222/-1-2+3 \rightarrow /2(32)/$ *siin on tare taaderista,*
ait ju haljasta rahasta, T 5272 Pst
 - $/1222/-1-2 \rightarrow /22/$ *Ma jõin kulla kurkuje,*
hõbe hammaste taha, T 202 Jõe

 - $/122(32)/-1-2 \rightarrow /22/$ *pans ta pardsi kiiguteme,*
änilise al'luteme, VK 194 MK
 - $/122(32)/-1-2 \rightarrow /22/$ *Siis vottin alla halli ruuna,*
kää korva korvi ruuna, T 111 Kuu

- 3) $/1(\mathbf{k2})(\mathbf{k2})/'-1-2\pm\mathbf{k} \rightarrow /(\mathbf{k2})/'$
 - $/12(32)/-1-2 \rightarrow /(\mathbf{32})/$ (peamiselt poolvärsisides)

ei *ma es ole* laulukoolin,
lasteleerin, T 146 Hls

manu panniv katsi vahki,
katsi vahki, VK 564 MK

/12(32)/-1-2+4 → /(432)/ *need tahtsid* suil sugida,
raudaharjala harida, T 7 SJn

Pulmalauludes on see valem teisel kohal. Ilmneb üks seal levinud võte: moodustatakse nominaalne ühetipuline järelvärss, laiendades üht 2. tasandi elementi, kusjuures situatsioonistruktuur jääb tagaplaanile; järelvärss võib anda uute süntaktiliste ekvivalentside ahela nominaalvärsside vahel, olla järgnevaile osalt peavärsiks:

/1(32)(32)/-1-(32)+4 → /(432)/ → /(432)/
Meie mehed on metsamehed,
tammepakkude tahujad,
laevalaua saagijad, T 5286 Pöi

Kolm esimest põhivalemit seovad kolme levinumat üldmalli nii pea- kui järelvärsside hulgas. 1., tihti ka 2. tasand on siin miinusdünaamiline. Järgmistes valemities, mis on mida edasi, seda iseloomulikumad pulmalauludele, leidub 1. tasandil ka stabiilsust.

4) /1(k2)(k2)"/-2±k → /1(k2)"/
/12(32)/-2 → /1(32)/ *anna ma* iks ao tulleën,
päädi päivä nõsseën, T 5362 Krl

võtit oida *sa* obesta,
võtit sääda sälukestä, VK 497

/122/-2 → /12/
ega *mina* muidu laula,
võidu laula, T 281 HJn
/12(32)/-(32) → /12/
se da imet ei ole enne ollu,
enne ollu, VK 307 MK

5) /1(k2)"/-1±k → /(k2)"/
/1(32)/-1+4 → /(432)/ *kandsin* härrä kannusida,
vanahärrä vammusida, T 7 SJn
/1(32)/-1 → /(32)/ *andse* lauliku kiusta,
luetaja peekerista, T 151 Lüg

- 6) $/122(\mathbf{k}2)/''-2\pm\mathbf{k} \rightarrow /1(\mathbf{k}2)(\mathbf{k}2)/''$
 $/1222/-2 \rightarrow /122/$ ilu *sul* ehena joosi,
rõõmu kõrvanna kõneli, T 132 Trv
- 7) $/122(\mathbf{k}2)/''-1\pm\mathbf{k} \rightarrow /22(\mathbf{k}2)/''$
 $/1222/-1 \rightarrow /222/$ üks *võttis* püssi pütastagi,
teine ammu aidastagi, T 56 Pöi

Kõigi laulurühmade väheste nominaalsete peavärsside juures oli korduvaime valem $/(k2)''\pm k \rightarrow /(k2)''$ selle mitmesugustes variantides, näiteks
mõisa sigu söotemasta,
hobusida hoidemasta, T 185 Hlj

Eepiliste laulude analoogiaparallelism nende valemitega põhiliselt piirdubki. Lauludes laulust ja laulikust esines 27 juhul mitmetipuliste nominaalvärsside paralleelismi.

- $/(k2)(k2)''\pm k \rightarrow /2(k2)/$, näiteks $/22/+3 \rightarrow /2(32)/$
aru ette helkimaie,
meie metsa laulama, T 182 JJn
- $/22(k2)''-2\pm k \rightarrow /(k2)(k2)''$, näiteks $/22(32)/-2 \rightarrow /2(32)/$
murepilli *neil* peona,
murekannel kaendelenna, T 343 Trv

Pulmalaudes on 39 juhul verbaalne järelvärss saadud 2. tasandi suure dünaamikaga (vt 2.2.3.2).

Eepilistes lauludes on märgata lihtlause süntaksi vahendite rangepiirilisemat kasutamist. Parallelismipaaridel on kõige levinumad valemid, millest esimene üksi hõlmab üle kolmandiku materjalist. Lauludes laulust ja laulikust on jaotus veidi ühtlasem (sellise osa, nagu eepilistes lauludes esimene põhivalem, võtavad siin enda alla kaks esimest jne), mis aga tuleneb põhiliste värsistruktuuride seostamisest väheste teisenduste abil. Pulmalauludes on tuntumad põhivalemid küllalt levinud, kuid samas leidub ka palju mitmesuguseid muu materjali taustal haruldasi teisendusi ja parallelismipaarivalemeid, nagu

- $/12/+2+3 \rightarrow /12(32)/$ hakkas sadama,
hakkas *luoka lunda* lüömä, T 5108 Kuu

$/12/-2+2 \rightarrow /12/$

üleile ehitasin,
oma jäuks tuttitasin, T 5245 Kul

Üldiselt eelistatakse ühetipulist verbaalset peavärssi ja selle järel mitmetipulist nominaalset järelvärssi, mis saadakse eelkõige 1. tasandi verbi ellipsi abil. Lauludes laulust ja laulikust esineb ka vastavusi mitmetipuliste nominaalsete pea- ja järelvärsside vahel, kus dünaamika toimub teisel ja k -tasandil. Pulmalauludes ilmneb tendents järelvärsi pindstruktuuri suuremale kompaktsusele, ühetipulisusele: eelistatakse verbaalseid ja $/(k2)/$ -kujulisi järelvärssse, üldlevinud $/(k2)(k2)/$ osa on suhteliselt väike, $/22(k2)/$ -st rääkimata. Dünaamika, mida seejuures kasutatakse, pole kuigi rangelt piiritletud.

Karksi laulud erinevad üldhulga lauludest eelkõige sellega, et materjal jaotub põhivalemite vahel ühtlasemalt, Mai Kaprali laulud jälle vastupidisega: suurem osa peavärssse kuulub üldmalli $/1(k2)(k2)/$ ja suurem osa paralleelmipaare sellest tulenevate põhivalemite 1, 3 ja 4 alla.

2.3. Parallelismirühm

Üldiselt pooltel juhtudel (vt tabel 2.25, Metslang 2025: 36) on parallelismirühm kahevärsiline, langedes kokku paralleelmipaariga. Kahevärsiline parallelism on väikeses ülekaalus eepilistes ja pulmalauludes, lauludes laulust ja laulikust kaasneb aga sisu suurema lüürilisusega ja staatilisusega ka rühma pikem ulatus. Järgnevalt vaatleme lähemalt värsistruktuuride kombineerumist parallelismirühmas. Tasandilist koostist me eraldi ei vaatle, sest selles ei ilmne mingeid parallelismirühmale eriomaseid seaduspärasusi. Rühmas olevatel identparalleelsetel järelvärssidel on peavärssiga sama koostis, analoogparalleelsetel järelvärssidel võib esineda mitmesugust koostist vastavalt paralleelmipaari puhul selgitatud (vt 2.2.1.1; 2.2.2.2) sõltuvustele peavärssi koostisest ja kummagi paralleelvärssi struktuurist.

2.3.1. Konjunktiivsed rühmamallid. Selgitame kõigepealt, milliste mallidega värssid ühenduvad kolme- ja enamavärsilistes rühmades. Selleks esitame parallelismirühmade valemid kujul

$$/A/ \rightarrow \{/B/\wedge/C/\wedge\dots \wedge/Z/\}$$

Noolest vasakule märgime peavärsimalli, paremale kõigi sellele korraga järgnenud järelvärsimallide kompleksi. Järelvärsside arvu ja järjestust me tunnustena arvesse ei võta. (Sama struktuuriga värsid harilikult järgnevad üksteisele, mitte ei vaheldu.) Järgnevalt loetleme selgepiirilisel eralduvad mallid, mida materjalis leidub mitmesuguste sagedustega.

1. Peavärsile /1(k2)/' järgneb enamasti kaht tüüpi parallelismirühmi, kus kõik järelvärsid esindavad kas samasugust verbiga üldmalli või sellele analoogiaparallelismis tüüpiliselt järgnevat nominaalset malli /'(k2)/' , viimast eriti eepilistes lauludes, kus verb jääb enamasti järelvärsist välja.

/1(k2)/' → {^/1(k2)/'}

Hiiumaa kuused kumavad,
meie maa kased kajavad,

Laiusi lepad lajavad,
Harju haavad haljendavad, T 142 Kuu

/1(k2)/' → {^/(k2)/'}

töötas tõrre õluta,
vaadi viina vihada,
ankur heada ädikaida, T 10 Vil

2. Vastavalt oma järelvärsivõimalustele annab peavärss /1(k2)(k2)/' mitmeid levinud rühmastruktuure, mis moodustuvad ühe, vahel ka kahe järelvärsimalli baasil. Peavärsiga kokku on siis ka rühmas üldse 1–2 malliga värsse.

/1(k2)(k2)/' → {^/1(k2)/'}

Ma tulin oma otsemaie,
valget-pead tulin vaatamaie,
kallikest tulin keutsemaie,
kodukana tulin laskemaie, T 5245 Kul

/1(k2)(k2)/' → {^/1(k2)(k2)/'}

pere iksi pengi pääla,
latse iksiv lavva pääla,
kaasa nuti kammerenna, VK 123

/1(k2)(k2)/' → {^/(k2)/'}

on iseloomulik poolvärsside korral.
Mul aga anti halvad annid,
halvad annid, hallid sukad,
kure kustud säärepaelad, T 6263 Pai, TÜR

$/1(k_2)(k_2)/'' \rightarrow \{^{\wedge}/(k_2)(k_2)/''\}$

Panin helmed heinamaale,
kee pitka kaare peäle,
sõrmukse sõmera peäle,
lindi laia liiva peäle, T 101 KJn
jätän tuba tuule joosta,
akne lume ajade,
katus vihma veeretele, VK 556 MK

Sageli vahelduvad järelvärssides peavärsi ja vastava nominaalse järelvärsi üldmallid.

$/1(k_2)(k_2)/'' \rightarrow \{/1(k_2)(k_2)/''^{\wedge}/(k_2)(k_2)/''\}$

vana pand värädi pääle,
ullu pantu usse suile,
noore nurme nurga pääle,
nõrga niidu veere pääle, VK 564 MK

Esineb veel näiteks järgmisi kombinatsioone.

$/1(k_2)(k_2)/'' \rightarrow \{/1(k_2)(k_2)/''^{\wedge}/1(k_2)/''\}$

ühel piimal meid pietud,
ühel võil meid võerutatud,
ühel kakul kasvatatud,
ühel leival lepitatud, T 236 Hlj

$/1(k_2)(k_2)/'' \rightarrow \{/1(k_2)/''^{\wedge}/(k_2)/''\}$

Nüüd on tulnd tuhat hoosta
ja sattund sada regeda,
sada-kaksi sajanaesta,
mehi mõnda kümmekonda, T 5121 Kse

3. Kõige kirevam on pilt küllaltki sagedase üldmalliga $/122(k_2)/''$ peavärsside järel. Järelvärsside on mitmesuguseid, samuti erinevate mallide kombinatsioone, eriti pulmalauludes. Pikemates rühmades võib esineda kuni nelja üldmalliga värsside. Peavärsi üldmall kordub kogu rühmas suhteliselt harva.

$/122(k2)/'' \rightarrow \{^/122(k2)/''\}$

Härg läks ammudes mäele,
lammas läks mängides käsale,
kukk läks lakka lauledessa, T 115 Kad

Ühe pea- ja ühe järelvärsiüldmalli baasil moodustub rühmi veel järgmiselt.

$/122(k2)/'' \rightarrow \{^/1(k2)(k2)/''\}$

Ei see joo mõduje meelta,
humalal ei anna uidu,
taidu ei tapuje kauta, T 5835 Hlj

$/122(k2)/'' \rightarrow \{^/(k2)/''\}$ esineb peamiselt poolvärsside korral.

Mul polnud seljas siidisärki,
siidisärki, sitsivesti, T 53 Tös

$/122(k2)/'' \rightarrow \{^/(k2)(k2)/''\}$

laud olli laasist tal ehena,
karik kuldine kähena,
tõlu tõisena peona, VK 446

Kahe järelvärsiüldmalli baasil moodustunud parallelismirühmadest eraldub järgmine rühmamall, kus on üldse esindatud kaks värsimalli.

$/122(k2)/'' \rightarrow \{^/122(k2)/''^/(k2)(k2)/''\}$

koju mina jätsin kotitäie,
maha mina matsin matitäie,
parsile palakatäie,
ahjule halli teki täie, T 192 VJg

Korduvalt esineb ka kolme levinud värsimalli kombinatsioon.

$/122(k2)/'' \rightarrow \{^/1(k2)(k2)/''^/(k2)(k2)/''\}$

Eest ma võtan eerimati,
tagant võtan tangumati,
keskelt kotti ketemati, T 174 Kaa

4. Nominaalsetele peavärssidele järgnevaist rühmadest tõusevad esile järgmised üldmallid.

$/(\text{k2})/' \rightarrow \{^/(\text{k2})/'\}$	heldet heina andijata, rohket rokka peksijata, pehmel käel silutajat, T 5683 Vil
$/(\text{k2})(\text{k2})/' \rightarrow \{^/(\text{k2})(\text{k2})/'\}$	noored naised nõtkumaie, vanad naised vaatemaie, talutütred tantsimaie, saunanaised sörkimaie, T 163 Hlj

Nominaalsed peavärssid annavad rühmamallide suhteliselt korrapärasema jaotumuse, sest järelvärssivõimalusi on nende puhul tunduvalt vähem kui verbaalsete peavärsside korral. Seetõttu ei erine need kaks rühmamalli sageduselt sugugi peamistest verbaalse peavärssiga rühmamallidest, vastupidi parallelismipaarimallide jaotumusele (vt 2.2.4).

Järjestame konjunktiivsed rühmamallid levikusageduse põhjal (tabel 2.26, Metslang 2025: 37).

- 1) $/(\text{k2})(\text{k2})/' \rightarrow \{^/(\text{k2})(\text{k2})/'\}$
- 2) $/1(\text{k2})(\text{k2})/' \rightarrow \{^/(\text{k2})/'\}$ (eepilistes lauludes ning lauludes laulust ja laulikust peamiselt poolvärssidega rühmad)
- 3) $/122(\text{k2})/' \rightarrow \{^/(\text{k2})(\text{k2})/'\}$
- 4) $/1(\text{k2})(\text{k2})/' \rightarrow \{^/1(\text{k2})(\text{k2})/'\}$
- 5) $/(\text{k2})/' \rightarrow \{^/(\text{k2})/'\}$
- 6) $/1(\text{k2})(\text{k2})/' \rightarrow \{/1(\text{k2})(\text{k2})/'^/(\text{k2})(\text{k2})/'\}$
- 7) $/(\text{k2})(\text{k2})/' \rightarrow \{^/(\text{k2})(\text{k2})/'\}$

Kui tahes pikk parallelismirühm moodustub üldiselt mitte rohkem kui 3–4 malliga värssidest. Peamised selgelt eralduvad konjunktiivmallid hõlmavad umbes poole parallelismis esinevaist värsimallikombinatsioonidest, üksnes eepilistes lauludes on nende osatähtsus tunduvalt suurem. Ainult 1–2 korda esinenud kombinatsioon on vähim lauludes laulust ja laulikust, enim pulmalauludes, kus juba 3. malli alla koondub suhteliselt vähe rühmi. Kõige ühtlasemalt ja kõige sarnasemalt üldhulgaga leidub rühmamalle lauludes laulust ja laulikust. Pulmalauludes kuulub 2. malli alla rohkem tervikvärssilist parallelismi; selles kajastub tendents järelvärssi nominaalsele ühetipulisusele.

Karksi ja Mai Kaprali lauludes kombineeritakse paralleelvärsse ilmselt samadel põhimõtetel. Kolmas mall on Karksi lauludes levinum kui üldhulgas. Mai Kaprali lauludes on parallelismirühmadel nagu peavärsidelgi malle pii-ratud arvul. Haruldasemaid värsikombinatsioone leidub Karksi ja Mai Kaprali lauludes üldiselt veidi rohkem.

2.3.2. Disjunktiivsed rühmamallid. Alternatiivide valikut koondavad mallid saame, kui ühendame peavärsimalli järel järelvärsimallid, mis nii ühekor-raga kui eraldi tüüpiliselt temaga koos esinevad. Ühe disjunktiivmali alla kuuluvate parallelismirühmade kõik järelvärsid kuuluvad mõnesse mallile vastavasse järelvärsitüüpi. (Konjunktiivmali puhul kuuluvad kõik järel-värsid kõigisse mallile vastavasse järelvärsitüüpidesse.) Iga peavärsimal-lile vastab üks põhiline disjunktiivne rühmamall, mis hõlmab olulise osa nii kahe- kui mitmevärsilistest rühmadest. Mallid reastuvad analoogiliselt nende peavärsidele (vt tabel 2.27, Metslang 2025: 38).

$$1) /1(k_2)(k_2)'' \rightarrow \{/1(k_2)(k_2)'' \vee (k_2)(k_2)''\}$$

Herilaselt võtsin hinge,
sitikalt sain südame,
jäneselt jalad nobedad,
rebaselt keele libeda,
hundilt võtsin hullu meelega,
karult oma kange kaela, T 5078 Vän

vilu veeretab sonuda,
kaste kannab häälekesta, T 141 Hlj

Kuusk kas've kua lävel,
tamm tare läve ehen,
aab kas've aidateela,
vaher aitade vahela,
kadai kõrge katussella,
pihlap pikka ooneena, VK 309

$$2) /122(k_2)'' \rightarrow \{/1(k_2)(k_2)'' \vee (k_2)(k_2)''\}$$

Ei siin suida suured laulda
ega jaks laiad laulda,
ega paksemad pajata

ega kergejad konelda
ega virgid vieredella, T 312 Kuu

Hummon sa ikõt umma nuurust,
kurdad sa kaasa vanadust, T 5363 Urv

Joba võt's vesi vihate,
allik võt's ärä ajade,
luvvakundsu kuulutelle,
lättesalve saagutelle, VK 555 MK

3) /1(k2)/' → {(k2)'/v/(k2)'/}

kardan koju kuuldavad
ja ahu ette helkivad
ja parde peale paukuvad, T 296 Han

Tulli enda hella velle,
tulli nugis noori meesi, T 42 Hls

panti pauna kandemaie,
roodsi rummi rookimaie,
vene püssi pühkimaie,
panti raha raiumaie,
tibu pääle teenimaie, VK 464

4) /(k2)/' → {v/(k2)'/}

läbi ta ihu ilusa,
läbi ta pale punase,
läbi ta ruugete juuste,
läbi uue halli kuue,
läbi peene peiusärgi, T 138 Kuu

sinilillede seana,
valge lillede vahela,
kesälille keske'ella, VK 309

5) /(k2)(k2)/' → {v/(k2)(k2)'/}

/jõvva mino suuda sulgu ---/
suud sulgu suurõ poisi,
keelt köütä kelmi poisi, T 162 San

kurepesä kurgu alla,
lõopesä lõõri alla,
siilupesä silma alla, VK 540

Niisiis esindavad parallelismirühma värsid enamasti 1–2 üldmalli: üht levinud peavärsimalli ja talle vastavat järelvärsimalli. Mõlemad võivad korduda, seda enamasti järjest, mitte vahelduvalt. Kõige ühtlasemad on nominaalsete peavärssidega, kõige ebahütlasemad pikima, $/122(k2)/'$ -kujulise peavärsiga parallelismirühmad. Viimastes kordub peavärsi mall harvemini kui teistes verbaalse peavärsiga rühmades, peamises disjunktiivmallis on verbaalseks järelvärsiks ühe põhielemendi võrra väiksem $/1(k2)(k2)''$. Üldreeglina sisaldab verbaalse peavärsiga parallelismirühma disjunktiivmall ühe verbaalse ja ühe nominaalse järelvärsimalli, nominaalse peavärsiga rühma mall ainult viimast. Kahe- ja enamavärsiliste parallelismirühmade pindstruktuurid erinevad omavahel ainult kvantitatiivselt: peavärsile järgneb üks või rohkem võimalikku järelvärssi. Laulurühmadest hõlmavad pulmalauludes, Karksi ja Mai Kaprali lauludes põhilised mallid vähem parallelismirühmi kui üldhulgas, lauludes laulust ja laulikust aga rohkem. Neljanda, levinuima nominaalse malli erikaal on eriti väike pulmalauludes ja Karksi lauludes.

Mitteparalleelsed värsid on struktuurilt analoogilised peavärssidega. Nii võib nähtavasti väita, et regilaulutekst jaguneb lihtlause tasandil üksusteks, mis sisaldavad (potentsiaalse) peavärsi ja 0–6 võimalikku sellega ekvivalentset järelvärssi. Peavärsside ja neist tingitud järelvärsside struktuuride valik on piiratud.

2.4. Poolvärssse sisaldavaist parallelismipaaridest ja -rühmadest

Poolvärssse sisaldav parallelism ei erine tervikvärsilisest üldiste süntaktiliste tunnusjoonte, küll aga ühtede või teiste joonte erikaalu poolest.

Poolvärssidega parallelismirühmades vastavad struktuursetele värssidele mahulises (vt 1.3) vahekorras $1 : \frac{1}{2} : \frac{1}{2}$ või $\frac{1}{2} : \frac{1}{2} : 1$, harvem $\frac{1}{2} : \frac{1}{2}$ värssi, vastavates parallelismipaarides siis mahusuhtetega $1 : \frac{1}{2}; \frac{1}{2} : \frac{1}{2}$ või $\frac{1}{2} : 1$ värssi. Et poolvärssi ei mahu kuigi palju elemente, eriti laiendeid, on rühmas tavaliselt ka mõni tervikvärss. Üksikjuhtudel algab parallelismirühm ka üheainsa poolvärsiga, selline nähtus on arvatavasti hiline. Parallelismirühm mahusuhtega $\frac{1}{2} : \frac{1}{2} : 1$ algab mõnikord (Karksi lauludes aga küllalt sageli, analüüsimaterjalis

14 juhul, Mai Kapralil seevastu vaid kahel juhul) kahe järelvärsiga. Neile järgnevad nii mahult, struktuurilt kui sisult terviklikud värsid, kumbagi paralleelsetest poolvärssidest täiendatakse vähemalt ühes järgnevas värsis.

võta'i käest, võta'i peost,
võta'i käest käsilisi,
võta'i peost pillipuida,
sõrmest õbesõrmussida,
käest kullarõngaeida, VK 285

Esimese tervikvärsiga antakse vorm uuele paralleelvärsside järjendile, kus kehtivad kahe ja kolme esimese struktuurivärsi vahelised erinevad ekvivalentsid. Siin vaatleme sellist erandlikku parallelismirühma ühtaegu kolme rühmana: esiteks kahest poolvärsist koosnev; teiseks erandtüübiline järelvärsiga algav rühm mahusuhtega $\frac{1}{2} : \frac{1}{2} : 1$, mida me siin ei käsitle; kolmandaks tervikvärsiline parallelismirühm, kus peavärsiks on eelmise rühma viimane tervikvärs ja milles identsussuhted pole nii olulised kui kahes eelmises. Eeltoodud kompleksne parallelismirühm annab siis järgmised rühmad.

Esimene parallelismirühm $/12/ \rightarrow \{^/12/\}$

võta'i käest, võta'i peost

See on täiesti reeglipärane parallelism, ekvivalents esineb identsusena.

Teine parallelismirühm $/12/ \rightarrow \{/12/^/122/\}$

võta'i käest, võta'i peost,
võta'i käest käsilisi

Siin lisandub järelvärsis uus, obligatoorne ja informatiivne 2. tasandi element, mis parallelismis tavaliselt pole plussdünaamiline. Seetõttu pole siin peavärsiks esimene struktuurivärs (poolvärs), vaid kolmas (tervikvärs).

Kolmas parallelismirühm $/12(32)/ \rightarrow \{/12(32)/^/2(32)/\}$

võta'i käest käsilisi,
võta'i peost pillipuida,
sõrmest õbesõrmussida,
käest kullarõngaeida

Eelmise rühma vahendusel mindi üle uuele, süntaktiliselt tüüpilisele analoogparalleelsele rühmale, kus esimeses tervikvärsis lisandunud oluline element

(2. tasandi sihitis) saab stabiilseks, hakkab rühma kandma nii semantiliselt kui süntaktiliselt, nii primaar- kui sekundaarkeeles.

Järgmises näites nihkub ekvivalentsisuhe nelja struktuurivärsi jooksul nii, et poleks neid kuidagi võimalik süntaktilise pindstruktuuri poolest üheks rühmaks pidada, esimese ja viimase värsi vahel ekvivalentsi piisavalt pole.

võtin uiku, võtin õiku,
võtin uiku urtesiida,
vana karjakoerasiida, VK 186

Esimene parallelismirühm /12/ → {[^]/12/}

võtin uiku, võtin õiku

Teine parallelismirühm /12/ → {/12/ → /1(32)/}

võtin uiku, võtin õiku,
võtin uiku urtesiida

Kolmas parallelismirühm /1(32)/ → {[^]/(443)/}

võtin uiku urteriida,
vana karjakoerasiida

Sageli, v.a K, antakse aga ka mahusuhte $1/2 : 1/2 : 1$ korral olulised komponendid esimeses, poolvärsis ja tervikvärsis laiendab-arendab seda seaduspäraselt.

Iksid härjad, iksid orjad, karjusivad karjaveised, T 5683 Vil

Peavärsiga algavaist parallelismirühmadest sisaldas poolvärsse üldhulgas 9%, Karksi lauludest 12% ja Mai Kaprali lauludest 13%. Nende põhjal selguvad mõned olulisemad poolvärsirühmade erijooned. Poolvärsid ei esine kaugemal 2. mahulisest värsist. Karksi lauludes esineb poolvärsse õieti vaid kaht tüüpi paralleelvärsside kombinatsioonis: tervikvärsiga algavad rühmad ja eeltoodud poolvärsisidega algav kompleks. Viimasest on saadud kõik Karksi puhtpoolvärsilised parallelismirühmad. Nähtavasti ei saa Karksi lauludes poolvärs olla tervikvärsile peavärsiks.

Vaatleme eri mahusuhetega parallelismirühmi.

1. Parallelismirühm mahusuhetega $1 : 1/2 : 1/2$ (: 1...) on kõige rohkem levinud, Karksi lauludes üks kahest poolvärsiside kasutamise viisist. (Seetõttu tasub siin ära tuua ka mõned absoluutsed sagedused.) Parallelismirühm koosneb vähemalt kolmest värsist, seega kahest parallelismipaarist mahusuhetega

1 : ½. Poolvärssid ja seetõttu ka parallelismipaarid on ühesuguse ehitusega. Järgneda võib veel üldiste reeglite kohaseid tervikjärelvärse, mida me praegu ei vaatle. Peavärss on üldiselt verbaalne, üleminekul järelvärsile valitseb 2. tasandi stabiilsus, 1. ja 2. tasandi miinudünaamika, koostis muutub enamasti $\{1, 2, 3\} \rightarrow \{2, 3\}$. Peavärss on /1(k2)(k2)/" (üldhulgas 30, Karksi lauludes 13, Mai Kapralil 4 juhul), rühmamall tüüpiliselt (üldhulgas 23, Karksis 10, Mai Kapralil ühel juhul) järgmine.

/1(k2)(k2)/" \rightarrow {^(k2)}/" : /12(32)/ \rightarrow {^(32)/}

Kaasikil nu suure seere,

suure seere, rasse raia, T 6227 Krl

Vastavalt 15, 6 ja 1 juhul on peavärss /122(k2)/", mis annab järgmisi rühmalle.

/122(k2)/" \rightarrow {^(k2)}/" : /122(32)/ \rightarrow {^(32)/}

emä mul söönu kure kurgu,

kure kurgu, lõo lõõri,

pääsokese päälloo, VK 198

/122(k2)/" \rightarrow {^(k2)(k2)}/"

kussa kuked kulda söövad,

kuked kulda, kanad karda,

haned haljasta hõbedat, T 143 Tor

Peavärsiga /1(k2)/" algas 7 rühma, poolvärssid on taas /(k2)/".

/1(432)/ \rightarrow {^(32)/}

Sa pole vaene teedekäija,

teedekäija, maademarsja, T 56 Pöi

Eepilistes lauludes on rühma maht rangelt piiratud: poolvärssidele enam paralleelvärse ei järgne.

2. Parallelismirühm mahusuhtega ½ : ½ : 1 (: 1...). Peavärse on nii verbaalseid kui nominaalseid, rühmi mitmesuguse pikkusega, millest siin jälle 4. jj struktuurivärsi elimineerime. Parallelismirühm on tavaliselt taandatud identparalleelseks poolvärsipaariks ja analoogiaparallelismipaariks mahusuhtega ½ : 1. Verbaalsele peavärsile järgnevad sageli ainult verbaalsed järelvärssid. Analoogiaparallelismipaaris muutub koostis $\{1, 2\} \rightarrow \{1, 2, 3\}$, $\{2\} \rightarrow \{2, 3\}$ või püsib $\{2, 3\} \rightarrow \{2, 3\}$. 1. ja 2. tasand on stabiilsed, 3. stabiilne või plussdünaamiline. Esineb järgmisi rühmalle.

/122/' → {/122/' → ^/12(k2)/}

Soo ma huikse, suu ma hõikse,
kik ma lepiku leluti,
kik ma lauli laane veere, T 232 Hel

/((32)/ → {/(32)/ → ^/((43)32)/}

õe õue, väi värava,
uie langu laudauksed, T 5082 Kse

/22/' → {/22/' → ^/2(k2)/}

Tävve livva, tävve lavva,
tävve pengi pedäjette,
tävve kanni kadajette,
tävve toobi toomitse, T 6285 Krl

Rühmavalemite erinevus seniesitatuist kajastab järelvärsistruktuuride järjes-
tuvust lühemalt pikemale.

3. Parallelismirühm mahusuhtega $\frac{1}{2} : 1$ (: 1..). Üksikjuhtudel algab pulmalauludes ja lauludes laulust ja laulikust sellise mahusuhtega paralle-
lismirühm ühe poolvärsiga. Seal antud värsistruktuuri laiendatakse järel-
värssides.

/12/' → {^/1(k2)'/...}

/Mina laulan –/ lauda notkub,
tua taga tamme notkub,
pellulla pedakas notkub,
seitse sülda seina notkub, T 175 Kuu

4. Parallelismirühm mahusuhtega $\frac{1}{2} : \frac{1}{2}$. Ainult kahest identparalleelsest
poolvärsist koosnevad üksikud nii verbaalsed kui nominaalsed parallelismi-
rühmad.

/12/' → {^/12/'}

ei mina suutnud, ei mina jõudnud, T 7 Sjn

/122/' → {^/122/'}

tee oli pikka, ilm oli külma, T 5109 Kad

/22/' → {^/22/'}

kinnas – kott ja põial – matt, T 174 Kaa

Karksi lauludes eraldub see tüüp kolmandast rühmakompleksist. Põhiliselt
antakse siin struktuuriga /12/ osa hiljem terviklikuks muudetavast värsi-
ehitusest.

/12/' → {^/12/'}

olli ütsi, massi katsi,
/kübar mas's kümme külädä,

saabas mas's sada taluda,
pää tal mas's Pärnu linna,
esi mas's ta Elme linna/, VK 464 MK

Esineb ka analoogiaparallelismi, näiteks esimeses pooles on 2. tasandi element *sis*, teises pooles ainult verb.

/12/ → {^/1/} sis ei niistu ega kastu,
/sis ei niistu niidisuka
ega kastu kaalipõlle/, VK 245

Poolvärssse sisaldavas rühmas on reeglina kaks identse struktuuriga poolvärssi. Neile kas eelneb tervikpeavärss või järgneb üks või rohkem tervikjärelvärssi. Tervikvärssid ei erine neil kahel juhul oluliselt, kuid poolvärsside koostis on paarides mahusuhte $\frac{1}{2} : 1$ ja $\frac{1}{2} : \frac{1}{2}$ korral {1, 2}, $1 : \frac{1}{2}$ korral aga {2, 3}. Värsi väike maht toob eriti selgesti esile pea- ja järelvärssi koostise erinevuse. Kui mitmed tervikvärssstruktuurid võivad kuuluda nii pea- kui järelvärssi, siis poolvärssi koostis sõltub tugevasti positsioonist. Nii on koostis {1, 2} → {1, 2} mahusuhte $\frac{1}{2} : \frac{1}{2} : 1$ puhul seaduspärane:

vesi voitis, kallas kautis,
kallas kautis vennikesta, T 19 Hlj

vastupidisel juhul ($1 : \frac{1}{2} : \frac{1}{2}$) aga erandlik:

vesi voitis vennikesta,
vesi voitis, kallas kautis, T 19 Hlj

Laululiikidest eraldub eepika taas oma rangemate piiridega: domineerib erandtüüp $\frac{1}{2} : 1$ (: 1...) ja järelpoolvärssidele ei järgne enam teisi poolvärssse.

2.5. Stiilitähiste seos stiilistiimulitega

Parallelismi keelestiilis leidsime rea üht- või teistlaadseid süntaktilise pindstruktuuri tunnusjooni – stiilitähiseid. Peatume kokkuvõtlikult nende üldisematel seostel stiilistiimulitega (vt 1.2.2.5).

2.5.1. Eesti regilaulu värsiparallelism üldiselt. Samasuse esteetikale põhineva poeetilise struktuuri primaarkeelises vormis kehtib järjekindel ja reeglipärane ekvivalents värsaside vahel, mida kannab vähemalt kahe

lausepositsiooni pidev säilimine lihtlausekujulistest paralleelvärssides – tseugma osalauseis. Samasuse esteetikast, loomulikust kommunikatsioonist ja sünkretismist tulenevalt on peavärsistruktuurid lihtsaimad eesti keele lihtlausestruktuurid. Järelvärsid võivad olla sama ehitusega, kuid peale selle on parallelismi pikk arengutee kujundanud mitmekesise süntaktilise analoogiaparallelismi, kus järelvärsid on elliptilised ja parallelismirühm tervikuna moodustab ekvivalentsiprintsiibil üles ehitatud lihtsa struktuuriga prototseugma. Nimetatud tegurite koosmõju on kujundanud arvult, sõltuvushierarhia ulatuselt ja keerukuselt piiratud reeglipärased pea- ja järelvärsi, parallelismipaari ja -rühma struktuurid ning reeglistanud paralleelvärsside vormiseosed. Elliptilisus võimaldab värsimahu piires järelvärsistruktuuri teatud ulatuses laiendada, sageli kujundlike elementidega. Et sõnakunstis, olgugi folkloorses, ei või vorm liiga range olla, võimaldavad väljakujunenud parallelismis varieerimist tunnused, mida üldiste reeglipärasuste taustal ebaolulisuse või ebaregulaarsuse tõttu kõrvale jätsime, nagu lauseliigenduse kvalitatiivsed erijooned, sõnajärjestus, mitte- ja ebalauseliikmete, eriti aga *k*-tasandite elementide esinemus. Nagu on märkinud Jaak Põldmäe (suuline teade), säilisid regilaulus sajandite vältel pikad arhailised sõnakujud just tänu lausestruktuuri pikkuse ja sügavuse piiratusele. Seos on vastastikune, sest seetõttu sai värssi vajadust mööda täita nii selliste kui uudsema, lühema kujuga sõnadega.

2.5.2. Parallelism eri laulurühmades. Läbiva parallelismi mitmekesisusega **eepiliste** laulude ülesehituses kaasneb värsiparallelismi suurem ühelaadilisus, lühidus ja rangus. Parallelismi vorm on viimistletud, ekvivalentsisuhted selles järjekindlad. Värsistruktuur on lühem, värss sisaldab vähem, aga pikemaid sõnu. Nõrk seos suhtlussituatsiooniga tingib deiktiliste, tüüpiliselt ühesilbiliste elementide vähesust, sõnad värsis on leksikaaltähenduselt sisukad.

Kõik nimetatud soodustab parallelismi sisutihedust ja esteetilist väärtust. Eepilismat ja dünaamilisemat sisu vormib verbaalse peavärsiga peamiselt kahevärsiline parallelism. Eepikas on levinud eelkõige põhilised üldhulga peavärsi-, järelvärsi-, parallelismipaari- ja rühmastruktuurid ning dünaamika-kombinatsioonid. 1. tasand on järjekindlalt miinusdünaamiline – verbi ellips teeb järelvärssides ruumi uutele elementidele. Stabiilsel 2. tasandil asuvad täistähenduslikud parallelismi kandvad sõnad. 3. tasand on plussdünaamiline – täiendid jms ilmuvad reeglina järelvärsis.

Ka **lauludes laulust ja laulikust** on parallelism sisutihe ja viimistletud. Lühikestes tekstides ei ulatu mahuline struktuur nii suurte allosadeni kui eepiliste laulude puhul, sageli moodustubki tekst vaid mõnest pikemast parallelismirühmast. Seetõttu on parallelismil siin suurem tähtsus, ta on arendatud reeglipäraselt mitmekesiseks. Ühtlaselt esineb mitmeid kindlavormilisi peaja järelvärsistruktuure, mida seob väike arv võimalikke üleminekukombinatsioone. Viimast asjaolu soodustab nähtavasti sisu lüürilisusest ja staatilisusest ning tekstide lühidusest tulenev parallelismirühmade suurem pikkus. Kujundlikkust ja lüürilisust vahendavad arvukad täiendid jm k -tasandite elemendid. Jutustamislaadi staatilisusest tuleneb ka mitmetipuliste verbita värsaside keskmisest suurem osatähtsus, 2. tasandi elemente on rohkem. Mõningase seose tõttu suhtlussituatsiooniga leidub 2. tasandil ka deiktilisi, tüüpiliselt miinusdünaamilisi elemente.

Pulmalaulud on muudega võrreldes vähem viimistletud, improvisatsioonilisemad. Lisaks esteetilisele on neil ka oma tarbeline ülesanne. Tekstid on stiiliselt heterogeensed – on ju sageli kasutatud teiste laululiikide materjali. Laulik jagas oma tähelepanu laulmise ja kombestiku vahel. Kõige sellega seoses pole parallelismi vorm väga korrapärane, väljaarendatud ja eripärane ning rühm koosneb enamasti kahest värsist. Üldiste reeglite kohasest peavärsidest arendatakse parallelismi üsnagi mitmeti, nii et peamiste üldlevinud järelvärsi-, parallelismipaari- ja rühmastruktuuride kõrval esineb palju haruldasi. Sageli on lihtsaid ühetipulisi järelvärsse. Süntaktilist ekvivalentsust ei järgita nii järjekindlalt, pikemates rühmades vahelduvad ekvivalentsussuhted. Parallelismirühma piirid tekstis osutuvad vahel hajuvaiks, üks rühm läheb ekvivalentsi nihkumise tõttu sujuvalt üle teiseks. Seos suhtlussituatsiooniga tingib deiktiliste elementide rohkust, see omakorda arvuks lühikestest sõnadest moodustuvaid pikki struktuure, 2. ja 3. tasandi suuremat miinusdünaamikat. Ootamatult stabiilseks osutub hoopiski verb, mis vahendab sageli küllalt dünaamilist jutustamislaadi. Deiktiliste elementide miinusdünaamika pole aga päris järjekindel, plussdünaamikat võib olla ka 2. tasandil.

Karksi laulude parallelism on üldeestilise üks variante. Siin ei kohta uusi tunnusoone, vaid mõningate kvantitatiivsete erinevustega samu mis mujalgi. Värsi sõltuvushargmik on laiem, kuid sellel on vähem sügavust. Nii peavärsis kui kogu parallelismipaaris esineb rohkem lausepositsioone kui üldhulgas, kusjuures stabiilseid on nende seas vähem – paralleelvärsaside ekvivalents

tugineb veidi vähemale identsusele, struktuur on muutlikum. Malli lühene- mine järelvärsis tuleneb sageli 2. tasandi deiktiliste ja asendussõnade miinus- dünaamikast, säilida võib aga verb, samuti peavärsis sagedased 3. tasandi elemendid. Sõltuvushargmik ulatub 4. tasandini. *k*-tasandeid kasutatakse mitmekesiselt kindlapiiriliste vastavuste raames üldmallide vahel. Parallelis- mipaarid esindavad küllalt ühtlaselt üldhulgast tuntud põhivalemeid. Paral- lelismirühmade puhul on aga põhiliste struktuuride kõrval oluline koht ka mitmeil üldhulgas vähem kasutatavail. Karksi lauludele eriomasena ilmneb üks poolvärsikujulise järelvärsiga algav parallelismirühma tüüp.

Mai Kaprali parallelism osutub omakorda nii üldhulga kui Karksi paral- lelismi ühelaadilisemaks variandiks. Kõigis laululiikides kasutatakse ühtla- selt jaotuvaid struktuure, võtteid jm, mis on Karksis põhilised, üle Eesti aga vähem levinud. Peavärss on järjekindlalt verbaalne, järelvärss nominaalne, mõlema elemendid kuuluvad 1.–3. tasandile. Veel järjekindlam kui Karksi lauludes on 2. tasandi miinusedünaamika ja 3. tasandi stabiilsus. Et lauliku *n-ö* idiolekt sisaldab kindlat vormivõtete kogumit, on Mai Kaprali paralle- lismil mõnesugune sarnasus eepiliste laulude parallelismiga, kuigi viimase piiritletus johtub hoopis laululiigi eripärast.

3. Infostruktuuri analüüs

3.1. Lähtekohad

3.1.1. Infostruktuuri mõistest. Tekstiüksuse kohandumist infoprotsesside vahendamiseks on uurinud mitmed harud uuemas keeleteaduses, mis tähistavad oma uurimisobjekti terminitega, nagu aktuaalne (lause)liigendus, funktsionaalne lause perspektiiv, teema-reema-, mõtte-, kontekstiline, predikatiivne vm liigendus (Daneš 1974b; Veihman 1977). Selle teooria allikad ulatuvad ühelt poolt XVII–XIX sajandi loogilisse suunda keeleteaduses, teisalt aga XIX–XX sajandi psühholoogilisse süntaksisse (Boost 1956; Popov 1965). Mõlemat suunda ühendas Henri Weil („De l'ordre des mots dans les langues anciennes comparées aux langues modernes“, 1844), keda peetakse üheks tänapäevaste uurimissuundade eelkäijaks. Esimeseks ja siiani juhtivaks infostruktuuri uurivaks koolkonnaks on Praha koolkond (Vilém Mathesius, Jan Firbas, František Daneš, Aleš Svoboda, Petr Sgall, Přemysl Adamec, Eduard Beneš, vt nt Lapteva 1963; Daneš 1964; Beneš 1968; Firbas 1974; Daneš 1974a). USA lingvistikas oli selle suuna üks rajajaid Anna Granville Hatcher (1956). Tänaastest uurijatest tõusevad esile nt Wallace Chafe, Charles N. Li, Sandra A. Thompson (vt nt Li (toim) 1976). Vilém Mathesiuselt (1939) pärinevad ka ajaproovile vastu pidanud kesksed mõisted teema ja reema. Infostruktuur on üks komponent Briti lingvisti Michael Halliday (1967–1968; 1974) süsteemse lingvistika raamistikus, mis leiab käsitlemist ka inglise keele deskriptiivses grammatikas (Quirk jt 1972). Teemaatika on pakkunud huvi ka nõukogude keeleteaduses, kus esimesteks infostruktuuri uurijateks olid Klavdija Krušelnitskaja (1956) ja Aleksandr Melnišuk (1958), edaspidi ka nt Igor Raspopov (1970), Vladimir Panfilov (1971; 1974), Olga Lapteva (1972; 1974), Irina Kovtunova (1974a; 1974b; 1976), Jelizaveta Abdalina (1975; 1976), Leonora Tšernjahovskaja (1976). Eesti lingvistidest on infostruktuuri olemuse täppisanalüüsi esitanud Haldur Õim (1973; 1977).

Infostruktuuri uurimise senine areng põhineb ennekõike indoeuroopa keelte uurimisel. Nendes keeltes peegeldab lauseehitus ennekõike denotatiivset struktuuri ja alles seejärel infostruktuuri – erinevalt näiteks hiina keelest ja

mõningaist tiibeti-birma keeltest, mille lausestruktuur väljendab regulaarselt ennekõike infostruktuuri (Li & Thompson 1976). Sellise tüpoloogilise erinevuse arvessevõtmine avardab tõenäoliselt edaspidi infostruktuuri uuringute haaret.

Siinses töös on lähtutud järgnevaist seisukohtadest (Metslang 1978a; vt ka 1.2.4). Primaarkeeles on lause elementaarseim ja põhiline ühtaegu nii nominatiivne kui kommunikatiivne üksus. Ta tähistab mingit konkreetset reaalsust või irreaalset keelevälist situatsiooni ja tema abil saab informatsiooni tähistatavat ka teistele edasi anda. Seda kõike võimaldab lause komplekssus ja struktuursus. Nominatiivsel põhiüksusel, sõnal, on suur denotatiivne määratus; sõnavara maht on keeles mõistlikult piiratud ja enamik sõnu on tervete objektiklasside üldtähisted. Sõnad *sõlg* või *panema* omaette ei tähista mingit konkreetset sõlge või panemist, neil on vaid signifikatiivtähendus. Kui aga öeldakse: „Panin mina sõle sõeru peale“ (T 100 Var), siis on nende denotatsioon *minuga* seoses määratud, teisiti öeldes: nende sõnade tähendus on identifitseeritud. Sõnade tähendusi määratakse seeläbi, et määramata tähendusega sõnu kombineeritakse omavahel määratud tähendusega sõnadega. Sõnade seostamisega lauses peegeldatakse seoseid nende denotaatide-referentide vahel. Seostatud sõnad determineerivad üksteist. Ühtlasi identifitseerime lõpuks seeläbi ka terve lause tähenduse, seostame sellegi kõnelejale ja kuulajale ühise tähendusväljaga (vrd Rommetveit 1972; Chafe 1973: 21; Bańczerowski 1974: 116).

Keelelise kommunikatsiooni all mõistame siinkohal denotatiivse informatsiooni ülekandmist keele abil. Informatsioon on materiaalsete süsteemide vastastikusel toimes ülekantav struktuur, ühe süsteemi korrastatus, mille järgi teine süsteem vastu võtab. Informatsioon pole midagi absoluutset, teda on edastatavas süsteemis vaid sedavõrd, kui võrd teda saab vastu võtta, ta on vastuvõetava süsteemi omadus vastuvõtva süsteemi suhtes (Rebane 1969; 1977). Tekstiüksus annab informatsiooni kõneleja mõttest, mida ta tähistab, ainult niipalju, kui kuulaja teda mõistab, tema tähenduse identifitseerib. Järelikult on edastatav süsteem (nagu tekst) vaja organiseerida nii, et kavandatud informatsioon ka tõepoolest vastu võetaks, et see saaks optimaalselt ja kadudeta tegelikult informatsiooniks vastuvõtjale. Informatsioon kaotab kuulaja teadmistes mingi määramatuse, tekivad uued mõtteseosed, määratud struktuur (vrd Schreider 1967: 39; Zabrocki 1975: 7–10). Teadmine kuulajas saab aga tekkida ainult siis, kui see uus, seni määramatu, seostub vastuvõtja jaoks

määratuga, millegagi, mis tema teadmistes juba paika on pandud (vrd Õim 1973: 110–112). Sõnade määramata tähendused identifitseeritakse nende sisulise seose kaudu juba identifitseeritud ('mina') või kergesti identifitseeritavate sõnatähendustega ('loe' lauses *Tuli loodest suuri tuuli*, T 51 Han). Ka suuremate tekstiüksuste mõistmiseks on vaja tekstiväliseid või eelnevalt tekstis antud teadmisi. Kõiges selles väljendub üldprintsiiip, et märgisüsteemide abil kantakse informatsiooni üle nii, et vastuvõtja jaoks **määramatu seostat**akse mingil kindlal viisil talle määratuga (Krušelnitskaja 1956: 58; Deszõ, Szépe 1974: 81). See väldib informatsiooni kadu ja moonustumist, on kooskõlas aju töö rütmi ja operatiivmälu mahuga (vrd Piotrowski 1974) ning võimaldab informatsiooni töödelda järkjärguliselt, määratud ja määramata elemente ühendavate annuste ahelaina, mille iga lüli lisab eelnenutega antule ühe määratava tähendusüksuse nn aditiivsuse printsiiibil (Arutjunova 1976: 376).

Denotatiivse informatsiooni saamine, edasiandmine, töötlemine kulgeb skematiseerituna järgmiselt. Kõnelejas tekib mingi referentsituatsiooni peegeldusena selle informatsiooniline analoog, tema muude teadmistega seostatud mõtteline denotatiivne kujund. Oma ekspressiivse funktsiooni tõttu võimaldab keel seda tähistada, näiteks situatsiooniga, mis ühendab agendi ('mina'), tegevuse ('panin'), objekti ('sõle') ja koha ('sõeru peale'). Keelelise vormistuse vahendusel saab tunnetatud informatsiooni kuulajale edasi anda. Seejuures tuleb vormistust kuulaja jaoks kohandada, et ta saaks rakendada eeltoodud printsiipi ja seega informatsiooni vastu võtta. Vaadeldav lause võimaldab 'minuga' seostatuna identifitseerida 'mu sõle', 'panemise' kui kindla tähendusega tegevuse, mis on suunatud 'minult' 'sõlele', ja 'sõeru' kui koha, kuhu 'mina sõle panin'. Oma signifikatiivse üldtähenduse baasil omandavad sõnad lauses konkreetse denotatiivse tähenduse, millega on identifitseeritud ka kogu situatsioon. Sellise kommunikatiivselt vormistatud lause põhjal võtab kuulaja vastu signifikatiivse situatsiooni ja selle põhjal denotatiivse, sest ta saab denotatsiooni määrata. Nüüd ta võib omakorda asuda kõneleja rolli ja sama informatsiooni mõnele kolmandale edasi anda. Muidugi pole need etapid jäigalt eraldatud, on põimumisi, tagasimõju jne. Keeleline kategoriseerimine mõjutab teatud määral mõtlemist, eriti sekundaarkeelte puhul, mille juurde hiljem jõuame.

Infostruktuuri all mõistame kommunikatsiooniks ettenähtud tekstiüksuse ehituse seda aspekti, mis kohandab ta informatsiooni edasiandmiseks (vt EG 2023: 775–777). See on üksuse predikatiivne struktuur. Predikatsioon

on dünaamiline seos, mis ühendab määramata elemendi määratud elemendiga mingis sisulises suhtes ja mille abil minnakse üle olemasolevailt teadmistelt uutele. Predikatsioon kujundab informatsiooni ülekandmise üksuse – **teate**, mis koosneb määratud subjektist ja määratavast predikaadist. Standardne ja primaarne predikatiivne üksus on lause (Õim 1973: 112–136; vt ka Bloch 1977: 74). Lähtudes määratud elementidest ('mina', 'loe'), määratakse selles mingi ühendava kategooria vahendusel (agent, koht) terve situatsioon. Edasise teksti jaoks on see situatsioon juba tervikuna määratud, kordamisel ei liigenduks ta enam predikatiivselt. Teda võib siis ka lihtsalt asesõna vm substituudiva tähistada. (Meenutame, et lauset haaratakse töötlemisel tervikuna, ühekorraga. Suuremates tekstiüksustes muutub järjest olulisemaks lineaarne järjestus, kõige loomulikum on määramisel toetuda sellele, mis eespool öeldud.) Lause ja talle vastav situatsioon on aga kompleksne. Teda ei saa töödelda üheainsa operatsiooniga, lauseteade resulteerub elementaarteadete järjestist, milles iga teade kasutab ära juba antud informatsiooni ja lisab selle mingile aspektile midagi uut (Õim 1973: 127–128). Selle võimalikku loogilist järjestust näitasime ühe lause puhul, rääkides infoprotsessi etappidest. Kommunikatsiooni dünaamika kulgeb paralleelselt mitmel hierarhiatasandil elementaarsemantikast tekstile vastava teateni välja.

Niisiis on lause või tekstiüksuse tähenduselementidest osa määratud selle üksuse väliselt, osa määratakse üksusesiseselt. Nimetame esimesi **teema-** ehk **T-elementideks**, teisi **reema-** ehk **R-elementideks**. Keeleüksuse mõistmine algab teemaelementide identifitseerimisest. Identifitseeritavuse teevad võimalikuks 1) denotaatide-referentide antud tekstilises või situatsioonilises ümbruses või suhtlejate teadvuses kommunikatsioonimomendil; tüüpiliselt väljendatakse seda pro-elementide ja ellipsitega (*siin, tema, siis; läks ära*); 2) juba antud mõistega seostuvus kas lähema soomõiste või mitmesugustel põhjustel mõlema kommunikatsioonipartneri jaoks assotsieeruvate mõistete puhul ('loodega' seostub 'ilmakaar' ja 'vihm') (Chafe 1974: 122–129); 3) ühised teadmised, mida kuulajal on kerge mälust leida: teadmised tuntud objektidest, mida tüüpiliselt väljendavad pärisnimed 'Hiiumaa', 'Harju'; teadmised faktidest ja asjade seostest (loodetuul toob vihma) jne. Nimelt sisaldab mälus või teadvuses asuv teadmine objektist tema seoseid ka muude objektidega. Infostruktuuri toetuspunktina võib aktualiseeruda üksik denotaat ('ema', 'sõber Jaan', 'täna'), situatsiooniks seostatud denotaadid ('sa ootad kedagi'; 'Titanicu hukkumine'), antud denotaadiga situatiivselt, loogiliselt või assotsiatiivselt

seostuv denotaat ('Prantsusmaa' – 'Pariis'). Identifitseeritavuse määr sõltub mõnevõrra ka kõneleja suvast ja vaatepunktist.

Välisdeterminatsioonile järgneb ülejäänud elementide üksusesisene determineerimine. Determinatsiooniahel kulgeb tavaliselt läbi kõigi elementide ja võimaldab lõpuks kvalitatiivse hüppe, kogu üksuse tähenduse määramise. Kui lauses determineerivad üksteist tavaliselt sõnad, siis teksti(osa)s on sisedeterminatsioonisuhteiks ka lausete vastastikused välisdeterminatsioonisuhted. Välisdeterminatsioonisuhted jagunevad 1) üksuse sisse või sellest välja suunduvaiks; 2) aktuaalseiks ja potentsiaalseiks. Lausesse sisenevad seosed määravad ta elementide tähendusi: aktuaalsed tekstiga eelnevate, potentsiaalsed järgnevate teadmiste põhjal (*Sest on põlled parema, --- et ei liigu litsi nime*, T 5909 Lih). Väljuvad seosed määravad antud lause põhjal teksti teiste lausete elemente: aktuaalsed suunduvad varasemasse teksti ja realiseerivad sinna suunduvaid potentsiaalseid seoseid, nagu toodud näites; potentsiaalsed määravad järgnevate lausete elemente, realiseerivad neisse sisenevaid aktuaalseid seoseid ja on tavapärased tekstiseostusvahendid (Popov 1965: 125–126).

Infostruktuuri väljendamisega, milleks on teksti nii pind- kui süvatasandil mitmesuguseid vahendeid (vt Daneš 1964; Raspopov 1970; Panfilov 1971; Quirk jt 1972; Sgall 1972; Adamec 1974; Apresjan 1974; Dahl 1974; Daneš 1974a; Daneš & Hausenblas 1974; Panfilov 1974; Sirotinina 1974; Pala 1974; Arutjunova 1976; Kovtunova 1976; Matvejenko 1976; Serkova 1976), juhata-takse kuulajale kätte olulisemad etapid determineerimise kulgemisest: mida ta peab suutma kohe identifitseerida ja mis peab seega talle tuttav olema, mis on alles seejärel identifitseeritav jne. Informatsioon, mida primaarkeele lause vm tekstiüksusega antakse, on mitut laadi.

Põhiinformatsioonis, edastatavas sisus, eraldub vähemalt kolm liiki.

1. Peamine on **ekspressiivse** informatsiooni andmine denotaatide-referentide kohta. Üldisem, markeerimata lausetüüp ses suhtes on üldinfor-matiivne lause (Adamec 1966: 27), kus situatsioon määratakse lausesiseselt. Mingid komponendid peale tegevuse on teemalised, tegevus ühendab nad, määrates seejuures esiteks situatsioonistruktuuri, teiseks oma denotiivse tähenduse, lõpptulemusena identifitseeritakse terve individuaalsituatsioon. Ekspressiivses informatsioonis eristub informatsioon situatsiooni struktuuri kohta, denotaatidevaheliste seoste kohta. Lause *Ma panin sõle sõõru peale* tähenduse määramist võib kujutada järgmise teadeteahelana (vt Öim 1973):

- 1) on 'mina';
- 2) 'mina' tegi midagi, oli mingi situatsiooni tegevuse agent;
- 3) tegevus, mille agent 'ma' oli, on 'panemine';
- 4) 'mu panemise' tegevusel on objekt;
- 5) 'mu panemise' tegevuse objekt on 'sõlg';
- 6) 'mu sõle panemise' tegevusel on sihtkoht;
- 7) 'mu sõle panemise' tegevuse sihtkoht on 'sõõr';
- 8) tegevus, milles 'mina' oli agent, on 'sõle sõõrule panemine';
- 9) situatsioon, milles 'mina' on agent, on situatsioon 'ma panin sõle sõõru peale'.

2., 4. ja 6. teade annavad struktuuriinformatsiooni, 3. teade määrab tegevuse signifikatiivse tähenduse. Nende ja üksikuid denotaate määravate elementaarsemate teadete (1., 5., 7.) tulemuseks on kompleksse denotaadi määramine (8., 9.).

Markeeritud juhtudel võib aga tegevus, üld- või individuaalsituatsioon olla määratud. Lause võib anda informatsiooni mingis määratud situatsiooni määratud rollis olevast denotaadist: /*Mis mul vastu või tulesse?---*/ *Vastu tul'l varigo poiga* (T 39 Krk). Lisaks sellele võib ka tähendusüksuse rolli määrata: /*Neidu kavval kaema!! Küll ta kaie kambre'esta* (T 5036 Kan). Võib lisada semantilisi kategooriaid, näiteks tegevuse resultatiivsust ja refleksiivsust, kujundades seega ka üldsituatsiooni ümber: /*võtit oida sa obesta, --- akenest sa annid kaara ---/ Sai see obu täide sõönü* (VK 497).

2. Informatsioon on ka **modaalne**, märkides ekspressiivse denotaat-situatsiooni, tegevuse või vahel ka muude selle komponentide võimalikkust/võimatust, võimalikkust/tegelikkust, olulisust/mitteolulisust, vajalikkust/mittevajalikkust, tõeväärtust jne. Regilaulus lisatakse määratud situatsioonile sageli eitus (vt Hagu 1980, Oinas 1985 [1976]): /*Laps käind Harjus õppimassa/ --- Minap käind Harjus õppimassa* (T 149 Pee).

3. Informatsiooni antakse ka **üksuse funktsiooni kohta kommunikatsioonis, tekstis**. Markeeritud, informatiivsematest juhtudest on tuntud käsu või küsimuse seostamine denotatiivse struktuuri, selle modaalsuse või tõeväärtusega. Vastav denotatiivne struktuur võib olla määratud lauseväliselt (/*Ma lähen õue./ – Mine! Mis sinna? Milleks?*) või lausesiseselt (*Kas sa süüa tahad? Loe klassikuid!*).

Niisiis kaotab tekstiüksus korruga mitut laadi määramatust (vrd Firbas 1972; 1974; Filipec 1974; Abdalina 1975; 1976), selle predikatiivne

struktuur on mitmekihiline. (Sageli käsitletakse infostruktuuri olemust liiga kitsalt. Objektteksti ekspressiivset infost ei eristata muid liike või kihistusi, ja ekspressiivset infostruktuuri käsitatakse lihtsa binaarpositsioonina (vt Krušelnitskaja 1956; Pala 1966; Halliday 1967–1968; Chafe 1976) või selle olemust ei täpsustata üldse (vt Lapteva 1972, 1974; Sirotinina 1974).)

3.1.2. Parallelismi infostruktuuri üldiseloostus. Kirjanduslike sekundaarkeelte tekstides teiseneb informatsioon nii kvalitatiivselt kui kvantitatiivselt (vrd Marova 1974; Silman 1974; Striženko 1974). Esiteks võib ju tähistatav denotatiivne struktuur, teksti kasutamissituatsioon ja ülesanne väga mitut moodi erineda primaarkeelele omasest, teiseks peab suhtlemine sekundaarkeeles pakkuma naudingut, rahuldades inimesele omast huvi kodeerimise ja dekodeerimise vastu (Wiener 1969 [1950]: 75; Galperin 1974: 119–120). Põhiinformatsiooni loetletud liikide sekundaarkeelelisteks analoogideks vanasõnade puhul võiks pidada väite, hinnangu ja ettekirjutuse infoliine (Krikmann 1974a; 1974b; 1975); draamatekstis eralduvad teksti ja situatsiooniga antav informatsioon (Filipec 1974) jne. Kirjanduskeelele üldomane on konnotatiivinformatsiooni andmine. Sellega kaasneb teksti semantiline küllastatus. Tekst annab põimuvalt ja rohkesti sekundaarinformatsiooni tähendusseostest ja muust nii denotaadis kui sekundaarkeeles. Siingi kehtib predikatiivsuse printsiip. Omaette väärtuse saab aga määramisseostest kujunev infoahel: mida ühte või teist laadi tekstis mille kaudu määratakse, mida millega seostatakse, millistele positsiooniekvivalentidele tugineb semantiline ekvivalents, millised teksti struktuuri erijooned vormistavad sekundaarinformatsiooni. Kui uurida sekundaarkeele tekstis primaarkeele infostruktuuri, ei saa mööda vaadata sekundaarinfostruktuuri mõjust sellele (vrd nt Rabtšinskaja 1976). Parallelismi puhul on oluline arvestada, et ta annab informatsiooni sekundaarparadigmaatilistest seostest, et iga konnotatsioon on elementaarne teade. Vaatleme näiteks, millises loogilises järjestuses peaks vastu võetama ja töödeldama ekspressiivset informatsiooni, mida annab üldinformatiivse peavärsiga algav parallelismirühm (26).

- (26) Panin mina sõle sõeru peale,
helmed heinakaare peale,
kudrused kuh'alabale, T 100 Var

Eeldame, et tervikuna haaratakse ja töödeldakse üks värss, mis teisenenud kujul realiseerib üldkeelelist markeerimata mahuvastavust informatsiooniüksuse, intonatsioonüksuse (*tone group*) ja lause vahel (Halliday 1967–1968: 200–210, vt ka EG 2023: 987). Mälu võimalustest tulenevalt on ka tihedaid determinatsioonisuhteid eriti soodus luua naabervärsside vahel, sest terve eelnev värss on järgmise jooksul hästi meeles (vt ka Sturt, Keller & Dubey 2010; Fobb 2014).

Kõigepealt leitakse juba kirjeldatud viisil (vt 3.1.1) peavärsi primaarkeeleline denotatsioon, lähtudes teemaelemendi *mina* tähendusest. Sellega on määratud ka järgmistes värssides kehtiv üldsituatsioon. Samuti on teada, et ekvivalentsed peavad olema nii situatsioonikomponentide leksikaal- ja denotatiivtähendused kui ka individuaalsituatsioonid. Edasi preditseeritakse ainult situatsioonikomponentide ja individuaalsituatsioonide tähendused nende määramata osas.

Teise värsi töötlemiseks on kuulajale määratud situatsioonistruktuur, identseina säilivad tähendused 'panin' ja 'mina' ning osa *helmeste* ja *heinakaare* tähendusest. Primaarkeeles jääb värsisisiselt determineerida üsna vähe – kujundada terviklikeks denotatiivtähendusega üksusteks 'helmed', 'heinakaar' ja kogu individuaalsituatsioon. Positsiooniliselt ekvivalentsete ja semantiliselt lähedaste elementide lisamine annab ilmselt minimaalselt primaarinformatsiooni. Teise värsi ühendamisel esimesega kehtestuvad neid ühendavad positsioonilised ja semantilised ekvivalentsid. Võrreldakse positsiooniliselt ekvivalentsete elementide tähendusi, analoogia leidmisel preditseeritakse nende põhjal neid ühendav invariant ('sõle' ja 'helmeste' puhul näiteks mingi üldisem 'ehe'), edasi järelduvad selle konnotatiivsed varieerumised kummaski variandis. Nii määratakse sekundaarparadigmad, mis ühendavad esialgu ühe tähendusliku invariandi (arhiseemi) kahte varianti. Kui on leitud ekvivalentsid situatsioonikomponentide tähenduste vahel, määratakse neist lähtudes analoogiliselt ka semantilised ekvivalentsid värsside individuaalsituatsioonide vahel. Teksti primaarkeelse süntagmaatilise informatsiooni ahel kulgeb üldiselt ühes suunas. Juba määratud tähendust kasutatakse lähtepunktina mõne järgmise elemendi määramiseks. Paradigmaatilisi ekvivalentse kehtestavad teated kulgevad aga edasi-tagasi ja üles-alla, paradigma liikme väärtus ja koht paradigmas määratakse ta seoste põhjal nii eelnevatega kui järgnevatega ja paradigmasid kui tervikuga, ning vastupidi. Kujundatavaid sekundaarparadigmasid võib vaadelda **teateliinidena**,

nende elemendid on ühtaegu nii määravad kui määratavad, teemalised ühes, reemalised teises suhtes.

Samamoodi täienevad situatsiooni ja selle komponentide tähendus-
test moodustuvad sekundaarparadigmad uute liikmetega järgmistes värssi-
des. Parallelismirühma läbivate sekundaarparadigmade arhiseemid peaksid
olema üldjuhul antud kahe esimese värsiga, hilisemad liikmed annaksid siis
ainult igaüks oma lisanduvat, konnotatiivset informatsiooni. Nii kujundatakse
järgjärguliselt parallelismirühma individuaalsituatsiooniparadigma. Kuivõrd
sekundaarparadigmaatilised teated ühendavad primaarkeele üksusi, mõjuta-
vad nad primaarinfostruktuuri.

Kogu parallelismirühma infostruktuur lähtub siis peavärsi väliselt deter-
mineeritud elementidest, mille põhjal määratakse kõik ülejäänud: peavärsi
primaarkeeleline individuaalsituatsioon (IS), selle komponentidele preditsee-
ritavad sekundaarparadigmad, nende vahendusel preditseeritakse määratud
situatsioonile sekundaarne situatsiooniparadigma (IS_p). Primaarinformat-
siooni annab maksimaalselt nähtavasti peavärs, sekundaarset teine kõrvuta-
misel esimesega. Nii saadakse ja antakse sekundaarkeele tekstiga paralleelselt
primaar- ja sekundaarinformatsiooni (vt nt Galperin 1974: 25–27).

Loomuliku kommunikatsiooni tingimustega on kohanenud keskmiselt
8-silbilised intervallid sekundaarparadigmade liikmete vahel ja nende paik-
nemine naaberlauseis.

Sedalaadi infostruktuur on parallelismis ilmselt primaarne, algne, põhi-
line, ja kõrvalekalded sellest sekundaarsed. Viimastest on üheks võtteks kuju-
nenud määratud individuaalsituatsiooni või -paradigma modifitseerimine.
Näites (27) muudetakse näites (26) antud tegevuse suunitlust, preditsee-
rides sellele semantilise kordaja *LiquResult* 'tegevuse tulemuse likvideerimine'
(vt Apresjan 1974: 290–291; 3.3.1.2.1).

- (27) /Tuli võeras miis meresta,
kalamiisi kalda alta –/
võttis sõle sõeru pealta,
helmed heinakaare pealta,
kudrused kuh'alabalta, T 100 Var

Teemaelemendid võivad identifitseeruda tekstisisese või -välise (tavali-
selt eelneva) ümbruse põhjal oma primaar- või ka sekundaartähenduses.
Enamik T-elemente on tuttavad kontekstist. Sageli toetub värsirühm teksti

domineeriva referendi (vt Uuspõld 1966) või eelmistes värssides mainitud mittedomineeriva referendi määratusele. Tekstiväliselt määratud referente tähistab eriti palju pulmalaul, mis on tihedaimas seoses suhtlussituatsiooniga ja mitte ainult ei räägi teadaolevaist isikuist jms, vaid annab ka teadaolevaile faktidele oma tõlgendusi (28).

- (28) Lääd sa ärä esä kodust,
lääd sa ärä emä kodust,
veered vendade seasta,
kasuõdede kaisusta, T 5641 Trv

Lauludes laulust ja laulikust on seos suhtlussituatsiooniga lõdvem, tekstiväliselt on antud eelkõige põhiline domineeriv referent – laulik ise. Eepilistes lauludes on tekstiväline determineeritus ebaregulaarne. Tekstisene determineeritus põhineb peamiselt referentsiseostel (vt nt Pajusalu 2017), eriti domineeriva referendi pideval tähistamisel. Mitteleksikaalse tähendusega T-elementid, nagu situatsioon või osa sellest, mingi situatsiooniroll, osa lekseemi tähendusstruktuurist, on määratud valdavalt tekstiga. Enamasti on T-element määratud ainult primaarses (29), harvem nii primaar- kui sekundaartähenduses (30).

- (29) Tuli *minul* veike vennakene,
olekorre oigukene,
pilliruo peenikene,
sormesuurne raasukene, T 8 VNg

- (30) /viime see kinnas kesäle,
vilti viie tee arule –/
säälep *kinnas* kistanes,
vana vilti vatsutetes, VK 616

Primaartähenduselt määratud element, peavärsi suhtes T-element, võib saada aluseks sekundaarparadigmale, nii et ta sekundaartähendus määratakse rühmasiseselt.

- (31) /Mees on riidist riisutava,
laps on kätkis kääritava;/
tuleb riidu *riide'esta*,
sõda sõrmikinda'asta,
jahti jalarättikusta, T 5907 Lüg

T-element võib olla antud ka seeläbi, et ta on identifitseeritav oma ekvivalent-
suse tõttu varasema kontekstiga määratud elemendi suhtes. Sel puhul võib
antus samuti eelkõige primaartähenduses, sekundaarkeeles jätkub preditsee-
rimine.

(32) /Kes teab, kus need tõised laiad,
kas one padriku pajuna,
vai one roogu rükkienna?/
Hiirehernest tööseb suitsu,
padriku paju põlessa, T 315 Kod

Harvem pole T-elementid mitte antud, st nende denotatiivtähendust kuulaja
teadvuses pole eeldatud, vaid see on tekstisisestel (33) või -välistel (34) asja-
oludel kergesti identifitseeritav, tavaliselt primaartähenduses.

(33) /Mis annan Jeesul' süüakseni
ja veel juure juuakseni?/
Leib on armas hallitanud,
kibo kullles kuivetanud, T 115 Kod

(34) Tuli *loodest* suuri tuuli,
vesikaarest vihmahoogu, T 51 Han

3.1.3. Uurimispõhimõtted ja meetodika. Parallelismi kui paralleelindividuaal-
situatsiooni (IS_p) puhul on lisaks primaarsele otstarbekas vaadelda sellega
otseselt seostuvat madalaimat sekundaarset, konnotatiivset infostruktuuri.
Seejuures pakuvad huvi järgmised küsimused:

- 1) kuivõrd ja millise keele tähenduse osas on värsside elementid väliselt
(aktuaalselt) või sisemiselt määratud;
- 2) kuidas käituvad erinevalt määratud elementid sekundaarparadig-
made kujundamisel;
- 3) kuivõrd määrab peavärsi infostruktuur kogu parallelismirühma info-
struktuuri;
- 4) kuidas modifitseeritakse väliselt määratud situatsiooni;
- 5) millised on infostruktuuri tüüpilisemad väljendusvahendid;
- 6) milline on parallelismile omane määramisseoste võrk;
- 7) millised on stiilitähised ja nende tingitus konsituatsioonitegureist.

Leiame põhilised T-R-struktuuri mallid. Parallelsismi infostruktuuri vaatlemisel peavad esmajoones selguma kõige üldisemad seaduspärasused, seetõttu tuli jätta kõrvale lähem sisuline analüüs, infostruktuuri komponentide süntaktilised ja semantilised erijooned, mitmesugune parallelsismis ebaregulaarne sekundaarinformatsioon. Värsi tähenduslike elementidena vaatleme üldjuhul vastava situatsiooni komponente koos nende tähendustega (laiendatuna või mitte), mis terviklikena funktsioneerivad sekundaarses paradigmatikas ja süntagmaatikas, nagu näites (30) *kesäle – viie tee arule*. Üksikjuhtudel võivad elemendid olla komplekssemad, nagu näites (32) *tööseb suitsu – põlessa*. Ühe rühmana vaatleme ühe üldsituatsiooniga seotud värsse.

Huvi ei paku suurematesse korduvatesse tekstiosadesse kuuluvad või neid moodustavad parallelsismirühmad. Korduva tekstiosa tähendus on tervikuna määratud, tal pole sisemist infostruktuuri, ta kuulub tervikuna mingi mahuhierarhias kõrgema tasandi teatel teemasse. (Näiteks korduslaulus on kogu korduv sündmuse kirjeldus kõnelemissituatsioonis referaadiks, vt EG 2023: 863.) Vaatleme ainult sisemise infostruktuuriga, teatena funktsioneerivaid parallelsismirühmi.

Lähtume kõigepealt välise ja sisemise determineerituse suhtest nii primaarinformatsiooni andvas peavärsis kui selle sisu sekundaarkeeleliselt edasiarendavas parallelsismirühmas. Parallelsismirühma teemaossa võivad kuuluda näiteks

- 1) värsielemendid, millel on määratud a) denotatiivtähendus – kas ainult primaarne, nt (29), (31), või ka sekundaarne, nt (30); b) roll situatsioonis; c) tähenduse struktuur ja osa selle elemente;
- 2) osa peavärsi individuaalsituatsioonist (IS) või kogu rühma paralleelsituatsioonist (IS_p), nt (27), (28).

Rühmateade kujundab teema põhjal terviksituatsiooni (või selle osa), T-elementid astuvad sisulistesse seostesse R-elementidega. Reemaosa võib sisaldada näiteks järgmisi elemente või nende komplekse:

- 1) denotatiivselt määratud tähendusüksuse situatsioonirolli;
- 2) uut tähendusüksust koos tema situatsioonirolliga;
- 3) paralleelsõna leksikaaltähenduse varasemast erinevat osa;
- 4) IS-i ja IS_p -d;
- 5) mitmesuguseid sekundaartähendusi.

Determinatsioonisuhte põhjal eristame kahte tüüpi parallelsismirühmi:

- 1) rühmad, milles IS ja IS_p määratakse rühmasiseselt, nt (26), (29) jj;

- 2) rühmad, milles modifitseeritakse väliselt määratud IS-i või kogu IS_p -d, nt (27), (28).

Parallelismi rajamine väliselt määratud situatsioonile näib sekundaarne nii tekkelt kui kasutamisel (vt tabel 3.1, Metslang 2025: 39). Määratakse ju ka tekstis situatsioon esimest korda ikkagi värsisiseselt. Kahevärsilised parallelismirühmad eelistavad eelkõige esimest, põhilist moodust, kolme- ja enamavärsilisi on ilmselt hõlpsam moodustada etteantud situatsiooni baasil. Teist moodust kasutatakse lauludes laulust ja laulikust sagedamini kui mujal. Esimest eelistavad eepilised ja pulmalaulud eriti kahevärsilistes parallelismirühmades.

3.2. Parallelism, mille individuaalsituatsioon määratakse rühmasiseselt

Lähtudes parallelismi infostruktuuri üldiseloostusest (3.1.2), analüüsime lähemalt infostruktuuri seaduspärasusi värsielementide tasandil. Elemente iseloomustame nende infoväärtuste põhjal:

- 1) primaarne infoväärtus – elemendi primaartähenduse parallelismiväline või -sisene determineeritus, mida märgib allindeksiga sümbol üldkujul¹¹ T_d või R_d : $T_1, T_2; R_1, R_2$;
- 2) sekundaarne infoväärtus – elemendi paralleelvariantidest moodustuva sekundaarparadigma parallelismiväline või -sisene determineeritus, mida märgib ülaindeksiga sümbol üldkujul¹² T^c või R^c : $T^1, T^2; R^1, R^2$. Kui elemendi paralleelvariandid ei koonu sekundaarparadigmaks, siis $c=0$.

Indeksite ülejäänud arvulised väärtused alates 1-st ei tähistata sisulist, vaid juhuslikku järjestust. Elemente tähistame vastavalt nende infoväärtustele.

Parallelismi vaatlemist alustame peavärsist. Selle elemendid jagunevad teemaks $\{T_1, T_2, \dots, T_j\}$ ja reemaks $\{R_1, R_2, \dots, R_j\}$. Iga peavärsielement, millel on oma kindel primaarkeeleline infoväärtus, esindab ühe variandina tervet parallelelementide rida läbi kõigi värsside. Järelvärssides ei anta enam olulist primaarinformatsiooni, küll aga sekundaarset. Parallelismi löikes tähistame T või R -iga juba kompleksseid parallelelemente. Kui märkida ära maksimaalne

¹¹ d tuleneb terminist *denotaatkeel*, st primaarkeel.

¹² c tuleneb terminist *konnotaatkeel*.

esinenud primaarne ja sekundaarne infoväärtus, siis on võimalikud järgmised elemendid.

- 1) T_d^0 – element, mille primaartähendus on väliselt determineeritud ja jääb paralleelvärssides identseks, ei varieeru. Teda väljendavad aseasonad, kordamine, ellipsoid, pöördelõpud jne, nt *minul* – \emptyset – \emptyset – \emptyset näites (29), *säälep* – \emptyset näites (30).
- 2) T_d^c – element, mis nii primaarkeeleliselt kui sekundaarparadigmana on väliselt determineeritud. Varem antud sekundaarparadigma tuuakse üle uude parallelismirühma, nt *kinnas* – *vilti* näites (30).
- 3) $T_d=R^c$ – element, mille väliselt määratud primaartähendusele rajatakse uus sekundaarparadigma, nt *riide'esta* – *sõrmikinda'asta* – *jalarättikusta* näites (31).
- 4) R_d^0 – element, mille primaartähendus determineerub peavärsis ja jääb paralleelvariantides identseks. Muutumatuks osutub eelkõige tegevus, sest muude komponentide varieerimine on ilmselt võimalusterikkam ja viib ikkagi situatsiooni varieerimisele. Pealegi on muude komponentide tähenduste varieerimine seda teostatavam, mida püsivam on neid seostavat üldsituatsiooni organiseeriva tegevuse tähendus. Tihti nimetatakse tegevust parallelismis vaid üks kord, peavärsis, sest ta säilib mälus järgmiste värsside suhtes juba määratuna, nt *tuleb* – \emptyset – \emptyset näites (31).
- 5) R_d^c – element, mille maksimaalne infoväärtus mõlemas keeles on R. Primaarkeeles on R-väärtus elemendi peavärsi-variandil, järgnevate variantide tähendus on sellega suures osas juba määratud. Sekundaarkeeles on R-väärtus vähemalt kahel omavahel analoogilisel paralleelvariandil. Parallelismis kujundatakse peavärsi R_d -elemendi baasil sekundaarparadigma kui teateliin, paralleelvariandid annavad sekundaarinformatsiooni, nt *riidu* – *sõda* – *jaht* näites (31).

Tavaliselt determineerub kogu parallelismirühmale vastav situatsioon sellesse rühma suunduvate aktuaalsete välisdeterminatsioonisuhete ja rühmas kujunevate sisedeterminatsioonisuhete vahendusel. Paradigmad moodustuvad kaheastmeliselt: 1. aste situatsioonikomponentide, 2. situatsiooni baasil. Sellist parallelismi nimetame **markeerimata infostruktuuriga** parallelismiks (3.2.1). Eraldi vaatleme parallelismi, mida eristab sellest üks järgnevatest tunnustest:

- 1) situatsioon ei determineeru tervenisti parallelismirühmas (3.2.3), vt näide (27);

- 2) paradigmad kujunevad kolmeastmeliselt, mingi kompleksse komponendi paradigma sees eristub 1–2 sellesse hõlmatud paradigmat (3.2.2), nagu näites (35) kujuneb sekundaarparadigma nii ühendi *laisa tallipoisi* kui selle mõlema osise, *laisa* ja *tallipoisi* baasi.

(35) teil on *laisa tallipoisi*,
hooletu hobestepoisi, T 5236 Ote

Sisemiselt determineeruva situatsiooniga parallelismi alaliikide levikut, mille puhul laulurühmiti olulisi erinevusi ei ilmne, näitab tabel 3.2 (Metslang 2025: 40).

3.2.1. Markeerimata infostruktuuriga parallelism

Parallelismi markeerimata, tavalisima infostruktuuri vaatlemist alustame peavärsist. Selle tüübistamisel osutub otstarbekaks tunnuseks R_d -elementide arv, mis on 1–3 piirides. T-osas on suuri ja seejuures väheolulisi kõikumisi (Niinemägi 1976). Seetõttu tähistame mallides T_d -elementide hulga $\{T_d\}$ ja iga R_d -elemendi R_1, R_2, \dots, R_j . Peavärsimalle on kolm (tabel 3.3, Metslang 2025: 41–42.).

- 1) $\{T_d\}R_1/$ /os sa saadan sannanaine, ---/
 $R_1 \quad T_1 \quad T_2$
väärsit sa meie väüdü,
/sõimasit me sõtsimeesta/, VK 544

/Nad võtsid sõrmest sõrmused,
kaelast kannaga rahasid,
jalast aga uusi ummiskingu,
rinnast hõbereesisid! ---
Sul o kodu kolmi venda:/
 $T_1 \quad T_2 \quad R_1 \quad T_3 \quad T_4$
Üks sul ostab reesi rinda,
/teine ostab sõrmus sõrme/, T 103 Kse
- 2) $\{T_d\}R_1R_2/$ /ära lase kassi kallale ---/
 $T_1 \quad T_2 \quad R_1 \quad R_2$
siis sind piitsul peksetakse,
/raudaroosil roogitakse/, T 190 Kär

/Itsi ma ilumäele, ---/
 R₁ T₁ R₂
 Õmbli ma hõbekübarta,
 /piluti ma peiusärki/, T 89 Hls

3) /{T_d}R₁R₂R₃/ R₁ T₁ R₂ R₃
 Kuuli mina roosta robina,
 /kuuli mina paeosta pagina/, T 41 Trv

/Mis mina kuku, küläkene, ---/
 T₁ R₁ R₂ R₃
 mul jäi kodu suude sulgu,
 /lavva pääle laululehte,
 /parsile pajatusvaipa,
 kirstukappi keelekõlksu/, VK 215

Levinuim on 2. mall, mis on ilmselt ka üldkeele lausete puhul kõige tavalisem ja sobib värsimõõduga kõige paremini. Järgnevad 3. ja 1. mall. Malli /{T_d}R₁/ leidub enim pulmalauludes, vähim eepilistes lauludes, vastupidine on esinemas aga mallil /{T_d}R₁R₂R₃/'. Põhjus on suures osas nähtavasti T-elementide esinemisvõimaluste rohkuses pulmalauludes ja suhtelises vähesuses eepikas. Karksi ja Mai Kaprali laulude jaotus ei erine oluliselt üldhulgast.

Edasi jälgime peavärsi T_d- ja R_d-elementide edasiarendamist paralleelismirühmas. **Peavärsi teemaelementide (T_d)** paralleelvariandid võivad rühmas kombineeruda viiel viisil (tabel 3.4, Metslang 2025: 43).

- 1) {T_d⁰} – T_d-elementide paralleelvariandid ei moodusta sekundaarparadigmasid, nendevaheline ekvivalents avaldub primaarkeelelise identsusena;
- 2) {T_d^c} – kõik T_d-elementide paralleelvariandid kuuluvad varem esinenud sekundaarparadigmadesse, mis kantakse paralleelismirühma üle;
- 3) {T_d=R^c} – T_d-elementide põhjal ehitatakse uued sekundaarparadigmad;
- 4) { T_d⁰, T_d^c} – osa T_d-elementide tähendus jääb identseks, osa kuulub ületoodavasse sekundaarparadigmadesse;
- 5) {T_d⁰, T_d=R^c} – osa T_d-elemente jääb identseks, osale rajatakse uued sekundaarparadigmad.

Kombinatsioone { T_d^c, T_d=R^c} ja {T_d⁰, T_d^c, T_d=R^c} ei esinenud.

Levinuim, eriti eepikas, on esimene kombinatsioon, kus peavärsi T_d -elementide paralleelvariandid säilitavad madalaima, ainult primaarteemalise infoväärtuse. Ülejäänud kombinatsioonide puhul omandavad nad ka sekundaarteema- või -reemaväärtusi.

Ilmselt tekstivälise determineerituse vähesuse tõttu esineb $\{T_d=R^c\}$ eepikas harva, sagedamini aga pulmalauludes ning ka lauludes laulust ja laulikust.

Ei mahu *medu* minusse,
 ei pue *olut punane*,
 ei *Viru vihavad viinad*,
 ei *sakste salejad saiad*, T 5246 Kuu

Vastupidiselt pulmalauludele kantakse eepikas pigem terveid varasema teksti paradigmasid $\{T_d^c\}$ staatuses üle. Karksi lauludes on rohkem kui mujal kombinatsiooni $\{T_d^0, T_d^c\}$.

Peavärsi reemaelement (R_d) võib anda ekvivalentvasteid kaheti: enamasti R_d^c , st R_d -elementidele rajatakse sekundaarteateliinid, kuid ka R_d^0 , kus tähendus jääb identseks, ei konnoteeru. Iga T_d - ja R_d -elemendi paralleelvested paralleelismirühmas moodustatakse reeglina kõik ühte liiki, ühe printsiibi alusel.

Paralleelismirühmad jagunevad **üldmallide** alla vastavalt R_d -elementide arvule ja nende paralleelvariantide infoväärtustele. $\{T_d\}$ -osa paralleelvariantide hulga tähistame $\{T\}$ selle koosseisu lähemalt jälgimata. Vajaduse korral täpsustame $\{T\}$ koostise üldmallide alla kuuluvais **erimallides**.

Esitame igale peavärsimallile vastavad rühmamallid (tabel 3.3, Metslang 2025: 41–42.).

1) Ühe reemaelemendiga peavärsimallile $\{/ \{T_d\} R_1 /'$ vastavad järgmised rühmamallid:

a) paralleelismirühma üldmall $\{/ \{T\} R_1 /''$, kus peavärsi reemaelemendile rajaneb paralleelismi läbiv sekundaarparadigma. Selle üldmalli alla kuuluvad erimallid:

$\{/ \{T_d^0\} R_1 /''$

$T_1^0 \quad R_1^1 \quad T_2^0$

Meie kitam oma velle,

annam au me velile, T 6287 Hel

$\{/T_d=R^c\}R_1^1/'$, näiteks öeldakse mõrsja kohta:

/tuodi mütti mäta'esta, ---/

$T_1=R^1$ R_1^1

Ei sie sitta sõtku leiba,

tallekene tallu välja,

äbariku maad äesta, T 5440 Jõh

- b) parallelismirühma üldmall $\{/T\}R_1^0/'$. Neil harvadel juhtudel, kui ainus R_d -element ei anna sekundaarparadigmat, põhinevad viimased T_d -elementidel. Parallelismirühma $\{T\}$ -osa sisaldab elemente T_d^c või $T_d=R^c$. Peavärsi reemal põhinevaks parallelelementiks R_1^0 on tavaliselt korduste rida.

/mini teep meesta leibä,

emä keet munasta putru. ---/

T_1^1 R_1^0 T_2^2

mini sööp mesine leibä,

emä sööp munane putru, VK 497

- 2) Kahe reemaelemendiga, levinuim peavärsimall $\{/T_d\}R_1R_2/'$ annab kaks võrdselt sagedast rühma üldmalli (kumbki moodustab ligi neljandiku markeerimata struktuuriga parallelismirühmadest):

- a) parallelismirühma üldmall $\{/T\}R_1^1R_2^2/'$. Selle alla kuuluv erimall $\{/T_d^0\}R_1^1R_2^2/'$ on iseloomulik eriti lauludele laulust ja laulikust.

/Kus mina hakkam laulemaie, ---/

T_1^0 R_1^1 R_2^2

Sinna metsa murduneksi,

sinna laane langenessi, T 166 VMr

- b) parallelismirühma üldmall $\{/T\}R_1^1R_2^0/'$. Peavärsi reemaelement, mis edasi ei konnoteeru (R_2^0), tähistab valdavalt tegevust. Esineb kõiki võimalikke $\{T\}$ koostise kombinatsioone.

/Oi minu hääda häälekesta,

kumedada kurgukesta,

lahedada laulukesta! ---/

R_1^1 R_2^0 T_1^0 $T_2=R^2$

Härjad saan mina häälelanna,

kellukaulad keeהלanna,

lehmalaugud laululanna, T 199 Hlj

3) Kolme reemaelemendiga peavärsimallile $\{/T_d\}R_1R_2R_3\prime$ rajanevad samuti kaks üldmalli:

a) parallelismirühma üldmall $\{/T\}R_1^1R_2^2R_3^3\prime$. Kõik kolm peavärsi reemaelementi säilitavad ka sekundaarkeeles läbivalt kõrge informatiivsuse suhteliselt harva. Seda üldmalli esindab erimall $\{/T_d^0\}R_1^1R_2^2R_3^3\prime$.

/Ei peasnud mina minema,
kui panin vanad magama –
siis sain sala minema./

T_1^0 R_1^1 R_2^2 R_3^3
/ma/ Viskin uksile õluta,
sagarile saadin vetta –

/siis sain sala minema/, T 98 Hlj

b) parallelismirühma üldmall $\{/T\}R_1^1R_2^2R_3^0\prime$, kus peavärsi kolmest reemaelemendist kujundavad sekundaarparadigmad kaks. See mall hõlmab koos kahe eelmisest, kahe reemaelemendiga peavärsimallist tuleneva rühmaüldmalliga kokku 2/3 markeerimata parallelismirühmadest. Mittekonnoteeruv R_3^0 -element on tavaliselt tegevus, vt näiteid erimalliga $\{/T_d^0\}R_1^1R_2^2R_3^0\prime$.

/Läksi, virve, vihtelema,
piibeleht, pead pesema./
 R_3^0 T_1^0 R_1^1 R_2^2
Panin mina sõle sõeru peale,
helmed heinakaare peale,
kudrused kuh'alabale, T 100 Var

T_1^0 R_3^0 R_1^1 R_2^2
/ma/ Lätsi õhtu õidsimaale,
peräst päeva põllu pääle, VK 188

Analoogiliselt peavärsimallide $\{/T_d\}R_1\prime$ ja $\{/T_d\}R_1R_2R_3\prime$ levikule on vastavalt pulmalauludes ja eepilistes lauludes teistest laulurühmadest enam sellistest peavärsidest tulenevaid rühmaüldmalle: pulmalauludes ühe läbiva reemaelemendiga malli $\{/T\}R_1\prime$, eepilistes lauludes aga malli $\{/T\}R_1^1R_2^2R_3^0\prime$, mille puhul kolmest peavärsi reemaelemendist kaks konnoteeruvad. Karksi ja Mai Kaprali lauludes märgatavaid erijooni ei ilmnenud.

Loetletud mallides on kõik komponendiparadigmad **pidevad**, tähendus varieerub kõigis paralleelvärssides. Harva **katkeb** parallelismis mõni sekundaarparadigma: R_d^c -elemendi üldiselt varieeruv tähendus jääb mõnes värssis identseks mingi eelnenuga.

kui tuleb ämma *teretama*,
kui tuleb äia *teretama*,
nadu *kaala nakkamaie*,
kudis *kätte andamaie*, T 5137 Hls

Kui lisame eeltoodud kuuele üldmallile nende katkeva paradigmsga teisedid, hõlmame nende mallidega peaaegu kõik markeerimata parallelismirühmad.

Erimallide löikes hakkab silma, et reemaosa erinevustega kaasnevad erinevused ka teemaosas. Põhjuste selgitamiseks vaatleme lähemalt esiteks mitu komponendiparadigmat läbib parallelismirühma, teiseks millise infoväärtusega peavärsielementidel need sekundaarparadigmad põhinevad. Ilmneb, et parallelismi läbib kõigi peavärsimallide puhul valdavalt kaks, harvem üks või kolm pidevat paradigmat (tabelid 3.5 ja 3.6, Metslang 2025: 44–45). Tendents kahele paradigmatle on seda tugevam, mida rohkem on peavärsis reemaelemente. Eriti sageli on kolme reemaelemendi puhul kaks sekundaarparadigmat eepilistes lauludes. Ühe reemaelemendi puhul võib eriti pulmalauludes olla nii kaks paradigmat kui ka üks paradigma, Karksi lauludes aga valdavalt kaks. Sekundaarparadigmad rajanevad peamiselt peavärsi reemaelementidel, harvem mõni ka teemaelemendil. Komponendiparadigmade hulk parallelismirühmas koosneb enamasti R_d^c -elementidest, vahel lisandub ka T_d -elemendil põhinev paradigma: $\{R_d^c, T_d=R^c\}$, vähem $\{R_d^c, T_d^c\}$ (tabel 3.7, Metslang 2025: 46). Eepilistes lauludes on vähem kui mujal paradigmatde koostist $\{R_d^c, T_d=R^c\}$, kus teine paradigma rajaneb teemaelemendil. Pulmalauludes on seda rohkesti, vähem aga koostist $\{R_d^c\}$ ja $\{R_d^c, T_d^c\}$.

Parallelismirühm rajatakse peavärsile niisiis järgmiste põhimõtete alusel, mida üldhulgas ja Karksi lauludes järgib sulgudes märgitud ligikaudne osa parallelismirühmadest:

- 1) mõni komponendi sekundaarparadigma peab baseeruma peavärsi reemaelemendil, moodustades parallelelelemendina sekundaarteateliini R_d^c (peaaegu kõik parallelismirühmad);
- 2) komponendiparadigmatid on kaks (3/4 parallelismirühmadest);

- 3) tegevus ei konnoteeru, ei anna sekundaarteateliini R_d^c , vaid jääb identseks R_d^0 (3/5 parallelismirühmadest);
- 4) esimene nõue oma rangel kujul: kõik paradigmad baseeruvad R_d -elementidel (3/5 parallelismirühmadest).

Vaatleme neist lähtudes seoseid peavärsi ja rühma infostruktuuri ning komponendiparadigmade vahel (tabelid 3.3, 3.5 ja 3.7, Metslang 2025: 41–42, 44, 46).

- 1) Peavärsile malliga $\{T_d\}R_1R_2R_3/$ saab rajada parallelismi kõigi nende põhimõtete kohaselt. Kolme R_d -elemendi baasil kujundatakse kaks sekundaarparadigmat, kolmas R_d -element kas kaob või kordub järelvärsi pindstruktuuris. T_d -elemente sekundaarparadigmadeks ei kasutata. Domineerib rühmaüldmall $\{T\}R_1^1R_2^2R_3^0/$, erimall $\{T_d^0\}R_1^1R_2^2R_3^0/$.

/ema viis hällü heinamaale, ---/
 R_3^0 T_d^0 R_1^1 R_2^2
 Pand ta partsi kiiguteme,
 suvilindu sooteme,
 hänileise häälitseme, T 269 Pst

See ühesem ja rangem infostruktuur on üsna sage väheste T-elementidega eepilistes lauludes (kahe ja kolme T_d -elemendiga peavärsside suhe on eepikas ca 4:5, muis laulurühmades ca 2:5).

- 2) Kahe R_d -elemendiga peavärsimalli $\{T_d\}R_1R_2/$ puhul satuvad loetletud põhimõtted omavahel vastuollu. Tavaliselt ignoreeritakse neist kolmandat või neljandat. Kolmanda nõude eiramisel rajatakse sekundaarteateliin ka tegevusele, erimall on $\{T_d^0\}R_1^1R_2^2/$, paradigmad esindavad üldkuju $\{R_d^c\}$.

/kui neid andid laidetasse:
 aea siis kirstu reele,
 vii siis oma külasse ---/
 Seal need anded võetasse,/

T_1^0 R_1^1 R_2^2

/seal/ viied rublad veeretasse,
 kuied rublad kukutasse,
 seitsmad servi saadetasse,
 kahessamad kannetasse, T 6080 Han

Neljanda põhimõtte ignoreerimisel baseerub üks sekundaarparadigma peavärsi reemaelemendil, teine rajatakse peavärsi teemaelemendile või kantakse tervikuna varasemast tekstist üle. Üldmall on siis $/\{T\}R_1^1R_2^0/$ ja T-ossa kuulub $T_d=R^c$ või T_d^c .

/Veli es võtta kaasikõs:
mõtõl pal'lo pussuvat,
lak'a haisu laskõvat. ---/
 $R_1^1 \quad R_2^0 \quad T_1=R^2$
kodo jäti pussupunga,
lavva ala haisuvaka, T 6251 San

/Viiäs tüteri kodusta,
pilupihta paisumaata, ---/
 $T_1^0 \quad R_2^0 \quad T_2=R^2 \quad R_1^1$
sõs jääs kodu kurvepesse,
esä ase alvepesse,
velle paik jääs pal'lepesse, VK 562

/mõistke see uni tõeste,
aab kas've aidateele,
vaher aitade vahele,
kadai kõrge katussella,
pihlap pikka ooneenna. ---/
 $T_1^1 \quad R_2^0 \quad R_1^1$
kuusest tulev kosilese,
aavast tulev asjulese,
sarapuust tule saaja suuri,
vahterist tule valge meesi,
kadajast tule kaunis meesi,
tammest tule tarka meesi, VK 309

Teise põhimõtte ignoreerimisel kannab rühma vaid üks komponendiparadigma. Üldmall on $/\{T\}R_1^1R_2^0/$, erimall $/\{T_d^0\}R_1^1R_2^0/$, sekundaarparadigma R_d^c .

/Hääleauk on halletanud,
kurguroog on roostetanud!/
 $R_2^0 \quad R_1^1 \quad T_1^0$
Oleks rohtu rooste vastu,
oleks õli hääleauku, T 208 Kuu

/Sai nüüd naine naidetutta,
 sai nüüd mini meelitutta/
 $T_1^0 \quad T_2^0 \quad R_2^0 \quad R_1^1$
 mini nüüd istup kammerenna,
 kammerenna, kellerenna, VK 497

Peavärsi $\{/T_d\}R_1R_2/'$ puhul kehtib esimene põhimõte peaaegu alati, teine 3/4, kolmas ja neljas kumbki pooltel juhtudest.

- 3) Peavärsiga $\{/T_d\}R_1/'$ algavais parallelismirühmades toimivad need printsüübid samalaadselt. Lisaks esimesele on tavaliselt täidetud ka teine põhimõte. Üks sekundaarparadigma rajaneb R_d -elementidele, teise jaoks tuleb kasutada mingit T_d -elementi, millest tavaliselt tuleneb teateliin $T_d=R^c$. Et tegevuse primaartähendus determineerub lauses, st rühmasiseselt, siis peab seda tähistama peavärsi ainus R_d -element. Järelikult tähendaks kolmanda nõude täitmine esimese, rangeima ignoreerimist. Seda enamasti ei juhtu, tegevus annab sekundaarparadigma (mall $\{/T\}R_1^0/'$ esineb vaid üksikjuhtudel). Levinuimad on üldmalli $\{/T\}R_1^1/'$ teemaelementidele rajatud sekundaarparadigmat $T_d=R^c$ sisaldavad erimallid, eriti pulmalauludes.

/Jätame sitta siiapaika,
 enne kui sitta silitame;
 jätame tühja tüdrukuse,/
 $T_1=R^2 \quad R_1^1$
 enne kui nara naeseks teeme,
 tatinina tanutame,
 tühja-paljast põlletame, T 5263 PJg

Kahte paradigmat R_d -elementidele rajada ei saa, kui viimaseid on vaid üks. Järelikult tähendab neljanda nõude täitmine teise nõude ignoreerimist, loobumist teisest sekundaarparadigmast, ja erimalli $\{/T_d^0\}R_1^1/'$, kus R_1^1 -element tähendab üldjuhul tegevust.

$T_d^0 \quad R_1^1 \quad T_d^0$
 Meie kitam oma velle,
 annam au me velile, T 6287 Hel

Kõik need raskused soodustavad nähtavasti seda, et peavärsile üldmalliga / $\{T_d\}R_1/''$ rajatakse parallelismi vähem kui teistele.

3.2.2. Hõlmatud paradigmadega parallelism

Mõnikord sisaldavad paradigmad omakorda konnotatiivselt varieeruvaid paradigmasid, nii moodustuvad komponendiparadigmad kaheastmeliselt ja situatsiooniparadigma on juba kolmanda astme paradigma, mis kujuneb esimese ja teise astme paradigmat (vt tabelid 3.2 ja 3.8, Metslang 2025: 40, 47–48.). Paradigmade kolmeastmelisus võimaldab sekundaarinformatsiooni parallelismirühmas suurendada. Järgnevas näites sisaldab värsside situatsioonitähendustest ('kas neiu on mingi omadusega') moodustuv (III astme) paradigma omadust varieerivat, kahesõnalistest üksustest kujunevat (II astme) paradigmat (*velle vääriline – mustakuvve mooduline – allisärgi aruline – saapasääre sarnaline*), mis aga omakorda sisaldab kahte varieeruvatest sõnadest moodustuvat (I astme) paradigmat: *velle – mustakuvve – allisärgi – saapasääre* ja *vääriline – mooduline – aruline – sarnaline*.

/tooge näiu meie nätä, ---/
 III II I I I I II III
 (kas om ((velle) (vääriline))),
 (((mustakuvve) (mooduline))),
 (((allisärgi) (aruline))),
 (((saapasääre) (sarnaline))), VK 546

Nimetame **hõlmavaks** II astme, **hõlmatuks** sellesse kuuluvat I astme paradigmat. **Mittehõlmavad** on siis nii hõlmatud kui hõlmamiseeste-välised I astme paradigmad. Et teateliinide tiheduse tõttu ei osutu paradigmade pidevus nii nõutavaks, siis ei eralda sellest katkevust. Mallides paigutame II astme paradigmad ümarsulgudesse. Põhilised peavärsimallid on järgmised.

- 1) $//\{T_d\}/(\{T_d\}R_1)_3R_2/''$. Hõlmavat paradigmat alustavasse kompleksesse üksusesse kuulub üks R_d -element, lisaks T_d -elemente¹³. Värsis on veel üks R_d -element. Parallelismis jääb T_d enamasti T-ks, mittehõlmavad paradigmad põhinevad siis mõlemal R_d -elemendil, üldmall on $//\{T\}/(\{T\}R_1)_3^3R_2^2/''$, erimall $//\{T_d^0\}/(\{T_d^0\}R_1)_3^3R_2^2/''$.

¹³ Ka nende fakultatiivsust märgivad kaldsulud.

/Ei ma siski siiä istu, ---/
 $T_1^0 \quad (T_2^0 \quad R_1^1)_3^3 \quad R_2^2$
 siin mu suka suitsunessa,
 siin mu kõrik kõrbunessa,
 palapoolik paistunessa, VK 546

Kui R_d -elementidest annab paradigma ainult hõlmatud, mitteverbaalne osa – üldmall $//\{T\}/(\{T\}R_1^1)_3^3R_2^0/$, võib tuleneda T_d -osast teine I astme paradigma.

/Ma laulaksi kui tohiksi -/
 $T_1^0 \quad R_2^0 \quad (T_2=R^4 \quad R_1^1)_3^3$
 /ma/ kardan laulu laidetavad,
 laulu sõnu sõimatavad, T 297 Pöi

- 2) $//\{T_d\}/(\{T_d\}R_1)_4R_2R_3/$ sisaldab ühe hõlmamisvälise R_d -elemendi rohkem kui eelmine. Põhiline rühmamall on $//\{T\}/(\{T\}R_1^1)_4^4R_2^2R_3^0/$. T_d annab taas pea alati T_d^0 , ainult lauludes laulust ja laulikust on üksikuid T_d -elementidel baseeruvaid sekundaarparadigmasid.

$R_2^2 \quad T_1^0 \quad R_3^0 \quad (T_2^0 \quad R_1^1)_4^4$
 Maast ma leitsin neiu märgid,
 aiateivast neiu armid,
 kivi päälta neiu kirjad, T 5859 Pjg

- 3) $//\{T_d\}(R_1R_2)_4R_3/$ on siin levinuim peavärsimall. Harva leidub seda vaid lauludes laulust ja laulikust. T_d annab valdavalt T_d^c . R_d -osas jääb identseks tavaliselt hõlmamisväline tegevuse tähendus. Peamine üldmall on $//\{T\}(R_1^1R_2^2)_4^4R_3^0/$.

/Koolin roon ma robine,
 kasteheinän ma kabine./
 $R_3^0 \quad T_1^0 \quad (R_1^1 \quad R_2^2)_4^4$
 Mõtlin ma soe tulevad,
 pikähännä pilduved,
 laiakäpa laskuved, T 42 Hls

Nende kolme peavärsimalliga algab valdav osa hõlmatud paradigmadega parallelismist. Hajusalt leidub ka mitmeid muid peavärsimalle. Toodud rühmamallid katavad seejuures ca 2/3. Kõigis hõlmatud paradigmadega parallelismirühmades 1) on vaid üks hõlmav paradigma, 2) hõlmatud on

1–2 R_d -elementidel põhinevaist paradigmatel, 3) kokku on 1–3 hõlmatud ja hõlmamata esimese taseme R_d -elementi.

Sekundaarparadigmade arvu (tabel 3.10, Metslang 2025: 50) ja baasi peavärsis (tabel 3.9, Metslang 2025: 49) vaatleme kõigis hõlmatud paradigmatel parallelismirühmades, mis võivad kuuluda ka mõnda muusse mallistikku (vt 3.2.3 ja tabel 3.2, Metslang 2025: 40). Hõlmatud paradigmatel põhinevad valdavalt peavärsi reemaosal (harvem, eriti harva lauludes laulust ja laulikust, lisaks ka teemaosal). Enamasti on hõlmamisseostes kaks R_d -elementi, nagu erimallis $/\{T_d^c\}(R_1^1 R_2^2)_4^4 R_3^0/'$.

/Lahti minä lasen laulupaulid,
lahti laiemad sõnumed!/
 $T_1^0 \quad R_3^0 \quad (R_1^1 \quad R_2^2)_4^4$
Minust saaks siidine siguri,
kalevine karjapoissi, T 177 Jöh

Sekundaarparadigmade baasiks võivad olla ühtaegu ka nii hõlmatud, hõlmavad kui hõlmamisvälised R_d -elemendid, näiteks mallis $//\{T\}/(\{T\}R_1^1)_3^3 R_2^2/'$.

/Saime Iide koteelle,
vahel Iide vaieelle,/ $T_1^0 \quad R_2^2 \quad (T_2^0 \quad R_1^1)_3^3$
kui /meid/ ei kuule Iide koera,
augu ei Iide alli rakka,
kuule ei Iide noorimeesi, VK 245

Parallelismirühmas on enamasti üks hõlmav, teise astme sekundaarparadigma ja selle sees kaks hõlmatud esimese astme paradigmat. See avaldub eelkõige rühmades üldmalliga $/\{T\}(R_1^1 R_2^2)_4^4 R_3^0/'$.

/siin ju õues õllesooned,
tänavis ju taarisooned, ---/
 $T_1^0 \quad R_3^0 \quad (R_1^1 \quad R_2^2)_4^4$
Sinna sünnib minna miniasse,
sinna sünnib väända väimessa,
sinna sünnib käärida kälisse, T 5272 Pst

Sellisel kujuneb tihti ka katkevate determinatsiooniseostega parallelism (vt 3.2.1), nagu struktuuri $/... (R_1^1 R_2^2)_3^3$ puhul.

/Läksin mõtsa kündemaie,
 arule äestamaie/
 $(R_1^1 \quad R_2^2)_3^3$
 nooresile härgesile,
 valgesile valjastele, T 92 Trv

Kaks esimese ja üks teise astme sekundaarparadigma võivad parallelismis olla ka nii, et üks esimese astme sekundaarparadigma on hõlmatud, teine hõlma-
 misväline. Seda esineb eelkõige siis, kui hõlmatud on üks R_d -element koos
 T_d -elemendiga. Lisaks peab rühmas olema veel mõni R_d -element. Sellist hõl-
 mamist esindab põhiliselt mall $//\{T\}/(\{T\}R_1^1)_4^4R_2^2 R_3^0//$, Karksi lauludes ka
 $//\{T\}/(\{T\}R_1^1)_3^3R_2^2//$.

/Joba see neiu siita läinud ---
 Kui tahate, minge järele/
 $R_2^2R_3^0 (T_1^0 \quad R_1^1)_4^4$
 aerud /on/ meie aitades,
 laevad meie lautades,
 purjud meie pinu peal, T 5282 Kse

/Ei ma siski siiä istu, ---/
 $T_1^0 (T_2^0 \quad R_1^1)_3^3 R_2^2$
 siin mu suka suitsunessa,
 siin mu kõrik kõrbunessa,
 palapoolik paistunessa, VK 546

Kui R_d -elemente on rohkem, võib olla ka kolm I astme paradigmat, neist kaks
 hõlmatud.

/Ei ole neidised koduje.
 Neidised külakajula/
 $(R_1^1 \quad R_2^2)_4^4 R_3^3$
 hõbepeekerid pesemas,
 kuldavaagenid vaalimas, T 56 Pöi

Niisiis teisenevad markeerimata parallelismi kujundavad tendentsid hõlma-
 missuhete puhul järgmiseks.

- 1) Sekundaarparadigmad baseeruvad peavärsi reemaelementidel (ca 4/5 juhtudest). Vajadus kasutada peavärsi teemaelemente väheneb teise astme R_d -elementide lisandumise tõttu.
- 2) Parallelismirühma läbib kaks I ja üks II astme sekundaarparadigma (3/4 juhtudel).
- 3) Teise astme sekundaarparadigma hõlmab kaht esimese astme paradigmat (2/3). Umbes pooltel juhtudel kehtib see nõue eelmisega kooskõlas. Kui aga hõlmatud on vaid üks R_d -element koos T_d -elemendiga (1/4), on eelmisi nõudeid järgides üks esimese astme sekundaarparadigmadest hõlmatud, teine mitte.
- 4) Tegevuse tähendus püsib identne (3/5 juhtudest).

Levinud peavärsimalli $\{/T_d\}(R_1R_2)_4R_3/'$ puhul annab nende tendentside koosmõju rühmamalli $\{/T_d^0\}(R_1^1 R_2^2)_4^4R_3^0/'$ (vt tabel 3.8, Metslang 2025: 47–48). See põhiline ja rangeim erimall domineerib tugevalt eepilistes ja pulmalauludes.

/Sain sis sundija sulaseks./

T_1^0 R_3^0 $(R_1^1$ $R_2^2)_4^4$
 Sundijal olid suured ruunad,
 suured ruunad, kõvad kõrvid, T 7 SJn

/Sai ma üte suure kala,/

T_1^0 R_3^0 $(R_1^1$ $R_2^2)_4^4$
 mi ei ole arvada avissegi
 egä kitta kiisassegi
 egä lutsusse lugede
 egä säädä säressegi, VK 165 MK

Peavärss erimalliga $\{/T_d\}/\{/T_d\}R_1)_4R_2R_3/'$ kujundab rühma erimalliga $\{/T_d^0\}/\{/T_d^0\}R_1^1)_4^4R_2^2 R_3^0/'$, kus teine I astme sekundaarparadigma rajatakse hõlmatu R_d -elemendile, eelistades seda hõlmatud T_d -elemendile.

R_2^2 T_1^0 R_3^0 $(T_2^0$ $R_1^1)_4^4$
 Maast ma leitsin neiu märgid,
 aiateivast neiu armid,
 kivi päälta neiu kirjad, T 5859 PJg

Peavärsi $//\{T_d\}/(\{T_d\}R_1)_3R_2/'$ puhul tuleb juba rohkem nõudeid täitmata jätta. Kui jätta tegevuse tähendus identseks, moodustub ka teine I astme paradigma hõlmatuna, T_d -elemendi baasil. Parallelismirühma üldmalli $//\{T\}/(\{T\}R_1)_3^3R_2^0/'$ ühe I astme paradigmaga erimalli ei esine, küll aga kahe paradigmaga erimalle.

$//\{T_d^0\}/(T_1^1R_1^1)_3^3R_2^0/'$
 /kala kulditse jõena,
 vähjä vägevä merena. ---/
 $T_2^0 \quad R_2^0 \quad (T_1^1 \quad R_1^1)_3^3$
 ma lää kala püüntämaie,
 vähju vällä võttamaie, VK 165 MK

$//\{T_d^0\}/(T_{1=R^4}R_1^1)_3^3R_2^0/'$
 /peass mu laulu masseteme,
 häälest hinda antemaie,/ $T_1^0 \quad T_3^0 \quad R_2^0 \quad (R_1^1 \quad T_{1=R^4})_3^3$
 sis ma nõuas pailu palka,
 pailu palka, hulga hinda, T 284 Pst

Kui ehitada teine I astme sekundaarparadigma samuti R_d -elemendile, on see hõlmamisväline ja sageli tegevus. Saame erimalli $//\{T_d^0\}/(T_d^0R_1^1)_3^3R_2^2/'$.

/Koka teil uinus magama,
 kokapoiss jõi juobuneksi – /
 $T_1^0 \quad (T_2^0 \quad R_1^1)_3^3 \quad R_2^2$
 sest teie lihad ligusid,
 sest teie kalad lagusid, T 5111 Kuu

Laulurühmadest leidub lauludes laulust ja laulikust ning Karksi lauludes nii peavärsi- kui rühmastruktuure mitmekesisemalt, kusjuures Karksis on need sagedamini eriti lihtsad.

3.2.3. Parallelism, mille piires pole antud kõiki primaarkeelelisi determinatsioonisuhteid

Parallelismirühmas ei determineeru kogu primaarkeeleline individuaal-situatsioon kahel juhul (vt tabel 3.2, Metslang 2025: 40).

3.2.3.1. Anžabmaan. Enamasti tekitab sellise olukorra anžabmaan: parallelistmirühmale ei vasta kogu IS, vaid osa sellest, tihti üks situatsioonikomponent koos atribuutidega, ja rühm seostub IS-siseste determinatsioonisuhete tõttu mõne teise, tavaliselt eelneva värsiga. Viimases on siis antud IS-i ülejäänud osa ja vähemalt mõned olulised välisdeterminatsiooniseosed suunduvad sinna, nii et parallelistmirühma primaarkeelne tähendus pole määratav arvestamata seoseid selle teise üksusega.

/Läksin riidieid pesema/
isa uuele jõele,
ema uuele jõele,
venna alla allikale, T 102 Kuu

Esineb mitmesuguseid rühmastruktuure, mida iseloomustab T_d -elementide vähesus või puudumine¹⁴.

/... $(R_1^1 R_2^2)_3^3$ /" /Minu hääli hüüab hästi
ja mu kurku kooganeksi/
 $(R_1^1 \quad R_2^2)_3^3$
kui see Rootsi roogupilli,
Tallinna paras pasuna, T 200 Kad

/... R_1^1 /" /Uinusin mina magama/
 R_1^1
unevainude vahele,
kiviringa keske'ele, T 103 Kse

Anžabmaani esineb mõnikord eepilistes lauludes ja lauludes laulukust, pulmalauludes aga harva.

3.2.3.2. Potentsiaalne välisdeterminatsioon. Järgneva, mitte eelneva teksti põhjal determineerimine erinevalt aktuaalsest determineerimisest (vt 3.1) on veelgi haruldasem. Edaspidi identifitseeritavat komponenti tähistab pindstruktuuris katafooriline ellips või substituuut, vahel ka leksikaaltähenduslik, st parallelistmirühmas signifikatiivselt määratav element.

Seda'p õvveke ootab,
sedā'p vainuke valatab –
/ootas uuta pühkijada ---/, T 5820 Jõh

¹⁴ Mõttepunktid valemis märgivad sisedeterminatsiooniseost eelneva või järgneva kontekstiga.

/Langu uvve, langu noore, ---/
ole ei *santi* me külänä,
vaest ei meie vallaneegi,
/kellel pisti ta peosta,
kellel anni alta õlma
või ta kääni käüseesta/, VK 563

3.3. Väliselt määratud situatsiooniga parallelism

Järgnevalt vaatleme parallelismi, milles ei määrata situatsiooni, vaid modifitseeritakse mingis osas eelnevalt määratud. Neil juhtudel seovad ekvivalentsuhted parallelismirühma mõne IS-i tähistanud üksusega – varasema parallelismirühmaga või värsiga; harvem üldistatakse mõne eelnenud tekstiosa või kogu teksti sisu üheks IS-iks. Parallelismisisene situatsiooniekvivalents kujuneb siis kõrgemate üksuste ekvivalentsi põhjal. Võib tinglikult öelda, et parallelismis on väliselt determineeritud IS_p (kui situatsiooniparadigma koos oma komponendiparadigmadega kattub osaliselt mingi varasemaga) või IS (kui kasutatakse tuntud situatsiooni primaarkeelse baasina, millele rajatakse uus IS_p uute komponendi paradigmadega). Etteantud $IS_{/p/}$ -d modifitseeritakse, kujundatakse ümber selle struktuuri, muudetakse modaalsust, lisatakse komponente, muudetakse üksikuid leksikaalsemantilisi üksusi (komponentide tähendusi või nende osi). Situatsiooniekvivalentsi põhjal tekivad konnotatiivseosed parallelismirühma ja teda väliselt determineerinud üksuse vahel. Esineb ka puht sisuekvivalentsidel põhinevaid juhte, kus vormiekvivalentsid jäetakse kõrvale ja parallelism sõnastab ümber ning konnoteerib primaar-tähenduselt antud situatsiooni.

Väliselt determineeritud on $IS_{/p/}$ umbes 1/4 parallelismirühmades (tabel 3.1, 3.11, Metslang 2025: 39, 52). Laulud laulust ja laulikust on suhteliselt lühikesed ja nende ülesehitust kujundabki suures osas parallelismiülene situatsiooniekvivalents. Tekst võib näiteks koosnedagi kahest pikemast teiseandava situatsiooniga seostatud parallelismirühmast, nagu allpool järgnev näiteks toodud T 191. Veidi sagedamini kui IS-i modifitseeritakse IS_p -d, ilmselt on käepärasem kasutada sama järku üksust.

3.3.1. Predikatiivsed operatsioonid

Eelnevalt määratud, parallelismi infostruktuuri suhtes tervikuna staatilise ja stabiilse $IS_{/p/}$ baasil kujundatakse uus IS_p mitmesuguste operatsioonide abil. Rohkem – keskmiselt 2,4 – läheb neid vaja siis, kui lähtutakse primaarkeelsest IS -ist, sest siis tuleb kõik sekundaarparadigmad moodustada parallellismis. Teistest suurema arvu operatsioonide abil kujundavad parallelismirühma eepilised laulud, vähesemaga piirduvad Mai Kaprali laulud. Varasem IS_p annab uuele aga rohkesti lähtematerjali, mistõttu piisab keskmiselt 1,1 operatsioonist. Karksi lauludes kasutatakse neid rohkem (tabel 3.12, Metslang 2025: 53).

Operatsioone on kahte põhiliiki: ühed rakenduvad antud situatsiooni mingile komponendile, teised kogu situatsioonile (tabelid 3.13 ja 3.14, Metslang 2025: 54, 55).

3.3.1.1. Situatsioonikomponentide tasandil toimuvad operatsioonid. Situatsioonikomponentidega toimuvad operatsioonid jagunevad asendus-, täite- ja lisamisoperatsioonideks. Valemeis tähistame operatsiooni noolega, millest vasakule märgime lähtesituatsiooni selle aspekti, millele operatsioon rakendub, paremale tulemuseks saadava ümberkujundatud paralleelsituatsiooni. Vasakul võib siis olla tähis $IS_{/p/}(c_i)$, st situatsioon, millesse kuulub määratud tähendusega komponent c_i ; või $IS_{/p/}(c_i = ?)$, st situatsioon, millesse kuulub määramata tähendusega komponent c_i , näiteks kui seda tähendust küsitakse; või $IS_{/p/}$, kui olemasolev situatsioon kasutatakse ära mingi selles antud komponendi tähendust täiendavalt määramata. Paremalt märgime situatsiooni tähistades ka selle uued momendid. Esiteks on see alati paralleelsituatsioon, IS_p , vasakul võib aga olla ka primaarkeelne IS . Teiseks on seal kas antud mingile lähtesituatsiooni komponendile teatatud infoväärtusega tähendus, näiteks $IS_p(c_i = R_d^c)$, $IS_p(c_i = T_d^0)$, või lisatud komponent, mille tähendusel on teatatud infoväärtus, näiteks $IS_p(+ c_i = R_d^c)$.

3.3.1.1.1. Asendamine. Määratud $IS_{/p/}$ mingi komponendi tähendus asendatakse uuega. Tavaliselt on asendatav ja asendav tähendus, mis kumbki omaette võivad koosneda sekundaarparadigmast, on omavahel taas konnotatiivsed, eriti kontrasteeruvad. (Neid elemendi parallelismiväliseid konnotatiivsuhteid märgib valemis ta tähisele lisatud märk '.) Nii moodustuvad n -ö kahekordsed paradigmad.

Asendav element võib olla eriti kõrge infoväärtusega ($R'_d{}^c$), kui ta primaartähendus määratakse parallelismirühmas, kus ta moodustab sekundaarparadigma, olles ühtlasi parallelismiväliseis konnotatiivsuhteis asendatava elemendiga.

$IS(c_i) \Rightarrow IS_p(c_i = R'_d{}^c)$ /Enne lõpeb lepametsa,
 enne kaub kasemetsa,
 enne kaub kari külasta,
 veereb vesi allikasta,/

$R'_1{}^1$ $R'_2{}^2$

enne kui *laulud minusta*,
 sõnad *sõgeda suusta*,
 lood ju *hullu uuretesta*, T 191 HJn

/ei ole sinu minia,
 astu ei ainu poja naine./

$R'_1{}^1$

Ma olen *kulla kuuse* naine,
 ja *kalli kadaka* naine,
mäe männiku minia, T 111 Kuu

Regilaulutekstis on levinud järgmine võte: kõigepealt määratakse mingi situatsioon, vahepeal räägitakse mingitest objektidest, situatsiooni teisendamisel asuvad nad sellesse mingi komponendi T'_d -infoväärtusega uue tähendusena.

$IS_p(c_i) \Rightarrow IS_p(c_i = T'_d{}^0)$

/Külätüdrugu, sõsare,
 mis te eilä meie käüsit?

{ Otssit meie unikiida,
 elaksid meie laamikida.

{ Meil oli esi emmisida,
 meil oli katsi kundikesta,/

$T'_d{}^0$

$T'_d{}^0 \rightarrow$ { *kes* meil otsis unikiida,
 $IS_p \rightarrow$ { *kes* meil laksi laamakiida, VK 616

Asendamine on küllalt levinud nii üldhulgas kui Karksi lauludes.

3.3.1.1.2. Täitmine. Varasemas $IS_{p/}$ -s on lünk – seal on mingi komponent, millel puudub denotatiivne tähendus. Situatsiooni taasesitamisel lünk täidetakse. Sageli antakse lüngaga situatsioon küsivas, lünk täidetakse vastavas parallelismirühmas. Selline lüngatäitmine lülitub eriti eepilistes lauludes ning lauludes laulust ja laulikust levinud tekstiosa organiseerimise võttesse. Situatsiooni korrata võidakse pärast seda, kui komponendile vastav denotaat on nimetatud vahepealses tekstis – nüüd tähistab seda T_d^0 -infoväärtusega substituuat.

$IS_p(c_i = ?) \Rightarrow IS_p(c_i = T_d^0)$
 /Mina jäin meesi mõtlemaie,
 { kust saan härja tappajuid,
 { sinisorka surmajuid?
 Kui läin helle heinamaale,
 { leidsin mehe pisukese, ---
 { Kämmelil ta käanis härja, ---/
 T_d^0
 T_d^0
 $IS_p \rightarrow$ { *Sealt* sain härja tappajuid,
 { sinisorka surmajuid, T 9 Vai

Sagedamini aga antakse puuduv denotaat paradigmaga R_d^c situatsiooni taasesitamise käigus. Järgnevas näites annab see kogeja rolli asunud paradigma paralleelismile telje.

$IS_p(c_i = ?) \Rightarrow IS_p(c_i = R_d^c)$
 /Kes säääl koton kullõlõs,
 kua mõtsan mõtõlõs?/
 R_1^1
Kuningapoiga kullõlõs,
hopõmõõka mõtõlõs, T 184 San

3.3.1.1.3. Lisamine. $IS_{p/}$ -le lisatakse uus komponent koos selle tavaliselt nii primaarselt kui sekundaarselt reemalise (R_d^c) tähendusega.

$IS \Rightarrow IS_p(+ c_i = R_d^c)$
 /Neidu kavval kaema!/
 R_1^1
 Küll ta kaie *kambre'esta*,
 pilgut silmi *pilusta*, T 5036 Kan

See võte on tunduvalt lihtsam kui kaks eelmist ega tulene nii komplekssete tekstiosade organiseerimisest. Väliselt määratud IS_p puhul esineb seda rohkem pulmalauludes kui eepilistes lauludes.

Üksikjuhtudel lisandub mingile komponendile atribuut, kvalitatiivne määratlus, millele ehitatakse sekundaarparadigma.

$$IS_p(c_i) \Rightarrow IS_p(+A_c=R_d^c)$$

/manu panniv katsi vahki,

katsi vahki ja kolmi vahki:/
 R_1^1

vana pand väradi pääle,

ullu pantu usse suile,

noore nurme nurga pääle,

nõrga niidu veere pääle, VK 564 MK

3.3.1.2. Situatsiooni tasandil toimivad operatsioonid. Tervet situatsiooni modifitseeritakse kas operaatori või konnotatiivse parafraaseerimise abil, neis võivad mõlemad osutada küllaltki kompleksseks. Käsitame siin ühe situatsiooni üht või teist laadi teisendamist ühe tervikliku operatsioonina seda lähemalt analüüsimata.

3.3.1.2.1. Operaator. Olemasoleva $IS_{p/}$ materjalist kujundatakse uus IS_p denotatiivtäheendusega üksusi lisamata. Selleks rakendub tervele situatsioonile mingi operaator, mida tähistame edaspidi h -ga. Operaator kas kujundab ümber tegevuse ja selle vahendusel ning tagajärjel ka situatsiooni või rakendub vahetult situatsioonile tervikuna. Vastavat operatsiooni tähistab vastavalt valem $IS \rightarrow h(IS)_p$ või $IS \rightarrow h(IS_p)$. Põhilised operatsioonid on järgmised.

- 1) Tegevusele rakendatakse **semantilisi kordajaid** (vt Apresjan 1974), mistõttu situatsiooni tähendus või struktuur muutub, denotaatide rollid vahetuvad, komponente lisandub või jääb ära. Sellest võivad tuleneda muutused ka süntaktilises struktuuris.

Semantiline kordaja võib muuta tegevuse vastupidiseks (kordaja *Anti* 'antonüüm'), väljendada eelneva olukorra likvideerimist (kordaja *Liqu* 'likvideerimine'), tegevuse tulemuse ärakaotamist (kordaja *LiquResult* 'tegevuse tulemuse likvideerimine', vt 3.1.2), tegevuse lõpulejõudmist (kordaja *Perf* 'perfektiiv') jne. Järgnevate näidete

juures on operaator valemis esitatud hulgana, mille koosseisu kuulub vaadeldav semantiline kordaja.

- a) Antonüüm, $h=\{\text{Anti, ..}\}$, näiteks muutub liikumise suund vastupidiseks: minemine asendub tulemisega.

/Kui me eilä teile lätsi –
läits meil hiiru hirneenna,
kõrvi läitsi kõõritenna,
musta ruuna muhaldenna ---
Kui me teiltä ära tulli –/
tull meil hiiru ikkeenna,
kõrvi tulli kõneldenna,
musta ruuna muretenna, T 5236 Ote

- b) Likvideerimine, $h=\{\text{Liqu, ...}\}$: kaotatakse eelneva situatsiooni olukord (tütre kodus olemine). Muutuvad denotaatide rollid: tütar saab subjektist objektiks, kodu asukohast lähtekohaks.

/Kuni tüteri koduna,
pilupihta paisumenna,
siidipõlle sirgumenna,
kaalipõlle kammerinna,
ummiskengä usse pääle, ---/
Viiäs tüteri kodusta,
piilupihta paisumesta,
siidipõlle sirgumesta,
kaalipõlle kammerista,
ummiskengä usse päältä, VK 562

- 2) Muudetakse hinnangut situatsiooni **reaalsusele/irreaalsusele** (vt EG 2023: 540). Järgnevas näites muutub sõtse kasvamine soovitatavast tegelikuks; seda väljendab kõneviisi muutumine käskivast kindlaks. Ühtlasi jõuab sõtse kasvamine lõpule, s.o modaalsuse muutmisega kaasneb semantiline kordaja *Perf.*

/Kasva, sõdse, jõvva, sõdse, ---/
Sai see sõdse *kasvanes*,
kasvanesse, jõudanes,
pia pikässe ven'une, VK 307 MK

- 3) Muudetakse **modaalhinnangut** situatsioonile. Järgnevas näites esitab küsilause situatsiooni võimalikuna, väitlause tõsikindlana.

/meie varjusta vaadame,
kas om velle vääriline,
mustakuvve mooduline,
allisärgi aruline,
saapasääre sarnaline, ---
küll om velle vääriline,
mustakuvve mooduline,
allisärgi aruline,
saapasääre sarnaline, VK 546

- 4) Situatsiooni **eitamise** abil muudetakse tema tõeväärtust.

/Laps käind Harjus õppimassa,
Virus viisi võttemassa,
Järves jätkamas sõnuda! ---/
Minap käind Harjus õppimassa,
Virus viisi võttemassa,
Järves jätkamas sõnuda, T 149 Pee

- 5) Varem mingisse teise situatsiooni sisestatud situatsioon muudetakse **iseseisvaks**; pindstruktuuris vastab sellele üldjuhul värsi (ja parallelismirühma) ehitamine mõne varasema värsi sisese osalause, lauselühendi vms põhjal. Järgnevas näites saab lauselühendi sisust iseseisva lause sisu, ühtlasi kaasneb eitus.

/Üeldi mu õbissa õlnud,
üeldi mu koolissa käinud,
sõisand seppade pajassa,
kirjatundija tuassa,
laia põlle põrmandulle./
En õle õbissa õlnud,
en õle koolissa käinud,
sõisand seppade pajassa,
laia põlle põrmandulla, T 270 Jõh

Operaatori kompleksuse kohta veel näide, kus on ühendatud diatees (osaliste rollide muutus: saajast, kellele pakutakse, saab vastuvõtmise agent) ja eitus.

/Pak's ta peost pillipuida,
pak's ta käest käsilisi,
sõrmest õbesõrmussiida,
käest kullarõngaeida. ---/
võta'i käest käsilisi
ega peost pillipuida,
sõrmest õbesõrmussiida,
käest kullarõngaeida, VK 285

Operaatoreid rakendatakse eriti tihti kogu paralleelsituatsioonile (IS_p -le), kusjuures sel juhul võib operaator üksinda kujundada uue parallelismirühma, nagu viimati toodud näiteski. Peavärsi situatsiooni (IS) põhjal parallelismirühma kujundamiseks läheb sellele lisaks vaja muidki operatsioone, et moodustada komponendiparadigmad ja situatsiooniparadigma. Järgnevas näites võetakse eelmistest värssidest lauselühendina sisestatud tulemise situatsioon. Parallelismi kujundab selle situatsiooni agendi kõrge infoväärtsusega R'_d sekundaarparadigma.

/Mõtlin ma soe tuleved,
pikähännä pilduved,
laiakäpa laskevad./
Tulli *enda hella velle*,
tulli *nugis noori meesi*, T 42 Hls

Operaatoreid kasutatakse küllalt sageli. Karksi lauludes rakenduvad need IS_p -le harvem kui üldhulgas ja Mai Kaprali lauludes.

3.3.1.2.2. Konnotatiivne parafraseerimine on eriti kompleksne, keerukas ja raskesti piiritletav. Määratud IS-i, harva IS_p baasil, kuid mitte täpselt samal materjalil, sellega luuakse sisult konnotatiivne paralleelsituatsioon. Varasemale sageli vähe kujundlikule situatsioonile preditseerub juba peavärsiga rohkete sekundaarteadete abil temaga konnotatiivne IS. Viimase põhjal arendatakse välja parallelismirühm, preditseerides komponendi- ja situatsiooniparadigmad.

$IS \Rightarrow IS'_p$
/Ruttu, ruttu, näiu noore,
ruttu, ruttu, pakki, pakki,
ruttu on meie minegu,/

pakipapre meil peräna,
rutukirja raamatunna, VK 446

Konnoteeritakse tekstiväliselt antud fakti, nagu mõrsja lahkumist isakodust.

Lääd sa ärä esä kodust,
lääd sa ärä emä kodust,
veered vendäde seasta,
kasuõdede kaisusta, T 5641 Trv

Konnoteeritakse eelnenud tekstist üldistunud situatsiooni. Parallelism võtab mõnikord kokku pikema tekstiosa, isegi kogu teksti sisu, ja parafraseerib seda konnotatiivselt.

/Kes mind kuuleb laulavat,
mõtleb joonud olevat.
Ölut pole saanud huultele,
musta märga meelele,
porsakappa keelele./
Mina aga höiskan õlleta,
karjun ilma kaljata,
kiirun keeva veeta, T 291 Khk

Lähtesituatsioon võib üldistuda ka varasemast parallelismirühmast.

/niigu oleks toonud üksi eite,
üksi eite, üksi taati,
üksi hauduja harinud,
üksi kandija kasinud,
üksi naine näinud vaeva,/
ühel piimal meid pietud,
ühel võil meid võerutatud,
ühel kakul kasvatatud,
ühel leival lepitatud, T 236 Hlj

Üksikjuhtudel kujuneb tihe ekvivalents tervete parallelismirühmade vahel. Seejuures võib uus parallelismirühm eelmisest ära kasutada mõne mitte-verbaalse paradigma.

$IS_p \Rightarrow IS'_p$
/Sul o ääle ärmätetu,
kurguroogu rostetetu,/

sul on *kurgun* kuuseoksa,
äälen o sul ägläoksa,
rinnun o sul rihapulga, VK 608

IS-i parafraseerimise rohkus pulmalauludes võrreldes eepikaga seostub suhtlussituatsiooni faktide poetiseerimisega pulmade kontekstis.

3.3.2. Operatsioonide kombineerumine

Loetletud operatsioonide abil kujundatakse antud situatsiooni või situatsiooniparadigma baasil uusi situatsiooniparadigmasid. Tervet IS_p -d modifitseerib sageli vaid üks operatsioon, eriti pulmalauludes, Karksi lauludes siiski harva (vt tabel 3.15, Metslang 2025: 56). Ainult primaarkeelse IS-i põhjal parallelismi loomiseks läheb vaja rohkem operatsioone, ühestainsast piisab vaid vahel asendamise või lüngatäitmise puhul, kui ühe komponendi paradigma saab parallelismi teljeks, samuti ühe operatsioonina vaadeldud parafraseerimise korral. Kõige osavamalt kujundatakse parallelismi ühe või mitme ühesuguse operatsiooni abil lauludes laulust ja laulikust.

Parallelism kujuneb niisiis sageli mitme operatsiooni rakendamisega, eriti siis, kui aluseks on võetud üksik paradigmateta IS. Neil juhtudel tuleb mõneti ilmsiks, millise teise (mitte aga enam kolmanda või neljandaga – edasi erilist korrapära ei ilmne) operatsiooniga üks või teine võte sel puhul kaasneb. (Operatsioonide kombineerumine uue parallelismirühma moodustamiseks terve paralleelsituatsiooni IS_p põhjal on harv, juhuslik ja ebakorrapärane.)

3.3.2.1. Situatsioonikomponentide tasandil toimivad operatsioonid. Selles rühmas kombineeruvad **asendus**operatsioonid kõigi teistega, kõige sagedamini kas omavahel, lisamise või operaatoriga.

/Olli mul ütsi ainus velle, ---
olli ütsi, mass katsi,
 $c_1=R'_1{}^1$ $c_2=R'_2{}^2$
kübär mas'ss kümme külädä,
saabas mas's sada taluda,
pää tal mas's Pärnu linna,
esi mas's ta Elme linna, VK 464

/Küla tõusis kuulamaie,
 $c_1=R_1^1 + c_2 = R_2^2$
rikas rehekatusese,
vaene tõusis vankurile,
santi saunaharja peale, T 145 Vil

IS \Rightarrow h(IS)_p
 /Pidid laskma pereväida,
 $c_1=R_1^1$
oskasid oma sõsara,
lassid oma sõsse sõrmisse,
õe aga kuue hõlmusise, T 56 Pöi

Lüngatäitmisega tavaliselt teistlaadseid operatsioone ei kaasne, sellest piisab üksinda parallelismi kujundamiseks.

/Mis ma löüsi mõtsastagi?/
 $c_1=R_1^1$
 Löüsi *karu* kaarastagi,
põdra põllupeenerasta, VK 186

Lisamine kaasneb eelkõige asendamisega, samuti operaatoriga (näiteks sisestatud situatsiooni baasil parallelismirühma moodustamisega).

/Kust saan härja tappajuid,
 sinisorga surmajuid?
 Kui läin alla heinamaale,
 leidsin mehe pisukese, ---/

IS \Rightarrow h(IS)_p
 $+c_2=R_2^2 \quad c_1=(T_1=R_1^1)$
Kämmelil ta käänas härja,
rusikal ta rutjus härja,
peigalal ta peksis härja, T 9 Vai

3.3.2.2. Situatsiooni tasandil toimivad operatsioonid. Operaatoriga kaasnevad komponendiparadigmasid kujundavad operatsioonid, peamiselt asendamine või lisamine (vt 3.3.2.1).

Ka **konnotatiivse parafraseerimise** puhul, kus pole oluline keeleliste situatsioonide vastavus, vaid ühtsus üldisemate sisukategooriate raames, eristuvad vahel eelmainitud operatsioonid, näiteks lisamine.

/kirstu pannas kindeesse,/

IS \Rightarrow (IS)'_p

+c₂=R₂² c₁=(T₁=R¹)

kivi pannas *kirstu* *pääle*,

kivi kirstu kaane pääle,

turvas pannas *jalgade toesse*, VK 170

3.3.3. Elementide infoväärtused komponendioperatsioonides

Komponendioperatsioonides osaleb erineva infoväärtusega elemente (vt tabelid 3.16–3.18, Metslang 2025: 57–59).

- 1) **R_d^c**. Täheldasime lisatava leksikaalüksuse valdavalt kõrget informatiivsust nii primaar- kui sekundaarkeele seisukohalt. Uus värsielement on primaarkeeles väliselt determineerimata ja kujundab sekundaarparadigma, eriti kui viimaseid lähtematerjalis pole – määratud IS-il, mitte niivõrd IS_p-l baseerivas parallelismis. Varem antud situatsiooni asub parallelelement. Siin avaldub parallelismis üldine seaduspärasus ehitada komponendiparadigmad primaarreemaelementidele. Eriti asendusoperatsioonide puhul kuulub see paradigma ühtaegu kõrgemasse paradigmasse, mis moodustub parallelismirühma ja eelmise sama situatsiooniga üksuse vastavaist komponentidest enamasti kontrastivahekorras. Viimasel juhul märkisime parallelelemendi kuulumist parallelismivälisesse sekundaarteateliini apostroofiga ja elemendi tähiseks sai R'_d^c.

/Miest pole mulle kasvatanud,

kaasat mulle kasvatanud – /

c₁=R'₁¹

karu mulle kasvatasid,

metsamüüra mängitasid, T 5383 Lüg

- 2) T_d^0 -infoväärtusega element lisandub eelkõige määratud IS_p -sse, mille ühe komponendi tähendus on määratud vahepealse tekstis ja parallelismirühmas tähistatud substituudiga.

$c_1=?$

/Konnes nee sõna säetu,

konnes nee laulu lauletu?

Teoteeda kõn'denna,

mõisa maada mar'ssenna,/
 $c_1=T_1^0$

$c_1=T_1^0$

sääl (et) nee sõna säetu,

sääl (ep) nee laulu lauletu, T 148 Puh

- 3) $T_d=R^c$. Kui parallelismiks ei kasutata kogu varasemat IS_p -d, vaid IS -i, võidaks sekundaarparadigma rajada ka primaarteemaelemendile. Lisanduva leksikaalüksuse paradigma kujuneb parallelismi teljeks.

„Mis sa istud, mis sa iked

norgus, tugev tammepuu?“

Tamm küll mõistis, kostis vastu:

„Muida puida raiutakse,

metsa nurgalt nopitakse;/
 $c_1=(T_1=R^1)$

$c_1=(T_1=R^1)$

ei mind tunta, *tugev tamme*,

ei mind raida, *rauda tamme*“, T 32 Saa

Seda võtet esineb peamiselt asendusoperatsioonides, kus kujunev paradigma on konnotatiivsuhteis sageli ka varasema teksti elementidega, nagu toodud näiteski (*tugev tamme* – *rauda tamme* ja *tugev tammepuu*).

Peale nimetatute võib elemendi infoväärtus olla veel R_d^0 , T_d^0 või liitsena mitme väärtuse kombinatsioon.

3.3.4. Sekundaarteateliinide arv

Ka määratud situatsiooniga parallelism sisaldab üldreeglina kaks komponendiparadigmat (vt tabel 3.19, Metslang 2025: 60). Kui situatsioon määratakse rühmasiseselt (vt 3.2), määratakse ka sekundaarparadigmad valdavalt parallelismirühmas sekundaarteateliinidena (R_d^c , ka $T_d=R^c$). Kui IS_p on aga väliselt määratud ja kuulub infostruktuuris seega tervikuna T_d^c -ossa, ei hakatagi sageli enam parallelismi sisemist ehitust uuesti kujundama, vaid piirdutakse

analoogiasuhtega kahe suures osas identse parallelismirühma kui terviku vahel. Etteantud sekundaarparadigmad ei moodusta teateliine, erinevuse ja seega ka konnotatiivse informatsiooni vormib operaatori kasutamine või mingile komponendile T_d^0 - või T_d^c -väärtusega tähenduse omistamine.

Parallelismirühma infostruktuuri kirjeldav **mall** näitab, milliste predikatiivsete operatsioonide abil lähtesituatsiooni teisendades parallelismirühm on kujundatud.

$IS_p \Rightarrow /h(IS_p)/(c_1=T_1^0)$
 /Kuldamees meresta tõuseb,
 tahtis minda vaestlasta:
 ei minu veri vedanud,
 ei minu puna pugunud,
 ei minu armud annud ühte. ---
 Hõbemees meresta tõuseb, ---
 ei minu veri vedanud, ---
 Vaskimees meresta tõuseb, ---
 ei minu veri vedanud, ---
 Õlgemees meresta tõuseb, ---/
 T_1^0
sellele veri vedanud,
sellele puna pugunud,
sellele armud andsid ühte, T 28 Koe

Komponendioperatsioonide ja konnotatiivse parafraseerimise tulemusena tekib parallelismis 1–2 leksikaalteateliini, st uut komponendiparadigmat. Ainult üks liin on järgnevas näites.

$IS_p(c_1=?) \Rightarrow IS_p(c_1=R'_1{}^1)$
 /Mis tal jäänü jäl'le pääle
 või tal sammule sadanu?/
 $R'_1{}^1$
Kulda jäänü jälle pääle,
õbe sammule sadanu, VK 616

Kahte liini läheb eriti vaja primaarkeelsest IS-ist lähtuvas, samuti parafraseerivas parallelismis.

IS \Rightarrow IS_p(c₁=(T₁=R¹); +c₂=R₂²)
 /Mina laulan, miks ei laula,
 c₁=(T₁=R¹) +c₂=R₂²
 ma laulan ligi külada,
 vasta valli valge'eda,
 vasta müüri mütsatelle,
 vasta paasa paugatelle, T 182 Jjn

IS \Rightarrow /h(IS)_p'/(c₁=(T₁=R¹); c₂=(T₂=R²))
 /Jeesus kinni võeti,
 ära Jeesus tapeti,
 Jeesus haudaje maeti.
 Jeesus hauasta kõneles ---
 viige mo isale teada,
 viige mo emäle teada ---/
 c₁=(T₁=R¹) c₂=(T₂=R²)
 et on poega pooksessa,
 ilus ilmasamba'assa,
 armas hauakalda alla, T 115 Kad

Kolme uue paradigмага ja hõlmatud paradigmadega parallelismi esineb minimaalselt. 0, 1 ja 2 teateliiniga parallelism on küllalt ühevõrra esindatud, eriti lauludes laulust ja laulikust. Eepikas eelistatakse opereerida võimalikult valmisüksustega, uusi paradigmasid lisatakse vähem kui teistes laulurühmades. Karksi (ka Mai Kaprali) lauludes kasutatakse aga etteantud komponendi-paradigmasid harvemini.

3.3.5. Parallelismirühma infostruktuur

Vaatamata parallelismi kujundavate predikatiivsete operatsioonide arvu ja laadi piiritletusele on nende tegeliku kombineerimise võimalusi üsna rohkesti. Määratud situatsioon võib olla primaarkeeleline IS või sekundaarkeeleline IS_p; seda võib modifitseerida kui terviküksust, muuta midagi komponentide tasandil või mõlemal tasandil korruga; sekundaarparadigmasid võib lisada või asendada varasematega konnotatiivsetena või mitte; lisanduvate elementide arv ja infoväärtus varieerub teatud piirides jne. Eristatud predikatiivsete operatsioonide põhjal fikseerus uurimismaterjalis 69 rühmamalli, millest

enamik kehtib üksnes 1–2 laulurühma 1–2 parallelismirühma kohta ja milles on rakendatud 1–4 operatsiooni. Loetleme siin 10 sagedasemat, mis hõlmavad üle poolte parallelismirühmadest (vt tabel 3.20, Metslang 2025: 61). Need mallid on suhteliselt lihtsad: operatsioonid on 1–2, neist komponentide tasandil 0–1. (Tähistusest vt 3.3.4.)

$$1) IS_p \Rightarrow h(IS_p)$$

/Lina sul ütleb/ liigu, liigu!
 Tanu ütleb: talla jalga!
 Polle ütleb: tõsta põlve!/
 Lina ei kiela liikumasta,
 tanu ei kiela tallamasta,
 poil ei polve kerkimasta, T 5910 Kuu

$$2) IS \Rightarrow /h(IS)/'_p$$

/Mis sa sitikas sirised,
 porikärblane porised – /
 sul ei ole äälta ästi laulda,
 kori ei kõrgiste kõnelta, VK 608

$$3) IS_p(c_i=?) \Rightarrow IS_p(c_i=R_d^c)$$

/mikege rikude Riia linna,
 mikege võtade Võnnu linna?/
 Süli rikum Riia linna,
 käsi võtam Võnnu linna, VK 245

$$4) IS_p(c_i) \Rightarrow IS_p(c_i=R'_d)$$

/Mõtlimine: täkud tühja sõitnud,
 ruunad tühja ringutanud. ---/
 meie täkud täisi sõitnud,
 ruunad täisi ringutanud, T 5841

$$5) IS \Rightarrow IS'_p$$

/Ilutu vanal ilutse,
 kasutu vanal karelde, ---/
 vana ei enam taha tantsi,
 suta ei suka viskamesta, T 132 Trv

- 6) $IS_p \Rightarrow /h(IS_p)/(+c_i=R_d^c)$
 /siin ju siidi müüdaneksi,
 kalevit siin kaubeldakse!/
 Siidi müüdi süllakaupa,
 kalevit ju vaksakaupa, T 37 VMr
- 7) $IS_p(c_i=?) \Rightarrow IS_p(c_i=T_d^0)$
 /Kus nee latse laulu võtiv,
 laulu võtiv, lõunu lõüisiv?
 Emä viis ällü einämaale, ---
 pan's ta pardsi kiiguteme, ---
 Pardsil oli pal'lu sõnu, ---/
 säältep latse laulu võtiv,
 laulu võtiv, lõunu lõüisiv, VK 194 MK
- 8) $IS_p(c_i) \Rightarrow /h(IS_p)/(c_i=R_d^c)$
 /Ole ei ojan huikujeta,
 laanen vastu laulajeta./
 Ojast huikse noore ossa,
 laanest ladvatu pedäje,
 nurme otsast noore kõiva, T 232 Hel
- 9) $IS_p(c_i) \Rightarrow IS_p(c_i=T_d^0)$
 /Kui mina tahan, johatan paigad,
 kus mina laulud lahutin,
 kus mina säädasin sanuda,
 panin kokku palve'eida;
 küla alla kündadessa,
 arulla äästadessa, ---/
 sääl mina säädasin sanuda,
 lahutin mina laulusida,
 panin kokku palvesida, T 150 Hlj
- 10) $IS(c_i) \Rightarrow /h(IS_p)/(c_i=R_d^c)$
 /Pidid laskma pereväida,
 oskasid oma sõsara,
 lasid oma sõsse sõrmisse,
 õe aga kuue hõlmusise, T 56 Pöi

Näitena toome ka ühe arvukatest kolmeoperatsioonilistest struktuuridest.

IS \Rightarrow /h(IS_p)/(c₁=T_d⁰; c₂=R₂¹)
/Leidsin neiu mängimasta, ---
Helmed kaelas herisesid,
rahad kaelas ragisesid,
poekördid need põlesid./
Mul polnud seljas siidisärki,
siidisärki, sitsivesti, T 53 Tõs

3.4. Poolvärssse sisaldavaist parallelismirühmadest

Värsi väikesest mahust tingitud erijooned ilmnevad eelkõige väliselt määrata situatsiooniga infostruktuuris (vt 3.2.1). Vaatleme neid lühidalt mahusuhtetüüpide kaupa.

- 1) Tervikvärssiga algav parallelism mahusuhtega **1: ½ : ½**. Kahe, vahel ka ühe (sageli hõlmamiseostes) R_d-elemendi baasil moodustub 1–2 sekundaarparadigmat. Esimene poolvärss kordab peavärsi sisu (st funktsioneerib tervikliku T_d⁰-üksusena) ja eraldab seejuures välja baasi sekundaarparadigmade jätkamiseks; esindatud on üldtuntud, sagedasemad mallid. Värsi väikese mahu tõttu rajatakse sekundaarparadigmad R_d-elementidele ja T_d-elemendid esinevad vaid tervikvärsi pindstruktuuris, jäädes järelvärsside elliptilisuse tõttu parallellismis T_d⁰-ks.

/{T_d⁰}R₁¹R₂⁰/'
/Sai nüüd naine naidetutta,
sai nüüd mini meelitutta – /
T₁⁰ T₂⁰ R₂⁰ R₁¹
mini nüüd istup kammerenna,
kammerenna, kellerenna, VK 497
/{T_d⁰}R₁¹R₂² R₃⁰/'
/Seel seisis Sulevipoega,
Sulevi-Kalevipoega./
T₁⁰ R₃⁰ T₁⁰ R₁¹ R₂²
/ta/ Küsis multa suisa suuda,
suisa suuda, kiuste kättä, T 38 Kuu

- 2) Poolvärsiga algav parallelism mahusuhetega $\frac{1}{2} : \frac{1}{2} : 1$; $\frac{1}{2} : 1$ ja $\frac{1}{2} : \frac{1}{2}$. Kui parallelism algab poolvärsiga, säilivad selles stabiilsetena 1. ja 2. süntaktilise tasandi elemendid, järelvärssides lisandub 3. tasandi elemente (vt 2.4). Stabiilsete R_d -elementide baasil kujunevad teateliinid. Kui eelmises tüübis värsimaht lühenes ja mõni R_d -element võis järelvärsi pindstruktuurist konnoteerumatuna välja jääda (R_d^0), siis siin annavad kõik R_d -elemendid teateliine R_d^c .

/\{T\}R₁¹R₂²/"

/Sinne'p ma sineta külvan,

sinne'p ma punada põimin, ---/

T₁¹ R₁¹ R₂²

Sine kasv pikka, puna kasv paksu,

sine kasv silmije tasana,

puna kasv polve korguseni, T 111 Kuu

/\{T\}R₁¹/"

/Sundijal ollid suured ruunad, ---

need tahtid suil sugida, ---/

R₁¹ T₁¹

Ei mina suutnud, ei mina jõudnud, T 7 Sjn

Niisiis muutub parallelismi kujundavate seaduspärasuste järjestus poolvärsside puhul vastavalt mahusuhte. Kui poolvärsid tervikvärsile järgnevad, võidakse piirduda vaid ühe komponendiparadigmaga. Konnoteeruvad ainult R_d -elemendid, v.a tegevus. Poolvärsiga algavas parallelismis võivad konnoteeruda ka T_d -elemendid, kindlasti aga kõik R_d -elemendid, ka tegevus.

3.5. Stiilitähiste seos stiilistiimulitega

Lisaks semantilise, süntaktilise (vt 1.2.4; 2.5) ja infostruktuuri kohta (3.1.2) selgitatule nähtub infostruktuuri lähemast analüüsist veel rida parallelismi keelestiili tähiste ja stiimulite üldseoseid.

3.5.1. Eesti regilaulu värsiparallelism üldiselt

Värsiparallelismi infostruktuur on allutatud poetilise informatsiooni andmise ülesandele. Et poetikat valitseb samasuse esteetika, on primaarse ja sekundaarse informatsiooni proportsioonid ja seosed reeglipärased,

sekundaarinfostruktuur rajaneb primaarsel ja ühtlasi mõjutab teda kindlate mallide ja võtete raames. Loomulikust kommunikatsioonist ja sünkretismist tingituna on range vorm ka võimalikult lihtne. Peavärss, millele sekundaarinfostruktuur rajatakse, on tavaliselt väheste elementidega, markeerimata, lihtsaima infostruktuuriga üht situatsiooni tähistav lihtlause, milles kahest määratud denotatsiooniga teemaelemendist lähtuvalt determineeruvad kaks (harvem kolm või üks) reemaelementi, situatsioonstruktuur ja kogu primaarkeeleline individuaalsituatsioon. Järelvärsid lisavad parallelismi ühendavate reeglite kohaselt samasuse esteetika raames sekundaarinformatsiooni. Värsidele vastavate situatsioonide paradigma kujuneb kahe komponendi paradigmade vahendusel, mis moodustuvad primaarreemaelementide baasil. Nii primaarselt kui sekundaarselt kõrge infoväärtusega paradigmad kannavad parallelismi sisutihedust. Ilmselt on ka luua, vastu võtta jne hõlpsam kahe pideva sisuka paradigma ümber koonduvat ja muus osas vabamat parallelismi. Oletatavasti algsest markeerimata infostruktuuriga parallelismist on ajapikku välja kasvanud muidki liike koos teistlaadsete sekundaarparadigmade ja -teateliinidega: hõlmatud paradigmadega, katkevate determinatsioonisuhetega, eriti olulisena aga väliselt määratud situatsiooniga parallelism. Viimase puhul on parallelismirühm sisemistele ekvivalentsisuhetele lisanduvate väliste suhete vahendusel konnotatiivne mingi varasemast tekstist, harvem suhtlusesituatsioonist teadaoleva situatsiooni või faktiga, sageli ka terve situatsiooni-paradigmaga. Siingi vormib konnotatiivset informatsiooni primaarne: varasemat situatsiooni kujundatakse teatud lihtsate võtete abil ümber.

Kuigi infostruktuuri reegleid, võtteid ja malle on piiratult, võimaldab nende kombineerimine ja vaheldamine, samade üldiste struktuuride täitmine erineva sisuga, teemaelementide mitmekesisus, tähendussuhete varieerumine, eri värsimahtudega mängimine jms vormis ka vabadust, mitmekesisust, efektsust.

3.5.2. Parallelism eri laulurühmades

Eepilisi laule iseloomustab teema- ja reemaelementide rangemalt erinev kasutamine situatsiooniparadigma kujundamisel. Selgemalt kui mujal jagunevad parallelelelemendid primaarselt ja selle tagajärjel ka sekundaarselt kas informatiivseteks või väheinformatiivseteks. Parallelismisisest determineeruva situatsiooni puhul rajatakse leksikaalteateliinid järjekindlalt kahele

primaarreemaelemendile. Primaarteemaelementide paralleelvariandid kas ei moodusta paradigmat (T_d^0) või moodustavad selle varasemast tekstist tut-taval kujul (T_d^c). Hõlmatud paradigmade kõrvale ei rajata hõlmamisväliseid. Väliselt määratud situatsioonile lisatakse uusi komponendiparadigmasid minimaalselt. Primaartähenduses määratud situatsiooni teisendab aga suu-rem arv operatsioone. Kõiges selles kajastub ühelt poolt eepiliste laulutekstide ülesehitusele omane tendents opereerida eelkõige mahuhierarhia kõrgemate üksustega, korrastada teksti ja selle osi; teiselt poolt eelnevaga, samuti teks-tide pikaalisusega, viimistletusega, homogeensusega jms kaasnev suurem reeglistatus, vahendite ja võtete piiritletus, vähemalt mahuhierarhia madala-mail tasandil. Kolmandaks peegeldub siin ka laulu sisu sõltumatus suhtlus-situatsioonist, mistõttu teksti arendatakse teksti enese põhjal. Viimane asja-olu soodustab primaarreemaelementide arvulist ülekaalu teemaelementide suhtes, mistõttu on eepilistes lauludes ka pulmalauludest sagedamini kolme teateliiniga paralleelsi. Eepiliste laulude rangevormilises paralleelismis on nii primaar- kui sekundaarinformatsiooni kontsentreeritus eriti kõrge. Situat-siooni determineerumise jagunemine mitme värsi(rühma) vahel on keeru-kam võte, mida on arendanud rohkem eepilised laulud ning laulud laulust ja laulikust, vähem pulmalaulud.

Laulud laulust ja laulikust püsivad kõige enam üldhulga keskmisel tase-mel, eepiliste ja pulmalaulude vahel. Kasutatakse ühtlaselt mitmesuguseid põhivõtteid, paralleelsi vorm on žanrikohaselt viimistletud. Paralleelsi suurem tähtsus ja väljaarendatus tekstide ülesehituses avaldub ka infostruktuuri laadilises mitmekesisuses. Olulisem koht on katkevate determinatsiooni-suhetega paralleelsil, eelkõige aga paralleelsi kujundamisel ekvivalentsena ja konnotatiivsena väliselt määratud situatsiooniga. Moodustatakse sageli küllalt pikkigi paralleelsimirühmi, operatsioone kasutatakse aga vastavalt mõõdukamalt – tihti vaid üht või mitut ühelaadset. Laulutekst võib koosne-dagi mitmest ekvivalentsiseostes paralleelsimirühmast.

Pulmalaulude eripära tingib paralleelsi ka infostruktuuri vähemat korrapärasust ja viimistletust. Komponendiparadigmasid on vähem ja nad võivad katkeda, ekvivalentsisuhted neis ja ka situatsiooniparadigmas pole nii sisuliselt kui vormiliselt alati järjekindlad. Teksti osalt tarbeline ülesanne, keerukam esitussituatsioon ja selle kaasamine laulu sisusse tingivad teksti-väliselt määratud primaartähendusega elementide ja tervete värside suure-mat osatähtsust. Paralleelsi konnoteerib neid tähendusi. Rohke poeetiline

sünonüümika kujundab primaarteemaelementidel baseeruvaid teateliine ($T_d=R^c$), terveid paradigmasid varasemast tekstist kantakse aga harva T_d^c -na üle. Suhtlussituatsiooni fakte poetiseerides parafraseeritakse väliselt määratud situatsiooni. T_d -elementide rohkuse tõttu mahub peavärssi vähem R_d -elemente, parallelismirühma vähem R_d^c -paradigmasid. Väliselt määratud paralleelsituatsiooni ei teisendata eriti keerulisel viisil. Sageli piirduakse üheainsa operatsiooniga. Komponendioperatsioonidest kasutatakse teiste laulu liikidega võrreldes enam lisamist, mis on suhteliselt lihtne ega kaasne teksti kuigi kõrgetasandilise organiseeritusega.

Karksi laulude parallelism ei erine infostruktuuri osas kvalitatiivselt üldestilisest. Piirduakse markeerimata või väliselt määratud situatsiooniga struktuuridega. Muud üldiselt harvaesinevad alaliigid pole Karksi lauludes kuigivõrd arendamist leidnud. Markeerimata parallelismi peavärsis võib sagedamini olla vaid üks R_d -element. Väliselt määratud situatsiooni puhul kasutatakse korraga mitmeid operatsioone, eelkõige komponentide tasandil, kusjuures uus leksikaalelement on sageli primaarteemaline.

Mai Kapralile on mõningate kvantitatiivsete erinevustega omased samad jooned mis Karksi lauludele üldiselt. Väliselt määratud primaarsituatsiooni teisendatakse aga lihtsamalt. Kasutatakse vähem operatsioone. Komponendi-paradigmad rajatakse R_d -elementidele. Ekvivalentsuhteid kahe parallelismirühma vahel vormib eriti sageli operaator.

3.6. Vastavusi parallelismi süntaktilise pindstruktuuri ja infostruktuuri vahel

Pärast parallelismi ehituse kahe aspekti analüüsimist tekib küsimus, kuivõrd süntaktiline pindstruktuur ja infostruktuur parallelismirühmas teineteisega seostuvad. Vastavusi otsides jätame kõrvale infostruktuuri vähem levinud variandid ja jälgime markeerimata parallelismi, kus iga värssi- ja paralleel-elementi saab iseloomustada omaette infoväärtusega.

3.6.1. Peavärss

Analüüsist selgub, et vähemalt siinse meetodika põhjal ei leidu teineteisega kaasnevaid pind- ja infostruktuurimalle. Süntaktilises struktuuris on valdavalt kaks elementi 2. tasandil ($\text{mall } /1(k2)(k2)''$) kõigi infostruktuurimallide

puhul, infostruktuuris valdavalt kaks R_d -elementi (mall $\{/T_d\}R_1R_2/\prime$) kõigi süntaktilise struktuuri mallide puhul. Kõigi kolme põhilise süntaktilise üldmalli puhul esineb kõiki kolme infostruktuurimalli. Enim on loomulikult neid parallelismirühmi, mille peavärss (järgnevas näites *Õmbli ma hõbekübarta*) on mõlemas suhtes levinuima struktuuriga.

$\{/12(32)/; \{/T_1R_1R_2/\prime$

/istsi ma ilumäele,
ilukaski kaenelanna./
Õmbli ma hõbekübarta,
/piluti ma peiusärki/ T 89 Hls

Meenutame, et süntaktilise struktuuri tüüpide eristamisel osutus oluliseks tunnuseks 2. tasandi elementide arv, ebaolulisena elimineerisime 3. jj tasandi elementide arvu. Infostruktuuritüüpidele oli oluline R_d -elementide arv, vähem oluline T_d -elementide arv. Kummastki aspektist osutusid oluliseks need momendid, millele parallelism oma pidevuses rajaneb. R_d -elemendid kuuluvad pindstruktuuris küll põhiliselt 2. tasandile, kuid ka 1. tasandi verb on reemaline. 2. tasandile kuuluvad aga ka T_d -elemendid. Kui 3. tasandi elemendile rajaneb omaette sekundaarparadigma, funktsioneerib ta iseseisvana infostruktuuris, kus talle vastab (sageli hõlmatud) R-element. Muidu aga ühendab R-element tähendusstruktuuri osisena ka kahte leksikaalset üksust, millele süntaktiliselt vastab kompleks (32), nagu *hõbekübarta*, mille paralleelvaste on *peiusärki*. Kõik need asjaolud välistavadki üksühete vastavuste võimaluse. Kui värssis on näiteks rohkesti teemalisi elemente, on tal lühim infostruktuuri- ja pikim süntaktilise struktuuri mall.

$\{/122(k2)/\prime; \{/T_d\}R_1/\prime$

/Minust saaks siidine siguri,
kalevine karjapoissi./
2 2 2 1
 T_1 T_2 T_3 R_1
siad mina siidije siuksin,
/karja kataks kangastejä,
emakitsed kettitejä,
lambad laiuja linuja,
vasikad vana vööjä/, T 177 Jöh

Küll aga pole võimalik vastupidine suhe. Igale peavärsi reemaelemendile vastab üks või ka rohkem pindstruktuuri süntaktilist elementi. Seetõttu ei saa värsi süntaktiline struktuur olla näiteks $/1(k2)/''$ ja infostruktuur samas $/\{T_d\}R_1R_2R_3/''$.

3.6.2. Parallelismirühm

Parallelismirühma ulatuses on muutused värsiehituses, kogu pindsüntaktiline struktuur ja infostruktuur juba mõneti seotud. Ühele või teisele situatsiooni-komponendile on omane pindstruktuuritasand, millel ta tüüpiliselt väljendub (tegevusele 1., aktantidele ja sirkonstantidele 2. tasand). Elemendi käitumine ja väärtus parallelismi kujundamisel sõltub aga sellest, kas ta väljendab tegevust, kas ta on primaarselt reemaline või teemaline, väljendades viimasel juhul tavaliselt pindstruktuuris 2. tasandil aktanti või sirkonstanti. Kui saab konnoteerida muid R_d -elemente, säilib tegevuse tähendus süvastruktuuris identseks (parallelelement R_d^0), sest verb ei kordu pindstruktuuris ja 1. tasand on miinusdünaamiline. 2. tasandi stabiilsetele elementidele vastavad konnoteeruvad R_d^c -elemendid, miinusdünaamilistele sageli konnoteerumatud T_d^0 -elemendid. Esimesed võivad järelvärssides saada laiendeid. Eesti regilaulu valdavalt kaheparadigmalses parallelismis vastavad järgmistele süntaktilistele pindstruktuurimallidele¹⁵ kõige paremini järgmised infostruktuurimallid (vt tabel 3.21, Metslang 2025: 62). Peavärsi kohale on märgitud elementide pindstruktuuritasandid ja infostruktuurilised väärtused.

- 1) Pindstruktuurimall $/1(k2)/'' \rightarrow \{^{\wedge}/1(k2)/''\}/$ ja infostruktuurimall $/\{T\}R_1^1R_2^2/''$

/Oh seda häd häälekeist,

villõtat viisikeist, ---/

1 (32)

T_1^0 R_1^1 R_2^2

see/ Ära iks pett pillihellü,

ära sallas sarvõhellü,

kannõlihellü kaotas, T 207 Rõu

¹⁵ Parallelismirühma struktuuris jälgime kõiki olemasolevaid värsse, tähistades seda konjunktiivimallidega (vt 2.3.1) igasuguse pikkusega rühmade puhul.

- 2) Pindstruktuurimall $/1(k_2)^{0/}-1(\pm k) \rightarrow \{^{\wedge}/(k_2)^{0/}\}$ ja infostruktuurimall $/\{T\}R_1^1R_2^0/$

/Sest on põlled parema,
tanu alla ausama –
et ei liigu litsi nime
ega tema kuule hoora nime./

	1	2	
T_1^0	R_2^0	R_1^1	

/naine/ Ikka läheb läbi meeste hulgast,
meeste hulgast, poiste hulgast,
suuremate sakste hulgast,
ülemate härrade hulgast, T 5909 Lih

- 3) Pindstruktuurimall $/1(k_2)(k_2)^{0/}-1(\pm k) \rightarrow \{^{\wedge}/(k_2)(k_2)^{0/}\}$ ja infostruktuurimall $/\{T\}R_1^1R_2^0/$

/õde oli viidu õvve päält,
kabo kammerte lävelta,/

2	2	2	
R_1^1	R_2^0	T_1^1	

ohja olli jäänu usse pääle,
kabla kammerte lävele, VK 564 MK

Et infostruktuuris on üks R_d^c -element, pindstruktuuris aga kaks stabiilset 2. tasandi elementi, peab teine neist kuuluma T_d -ossa.

- 4) Pindstruktuurimall $/1(k_2)(k_2)^{0/}-1(\pm k) \rightarrow \{^{\wedge}/(k_2)(k_2)^{0/}\}$ ja infostruktuurimall $/\{T\}R_1^1R_2^2R_3^0/$

/Seal oli palju poissisida,
enam noorida mehida, ---/

1	2	2	
T_1^0	R_3^0	R_1^1	R_2^2

/nad/ viskid põrmu põlle peale
tahma tanude peale,
udu ummiskingadele,
sitta siidisukkadele, T 98 Hlj

Kõik 1. ja 2. tasandi elemendid kuuluvad R_d -ossa. T_d -elemente pindstruktuuri-elementidena ei anta. See mallikombinatsioon on omasem eepilistele lauludele.

- 5) Pindstruktuurimall $/1(k_2)(k_2)''-1-2(\pm k) \rightarrow \{^{\wedge}/(k_2)''\}$ ja infostruktuurimall $/\{T\}R_1^1R_2^0''$

$$\begin{array}{ccc} 2 & 1 & (32) \\ T_1^0 & R_2^0 & R_1^1 \end{array}$$

Siiä on tulnud sirgijäljed,
sirgijäljed, nirkijäljed,
umbarauda hooste jäljed,
noordemeeste suapajäljed, T 5258 Ris

Pindstruktuuris kaob järelvärssides R_d -ossa kuuluv verb ja üks T_d -ossa kuuluv 2. tasandi element.

- 6) Pindstruktuurimall $/1(k_2)(k_2)''-2(\pm k) \rightarrow \{^{\wedge}/1(k_2)''\}$ ja infostruktuurimall $/\{T\}R_1^1R_2^2''$

$$\begin{array}{ccc} 2 & 1 & (32) \\ T_1^0 & R_1^1 & R_2^2 \end{array}$$

Mina laula lauajalan,
ilastesi istepengin, T 6228 San

Tegevus konnoteerub; miinusdünaamiline 2. tasandi element kuulub tavaliselt T_d -ossa. Eepilistes lauludes seda kombinatsiooni ei esinenud, pulmalauludes aga korduvalt.

- 7) Pindstruktuurimall $/122(k_2)''-1-2(\pm k) \rightarrow \{^{\wedge}/(k_2)(k_2)''\}$ ja infostruktuurimall $/\{T\}R_1^1R_2^2R_3^0''$

/Kadri oli kallis, nimi armas,/

$$\begin{array}{cccc} 2 & 1 & 2 & 2 \\ T_1^0 & R_3^0 & R_1^1 & R_2^2 \end{array}$$

Kadri läks linna leeri peale,
Kuussaare kooli peale, T 12 Muh

2. süntaktilise tasandi elemendid kuuluvad R_d -ossa, pole seetõttu miinusdünaamilised ja kujundavad sekundaarparadigmad.

8) Pindstruktuurimall $/122(k_2)''-2(\pm k) \rightarrow \{^{\wedge}/12(k_2)'\}$ ja infostruktuuri-
 mall $/\{T\}R_1^1R_2^2/'$

/ilalõug me ikuteje,

tatitolk me tanguteje - /

2 2 1 (32)

$T_1^1 T_2^0 R_1^1 R_2^2$

ila sul joosep erneliuda,

tatti tilgup tal'leresse, VK 540

2. tasandil säilib T_d -element. Eepilistes lauludes sellist parallelismi ei esinenud, muudes laulurühmades siis, kui T_d -elemendil rajanes sekundaarparadigma.

Eeltoodus on korduvalt esinenud vastavused parallelismi pindsüntaktilise ja infostruktuuri vahel. Kõik ülejäänud on nähtavasti juhuslikumat laadi.

4. Kokkuvõte

4.1. Parallelismi süntaktilise pindstruktuuri ja infostruktuuri põhijooned

Värsiparallelism on tõenäoliselt kordusest arenenud konstitutiivne stiilivõte eesti regilaulus. Roman Jakobsoni sõnastatud põhimõte, mille kohaselt keele poeetiline funktsioon projitseerib ekvivalentsisuhte paradigmaatilisest süntagmaatikasse, avaldub korduse puhul tekstiüksuste identsuses, parallelismi puhul aga identsust erinevusega ühendavas kindlapiirilises analoogias. Mõlemad on loomuliku, primaarse keele materjalil kujunenud sekundaarse, poeetilise keele struktuurid, milles kehtivad primaarkeeleüleused reeglid ja tähendussuhted. Samasuse esteetika poetikale sobiv parallelism on levinud paljude rahvaste loomingu, eelkõige rahvalauludes. On küllalt palju primaarkeelevahendeid tekstiüksuste vahelise analoogia loomiseks, seetõttu ka palju parallelismi erikujusid ja nende moodustamise reegleid, palju erinevaid keelelisi stiile. Parallelismi areng kulgeb identsusest järjest komplitseerituma analoogia suunas, mille keerukus sünkretistlikus rahvaluules on siiski küllaltki piiratud.

Eesti regilaulutekste iseloomustab paljutasandiline läbiv parallelism, mille omavahel tihedalt seostuvaist ja põimuvaist lülidest olulisim on värsiparallelism. Viimast on töös lingvistiliselt analüüsitud kujul, mille ta oli saavutanud oma pika arengu lõppetapiks. Paralleelseid värsse ühendab siin ühesugune keeleline tähendusstruktuur, üldsituatsioon. Selle raames tähistavad eri värsid omavahel analoogilisi konkreetse sisuga individuaalsituatsioone (tähis IS). Sarnase ehitusega lihtlauseid ühenduvad liitlauseks, tseugmaks. Seejuures ei seostu sidendita rinnastatud osalauseid omavahel konjunktiivselt ('ja'-seosega) nagu keeles tavaliselt, vaid disjunktiivselt ('või'-seosega). Millist konkreetset referentsituatsiooni tegelikult tähistatakse, jääb määramatuks. Oluline on, et laulik klassifitseerib eri värsides tähistatud faktid mingite tunnuste põhjal kokkukuuluvaks. Seeläbi kujuneb parallelismis individuaalsituatsioonidest konnotatiivne, samasuse esteetikale alluvasse poeetilisse keelde kuuluv paradigma (tähis IS_p – paralleelindividuaalsituatsioon), mida ühendab neist

üldistuv üldtäendus. See üldtäendus avaldub iga paralleelvärsis mingi konkreetse variandina, kus lisandub mõni varjund või detail. Igas paralleelvärsis konnoteerub seoses üldtäendusega oma eritäendus.

Situatsiooniparadigma kujundamiseks varieerivad paralleelvärssid situatsioonikomponentide tähendusi. Nii moodustavad komponentide tähendused omakorda sekundaarparadigmad, millesse laulik klassifitseerib oma poeetilises maailmatunnetuses kokkukuuluvad objektid. Paradigmaatilisel ekvivalentsete situatsioonikomponentide süntagmaatiliste kombinatsioonidena moodustuvadki omavahel ekvivalentsed situatsioonid. Värsside semantilisüntaktiline ekvivalentsus; mõningate elementide denotatiivne ühetähenduslikkus, identsus paralleelvärssides; elementaarse kommunikatsiooniüksuse, lause säilivus mälus vähemalt järgmise lause jooksul; täistähenduslike noomenite suuremad varieerumisvõimalused võrreldes verbidega, nende parem sobivus poeetiliste paradigmatide ehitamiseks; samasuse esteetikast, loomulikust kommunikatsioonist ja sünkretismist tulenev sisu ja vormi reeglistatus ja ökonoomsus ning keeleliste, poeetiliste ja muusikaliste üksuste kattuvus – kõik see on tavalise keekekasutuse eeskujul kujundanud ellipsimehhanismid ka regilaulude primaarkeelelises vormis.

Värssidevaheline struktuuriequivallents on arenenud identsusest valdavaks analoogiaks. Kui peavärss annab situatsiooniparadigmasse ühe liikme, siis järelvärssides tuleb situatsioonist anda parasjagu niipalju informatsiooni, et selle põhjal kujuneksid konnotatiivsuhted. Järelvärsside pindstruktuuris tähistatakse vähemalt peavärsis antute suhtes analoogilise tähendusega komponendid, kuna identsed võivad välja jääda. Eelkõige jääb parallelismis identseks ja seega järelvärssidest välja tegevust märkiv verb. Tema ülesanne piirdub siis situatsiooni ja lause struktuuri organiseerimisega. Tegevuse tähendus määratakse peavärsis, sellega on määratud ka järgmiste värsside süva- ja pindstruktuur, mille baasil kujundatakse kahe ülejäänud komponendi paradigmat. Need rajatakse peamiselt peavärsi tavakeelelise infostruktuuri reemaelementidele (R_d -elementidele). Ilmselt on loomulikus kommunikatsioonis eluvõimeline selline ökonoomne parallelism, mis moodustab kahe pideva, nii primaarset, tavakeelelist kui sekundaarset, poeetilist informatsiooni kontsentreeriva paradigma ümber. Paralleelelemendi kõrge primaarse infoväärtusega kaasneb ka kõrge sekundaarne infoväärtus ja vastupidi – madala primaarse infoväärtusega elementidele eelistatakse iseseisvat sekundaarparadigmaatilist infoväärtust üldse mitte andagi. Primaarkeelelise

teema (T_d) elemendid (näiteks deiktised sõnad) jäävad enamasti sisult samaks. Parallelism rajaneb siis eelkõige mõlema keele aspektist informatiivsetele elementidele ja jätab ülejäänud võimalikult väheinformatiivseks, mis lubab nende kasutamises suuremaid vabadusi, nagu elliptilist väljajätmist.

Sünkretism, värsimahu piiratus ja kommunikatsioonitingimused ei luba moodustada pikki ega keeruka struktuuriga värsse. Seetõttu ei ole võimalikke värsstruktuure eriti palju, kui üldistada süvastruktuur kujunevaks situatsioonikomponentidest, pindstruktuur sõltuvushierarhia eri tasandite elementidest, infostruktuur teema- ja reemaelementidest, süüvimata kvalitatiivsesse erijoontesse. Suhteliselt iseseisvate ja terviklike mitteparalleelsete värside ja parallelismi peavärside ülesehitus regilaulus on põhimõtteliselt ühesugune. (Erinevus on vaid selles, kas värs seostub parallelismi abil järelvärsiga või mitte.) Need on tavalisima pikkusega ja lihtsaima süntaktilise, semantilise ja infostruktuuriga eesti keele lihtlauseid. Kaheksa silbi ümber kõikuv normaalpikkus on sünkretismis kujundanud võimalikult üksühesed vastavused lause, värsi ja viisirea vahel.

Peavärsi infostruktuuri kuulub 3–5 elementi kahelt-koltelt verbikeskse sõltuvushierarhia tasandilt (ennekõike 1., 2. ja 3. tasandilt). Üldjuhul vastab igale 1. ja 2. tasandi elemendile lause tähendusstruktuuris mingi situatsioonikomponent. Infostruktuuri analüüsis on siinses uurimuses elementaarüksusteks peetud neid värsielemente, mis toimivad terviküksustena nii tavalise, primaarkeele kui poeetilise sekundaarkeele paradigmaatikas, nii süntaktilises kui infostruktuuris. Situatsiooni struktuur ja tähendus kujuneb parallelismis, elementideks on situatsioonikomponendid koos oma tähendustega. Järelvärsis on nad sageli laiendatud, komplekssemad kui peavärsis.

Peavärs on mõõdukalt informatiivne. Selle infostruktuur on primaarkeeleline, poeetiline sekundaarinfo lisandub järelvärsidega. Peavärsi infostruktuuris on 1–3 reemaelementi, ülejäänud on teemaelemendid. Mõni teemaelement võib olla pindstruktuuris sõnastamata, näiteks agendile või kogejale võib viidata verbi pöördelõpp. Tähendusstruktuuris tegevust väljendavale öeldisele vastab sõltuvushierarhias 1. tasandi verb. Verbist omakorda sõltuvad 2. tasandi elemendid (funktsioonilt alus, sihitis, määrus), millele situatsiooni struktuuris vastavad situatsioonikomponendid: aktandid ja sirkonstandid. Sõltuvushierarhia 2. tasandi elemente saab laiendada 3. tasandi elementidega (funktsioonilt on need enamasti täiendid, vahel ka muud lause liikmed), millele tähendusstruktuuris vastavad situatsioonikomponentide

kvaliteedi- ja kvantiteediatribuudid või ka sisestatud situatsioonide komponendid.

Peavärsi lause moodustub seega üldjuhul verbist ja ta obligatoorsetest laienditest, millest ühel võib omakorda laiendeid olla. Fakultatiivseid laiendeid, nagu mitmesuguseid vabu määrusi, esineb harvem tulenevalt värsimahu piiratusest ja hõlpsama meeldejätmise vajadusest. Sõltuvushargmiku ulatus nii sügavuti kui laiuti on piiratud: ta ulatub maksimaalselt kolmanda tasandini ja sisaldab ühte esimese ja enamasti kahte teise tasandi elementi. Reemaelemente on kaks, kolm või üks, nende hulka kuulub alati tegevus. Pindstruktuuri ja infostruktuuri vahel päris otseseid vastavusi ei ole. Nii põhiline pindstruktuurimall $/1(k_2)(k_2)/''$ (üks 1. ja kaks 2. tasandi elementi koos võimalike laienditega järgmistelt tasanditelt) kui infostruktuurimall $/\{T_d\}R_1R_2/'$ (kaks reemaelementi, mõni teemaelement) domineerivad sõltumata sellest, mil määral on vastava situatsiooni komponentidel esimesel juhul infoväärtust või teisel juhul pindstruktuurset realisatsiooni. Ainus kitsendus on, et pindstruktuuris ei saa olla vähem elemente kui infostruktuuri R_d -osas; T_d -elemendid võivad aga jääda pindstruktuuris realiseerimata. Levinud pindstruktuurimallid peavärsis on $/1(k_2)(k_2)/''$, $/122(k_2)/''$, $/1(k_2)/''$ ja infostruktuurimallid $/\{T_d\}R_1R_2/'$, $/\{T_d\}R_1R_2R_3/'$, $/\{T_d\}R_1/'$. Need on lihtsaimad lausestruktuurid eesti keeles. Regilaulu pika arengu jooksul säilitas struktuuri lihtsus pikemaid, arhailisemaid sõnakujusid ja vastupidi, nende säilitamine ja värsistuse pärinemine keele varasemast arengustaadiumist lubas nii peakuu järelvärsi vajadust mööda täita nii pikema kui lühema, uudsema kujuga sõnadega, piirata hargmiku ulatust.

Järelvärs ühendub peavärsiga vastavalt samasuse esteetika ja loomuliku kommunikatsiooni nõudeil kujunenud ekvivalentsireegleile. Kui vaadelda värsse primaarkeele üksustena, mida sekundaarkeel materjalina kasutab, on olulised järgmised reeglid.

- 1) Üldsituatsiooni identsus. Sellega seoses on ka järelvärsi pindstruktuur peavärsi omaga identne või analoogiline. Analoogia saadakse esiteks kõrgematasandiliste elementide elliptilise väljajätmisega, teiseks madalamatasandiliste elementide lisamisega. Järelvärside infostruktuuri jaoks on üldsituatsioon seega juba peavärsis määratud.
- 2) Individuaalsituatsioonide analoogia. Kaks komponendiparadigmat, mille abil kujuneb individuaalsituatsiooniparadigma, IS_p , rajatakse võimalikult peavärsi primaarkeelelelise reema elementidele ja

need kuuluvad pindstruktuuris 2. tasandile (võimoodustavad 2. ja 3. tasandi elemendi koosluse), esimest tasandit püütakse vältida. Peavärsiga sisult analoogilisena annab järelvärss küllalt vähe tava-keelelist informatsiooni. Poeetilise sekundaarkeele teateid seevastu hakatakse reeglina andma/vastu võtma just alates 2. värsist. See on kõigepealt sekundaarparadigmaatiline informatsioon: teated struktuurilt ekvivalentsete elementide semantilise ekvivalentsi kohta, mis klassifitseerivad neid mingi ühise nimetaja alla, viitavad samas erinevustele, loovad konnotatiivseid tähenduseseid, modelleerides lauliku ja kollektiivi poeetilist, aga ka mütoloogilist, ideoloogilist jm maailmanägemist. Kui primaarkeele tekstis on määramisseosed üldiselt ühesuunalised, siis sekundaarteated kulgevad paradigma elementide vahel edasi-tagasi, järgneva elemendi sekundaartähendus determineerub kõrvutamisel eelnevaga ja vastupidi. Paradigmad kujunevad sekundaarteateliinidena. Komponendiparadigma konnoteerunud elemendid ühenduvad süntagmaatikas individuaalsituatsioonideks, parallelismirühm annab samalaadset poeetilist informatsiooni ka nende ekvivalentsisuheteist. Kõigeks selleks kasutatakse eldkõige täistähenduslikke sõnu. Nii kujuneb sekundaarkeelse teksti semantiline küllastatus. (Lisandub veelgi mitmesugust poeetilist jm sekundaarinformatsiooni, mida siine uurimus ei käsitle. Konnoteerunud elementide süntagmaatiline ühendamine on informatiivsem kui tavakeelne ühendamine, tähenduseseid loovad kõnekujundid ja kõlalised ekvivalentsid, jne.)

Järelvärsi süntaktiline struktuur tuleneb peavärsistruktuurist, olles kolmandikul juhtudest kas sellega identne või elliptilisena analoogiline. Ellipsi korral tagab parallelismi süntaktilise pidevuse kahe, vahel ka ühe lausepositsiooni säilitamine. Ülejäänud 1., ka 2. tasandi elemente pindstruktuuris ei anta, see-eest võib ühele 2. tasandi elemendile alistuda uusi 3. jj tasandite (üldistatult k -tasandite) sõnakujundlikke elemente. Nagu peavärsistruktuuride, nii ka nende võimalike teisenemiste ja saadavate järelvärsistruktuuride arv on piiratud. Järelvärsi struktuur sõltub parallelismis eelnevalt antud struktuurist, mis kõige täielikumalt esineb peavärsis, mistõttu võibki enamikul juhtudest ükskõik mitmenda järelvärsi struktuuri vaadelda tulenevana peavärsi struktuurist. Peavärsiga analoogiline järelvärsi pindstruktuur saadakse enamasti vastavalt ühele järgnevaist valemeist.

- 1) $/1(k_2)(k_2)"/-1\pm k \rightarrow /(k_2)(k_2)"/$. Peavärsis on üks 1. ja kaks 2. tasandi elementi. Järelvärsis verb puudub. 3. jj tasandite elemente võib mitmeti esineda.
- 2) $/122(k_2)"/-1-2\pm k \rightarrow /(k_2)(k_2)"/$. Eelmise valemiga võrreldes on peavärsis üks 2. tasandi element rohkem, kuid järelvärss on eelmisega samasugune, sest peale verbi kaob ka üks 2. tasandi element.
- 3) $/1(k_2)(k_2)"/-1-2\pm k \rightarrow /(k_2)"/$. Peavärss on nagu esimeses valemis, värsistruktuur muutub nagu teises, nii et järelvärssi jääb üks 2. tasandi element koos võimalike laienditega.

Süntaktiliselt pindstruktuurilt analoogparalleelne järelvärss on sõltuvushierarhia ulatuse ja elementide valiku võimalustelt peavärsist tunduvalt vaesem. Siia kuuluvad 2–4 elementi ühelt kuni kolmelt tasandilt. Kõige rohkem elemente kuulub 2. tasandile, järgnevad 3. ja 1. tasand. Järelvärss on peavärsist madalamatasandilisem, kuid kolmandast madalamaid tasandeid esineb siingi harva – ilmselt piiratud mahu, struktuuri lihtsuse ning vähese varieeruvuse tõttu. Parallelismipaari komponentvärsside koostist nendevahelises sõltuvuses näitab valem (2.1).

$$\begin{array}{ccc} \text{peavärss} & & \text{järelvärss} \\ a, a+1, \dots, z & \rightarrow & /a/, a+1, \dots, z, /z+1/ \end{array} \quad (2.1)$$

Kõrgeim tasand peavärsis $a \in \{1, 2\}$

Madalaim tasand peavärsis $z \in \{2, 3, 4\}$

// – fakultatiivne

Kõigi järelvärsside struktuurid parallelismirühmas ei tarvitse olla ühesugused ega tuleneda peavärsist samade teisenduste põhjal. Tavaliselt kohtab parallelismirühmas 1–2 värsiüldmalli: üht peavärsside hulgas levinud malli ja üht talle vastavatest järelvärssimallidest. Mõlemad võivad korduda, seda enamasti järjest, mitte vaheldumisi. Seega avaldub pindstruktuuri ekvivalents pikemates parallelismirühmades tihti vaheldumisi nii identsuse kui analoogia. Stabiilseks jäävad kõigis paralleelvärssides ühed ja samad lausepositsioonid, mida tuleb siis pidada rühma pindsüntaktiliseks teljeks.

Parallelismi situatiivset ja süntaktilist struktuuri kujundavad olulisel määral ka sekundaarparadigmaatilise infostruktuuri seaduspärasused:

- 1) komponendiparadigmad on nii primaarselt kui sekundaarselt võimalikult informatiivsed, rajanedes eelkõige teateliinidena peavärsi primaarreemaelementidele;

- 2) komponendiparadigmasid on kaks;
- 3) tegevus ei kujunda sekundaarteateliini.

Peamiselt R_d -elementide arvust peavärsis sõltub, kas parallelismirühm vastab täielikult neile põhimõtetele või mitte. Viimasel juhul võib näiteks rühma läbida vaid üks komponendiparadigma (tavaliselt ei rajane see verbil), mõne komponendi paradigma võib olla varasemast tekstist üle toodud või konnoteerida primaarteemaelementi (nagu pruudi poeetiliste sünonüümide paradigma pulmalaulus), üks kahest paradigmast võib tähistada tegevust. Haruldasem on informatiivsust tihendav hõlmamisseos paradigmade vahel, näiteks kui mingi komponendi paradigma sees on ta atribuudi paradigma.

Kuna parallelismi infostruktuur põhineb eelkõige primaarreemal, primaarteemaelemendid aga konnoteeruvad harva ja nende arv on kõikuv, tüübitub parallelismirühma infostruktuur vastavalt peavärsi reemaelementide arvule ja nende rollile sekundaarparadigmade kujundamisel. Infostruktuuri-mallides näitab allindeks situatsioonikomponendi tavakeelelist infoväärtust peavärsis, ülaindeks aga seda, kas komponendist moodustub sekundaarparadigma (indeks 1, 2, ..., c) või mitte (indeks 0). Parallelismirühma infostruktuuri põhilised üldmallid on $\{T\}R_1^1R_2^0/$, $\{T\}R_1^1R_2^2/$, $\{T\}R_1^1R_2^2R_3^0/$, $\{T\}R_1^1/$, $\{T\}R_1^0/$ ja $\{T\}R_1^1R_2^2R_3^3/$.

Parallelismirühmale vastav situatsioon võib olla ka väliselt determineeritud (enamasti juba antud varasemas tekstis). Sel juhul funktsioneerib ta parallelismi infostruktuuris liigendamatu teemaelemendina, kas siis ainult primaartähenduses ($IS=T_d$) või ka sekundaarparadigmana ($IS_p=T_d^c$). Primaarkeeleliselt rakendub määratud situatsioonile mõni struktuurimuutus, uus tähendus vm, mille põhjal lisanduvad konnotatiivseosed situatsiooni eelmise representatsiooniga. Sekundaarkeeleliselt predictseerub mõne komponendi või kogu situatsiooni paradigma, eriti kui määratud on primaarkeeleline IS. Nii primaar- kui sekundaarteated toimuvad reeglina ka kõrgemate tekstiüksuste tasemel kui markeerimata infostruktuuriga parallelismis, kus IS determineerub peavärsiga, IS_p parallelismirühmaga. Viimase kõrval on parallelismi rajamine määratud situatsioonile ilmselt sekundaarne, nii ajaloolises kui loogilises plaanis. Ka neil teistel juhtudel täidetakse võimalust mööda eeltoodud nõudeid. Sagedane on uue, parallelismis nii primaar- kui sekundaartähenduses määratava sekundaarparadigma toomine parallelismirühma. Mõnikord ühendatakse parallelismis ühelt poolt varasemas tekstis määratud situatsioon ja teiselt poolt samuti varem määratud

denotatiivse tähendusega element, nii et see element astub situatsioonis mingisse rolli. Vähemalt üks neist ühendatavaist tähendusüksustest on tavaliselt määratud paradigmana. Teine levinud võte on määratud IS_p modifitseerumine mingi struktuurse (diatees) või modaalse (nagu tõeväärtus) muutusega; kolmas sellise IS_p kujundamine, kus mingi komponendi tähendus ja seega selle paradigma on konnotatiivsuhteis sama komponendi varasema tähendusega (tihti viimasega kontrastne). Kõigil neil juhtudel tekivad konnotatiivseosed terve IS_p ja sama situatsiooni varasema tähenduse vahel.

Parallelismi süntaktilise ja infostruktuuri tüüpide vahel eriti olulisi vastavusi pole. Kui tegevusele vastab küll tavaliselt 1. tasandi miinusdünaamiline element ja konnoteerumata R_d^0 , siis ülejäänud situatsioonikomponentidele vastavad peamiselt 2. süntaktilise tasandi elemendid, nii stabiilsed (sagedamini R_d^c) kui dünaamilised (sagedamini T_d^0), mille hulk kõigub juba infostruktuuri seaduspärasuste järgi.

Loomulik kommunikatsioon ja sünkretism tingivad kasutatavate keelte (loomulik keel, poeetika, muusika) mitmete tasandite üksuste ja nendevaheliste vastavuste struktuurset ja mahulist markeerimatust. Parallelismi areng on selle kõrvale lisanud ka mõningaid lihtsamaid markeeringuid. Neid ei kasutata küll eriti palju, kuid nad lisavad vormile mitmekesisust.

Nii on markeerimata infostruktuuriga parallelismist välja kasvanud muidki liike koos teistlaadsete sekundaarparadigmade ja -teateliinidega, nagu hõlmatud paradigmadega ja väliselt määratud situatsiooniga parallelism. Põhilise üksühese mahuvastavuse kõrval mahuvärsi (kaheksasilbiku), struktuurivärsi (paralleelüksuse), lause, situatsiooni ja viisirea vahel leidub ka näiteks suhet 1/2. Poolvärsside parallelismis vastab ühele mahuvärsile kaks struktuurivärssi, värsipaarikute, -kolmikute jne parallelismis 1/2, 1/3 jne. Ka lausele võib vastata kaks mahu- ja struktuurivärssi, nagu anžambmaani puhul, või üks struktuurivärss ja pool mahuvärsi, nagu poolvärsside parallelismis, või üks mahuvärss ja pool struktuurivärssi, nagu värsipaarikute parallelismis. Ühe või teise markeeritud mahuvastavuse kasutamine võimaldab kogu mitmeaspektilist vastavuste kombinatsiooni mitut moodi muuta, seega vormi mitmekesistada. Teatud piirides võib teiseneda üksühene vastavus sekundaarparadigma, -teateliini, lauseliikme ja situatsioonikomponendi vahel. Kui sekundaarparadigma võetakse üle varasemast tekstist, ei anna tema siseehitus uut poeetilist informatsiooni, ta pole teateliin. Kui sekundaarparadigma element peavärsis on üks lauseliige, siis järelvärsis võib sellele lisanduda laiendeid.

Folkloor on eluvõimeline vaid lihtsas, üldkehtivate reeglite pärases vormis. Kunst on ta aga tänu sekundaarselt informatiivsele sisule ja mitmekesisele automatiseerumatule vormile. See vastuolu on arendanud parallelismi tasakaalustama identsust erinevusega, markeerimatust markeeritusega, ühelaadsust mitmelaadsusega, üksühesust mitmesusega. Väljakujunenud parallelismi vormi eri küljed võimaldavad teatud piires varieerimist ja kokkuvõttes tuleneb sellest hulgaliselt üht parallelismirühma iseloomustada võivaid tunnustekombinatsioone. Küllalt vaba on vorm tunnuste osas, mis üldise reeglipärasuse taustal ebaoluliseks või ebaregulaarseks osutusid, nagu semantilise, süntaktilise ja infostruktuuri detailsemad ja kvalitatiivsed iseärasused, madalatasandiliste ja teemaelementide esinemus, lauseelementide ja erinevate struktuuridega järelvärsside lineaarne järjestus, predikatiivsete operatsioonide detailsed ja täielikud kombinatsioonid. Et aga käesolev töö piirdub väga üldiselt vaid kahega parallelismi primaarkeelelistest aspektidest ega kirjelda hoopiski tema ehitust poeetilise ja teiste sekundaarkeelte vaatekohast, on parallelismis ilmselt veel paljugi mitmekesisust, nagu reeglipärasust ja ühelaadsustki.

4.2. Parallelism eri laulurühmades

4.2.1. Laululiigilisi erijooni

Pikema ja keerukama kompositsiooniga **eepiliste** laulude tekste iseloomustab mitmetasandiline läbiv parallelism, milles värsiparallelismi erikaal on väiksem kui muudes laululiikides. Vormi ökonoomsus folklooris tingib parallelismi laadilise mitmekesisuse kompenseerimist värssi-, arvatavasti ka muu parallelismi suurema ühelaadilisuse, reeglistatuse ja vahendite piiratudusega. Enamasti kahe värssiga piirduv pikkus on tingitud ka sisu dünaamilisusest. Värsis on suhteliselt vähe süntaktilisi elemente. Sõnad on siis vastavalt pikemad, täis- tähenduslikud ja sageli arhailise kujuga. Seejuures on suurem R-osa ja sekundaarteateliinide osatähtsus, seega nii primaar- kui sekundaarinformatsiooni kontsentreeritus, sisutihedus. T-elementide suhteline vähesus tuleneb ka nõrgast seosest suhtlussituatsiooniga. Pidev ja küllalt kõrvaline tekstiväline seos on ainult jutustaja isikuga. Determinatsioonisuhted on tekstisisised, põhinedes referentsisuhteile, eriti pidevale seosele domineeriva referendiga, keskse tegelasega. Sisulise eepilisust ja dünaamilisust vahendab peavärssi verbaalsus. Peavärsis on põhiliselt 1. ja 2. tasandi elemendid. Analoogiaparallelismis

madaldub värsi koostis järjekindlalt. Verb kaob järelvärsis, 3. tasandi elemente lisatakse rohkesti. Kaks valdavalt reemalist 2. tasandi elementi on stabiilsed. Nii süntaktilise kui infostruktuuri aspektist kujuneb parallelism piiratud arvu mallide põhjal. Markeerimata infostruktuuri kõrval leidub ka ühes või teises suhtes markeeritut.

Eepilised laulud on traditsioonis püsinud kauem kui ühedki teised, eriti nende vorm on pidanud soodustama mälus säilimist. Laulu pika eluea kestel lihviti nii vormi kui sisu, viimast eriti informatiivsemaks; otsiti optimaalset vastavust napi vormi ja rikka sisu vahel. Kujunevat sisutihedust soodustas ka deiktisuse vähesus. Eepikale üldomane homogeensus iseloomustab ka parallelismi primaarkeelelist vormi. Eepika põhjal võib järjekindlat analoogia-parallelsismi pidada küllaltki vanaks.

Lauludes **laulust ja laulikust** kaasneb kõrge kunstilise tasemega sisu suurem lüürilisus, kujundlikkus ja staatilisus. Denoteeritavasse maailma kuulub lauliku isiku ja muudegi reaaliaste vaseid. Lühemate tekstide ehituses on küllalt oluline pikemana, sõnaohtramana, mitmekesisemana ning samas reeglistatuna väljaarendatud värsiparallelism. Nii süntaktilises kui infostruktuuris on ühtlaselt levinud mitmed tüübid ja võtted. Sõltuvushargmiku mitmekesisust ja pikkust soodustab ka suhtlussituatsiooniga määratud T-elementide suurem hulk, sügavust – sõnakujundlike nominaalsete elementide rohkus, verbi väiksem osatähtsus. Rohkem on nominaalse pindstruktuuriga peavärsse (k.a *olema*-ellipsiga), mis peegeldab staatilisemat, lüürilisemat sisu. Rühma pikkust ja struktuuride mitmekesisust kompenseerib analoogiat vormivate teisenduste piiratus. Väheste üldlevinud teisenduste rakendamisel mitmesugustele peavärsistruktuuridele saadakse mitmesuguseid järelvärsi- ja rühmastruktuure. Oluliseks tekstiarendusvõtteks on parallelismi kujundamine ekvivalentsena ja konnotatiivsena varem määratud situatsiooniga, mida teisendatakse tihti vaid ühe või mitme ühelaadse predikatiivse operatsiooni abil.

Pulmalaulud kuulusid improvisatsioonilisematena kokku keerukama esitussituatsiooniga, milles nende esteetiline külg on pidanud jääma tagasihoidlikumaks. Neis on kasutatud ka teiste laululiikide materjali, kogum on heterogeensem. Kõige selle tõttu pole ka parallelismi vorm eriti korrapärane ja väljaarendatud. Siin on enim kirevust ja hälbeid keskmisest reeglipärasusest, samas ka lihtsust. Viimane avaldub näiteks tendentsis järelvärsi süntaktilise ehituse kompaktsusele, ühetipulisusele. Seejuures võib pikemates

parallelismirühmades ekvivalentsisuhe kanduda järjest madalamaile süntaktilistele tasandele, minna järjest kitsamaks. Ekvivalents ei ole üldiselt nii järjekindel kui muis laululiikides. Värsielementide ekvivalentsi vaheldumine hajutab mõnigi kord parallelismirühma piire. Tihedast seosest suhtlussituatsiooniga tuleneb tekstivälise determineerituse suur osatähtsus. See tingib T-osa mahukuse, viimane omakorda lühisõnaliste värsielementide arvukuse ja 2. tasandi suurema dünaamilisuse. Nii mahub värssi vähem R_d -elemente, sekundaarparadigmasid on vähem ja need moodustavad sageli T_d -elementide poeetilistest sünonüümidest. Konnoteeritakse ka terveid suhtlussituatsiooni fakte. Muude süntaktiliste elementide miinusdünaamilisuse taustal osutub struktuuri organiseeriv verb stabiilsemaks. Ka kogu peavärsistruktuur võib järelvärssis identsena korduda, mis on ilmselt analoogiast lihtsam. Samuti ei teisendata väliselt määratud situatsiooni kuigi keerukalt. Parallelism kujuneb mitmesuguste, mujal sageli teisejärgulistegi reeglite ebajärjekindla rakendamisega. Peavärsistruktuure on küll suhteliselt vähe, kuid järelvärssi- ja rühmastruktuure saadakse neist palju ja tihti haruldasi.

4.2.2. Lokaalseid ja individuaalseid erijooni

Karksi laulude parallelism on üks üldeestilise teisendeid. Mõningate erinevustega osatähtsustes kohtame siin üldkehtivaid seaduspärasusi, mis on ilmselt põhjustatud üldse eesti regilaulu värsiparallelismile mõjuvaist tegureist. Infostruktuur piirdub kahe alaliigiga – esiteks markeerimata, teiseks väliselt määratud situatsiooniga parallelismiga. Viimane on küllaltki väljaarendatud. Süntaktiline pindstruktuur on aga mitmekesine. Värsi sõltuvushierarhia on laiem, kuid sellel on vähem sügavust. Paralleelvärsside pindstruktuuri ekvivalents sisaldab vähem identsust. 1. ja peavärsis sagedane 3. tasand on stabiilsemad, 2. aga dünaamilisem. Kindlate üldmallide piires kasutatakse mitmeti 3. jj tasandite elemente. On välja kujunenud üks mujal juhuslikult esinev poolvärssiga algav rühmastruktuuritüüp.

Mai Kaprali parallelism lubab oletada, et loomulikus kommunikatsioonis nivelleerub kvalitatiivne individuaalsus, võimalikud on erinevused kvantiteedis, jaotumuses. Lauliku n-õ idiolekt näib olevat küllaltki kindlapiiriline. Mai Kaprali laulude parallelism piirdub kõigis vaadeldud aspektides enamasti mõningate üldlevinumate struktuuride ja võtetega. Seetõttu on ta mõneti lähedane eepiliste laulude liigilisest eripärast johtuvalt range parallelismiga.

Järjekindlamad on Karksi laulualale omased tendentsid 2. tasandi miinudünaamikale ja 3. tasandi stabiilsusele, üldkarksilisest erinev on operaatori sage kasutamine.

Parallelism kui struktuur, milles ekvivalentsprintsip on mitmetasandiliselt ja järjekindlalt läbi viidud, on samasuse esteetika väljakujunenuim väljendus regilaulus. Sellele vastav konnotatiivne semantika kasutab grammatilise vormi ekvivalentsisuhteid. Parallelism kui loomulikus kommunikatsioonis ja sünkretismis elava poetilise struktuuri primaarkeeleline vorm on nii nominatiivses kui kommunikatiivses plaanis rangelt, kuid mitte lõplikult määratud ja varieerub teatud piirides nii žanriliselt, lokaalselt kui individuaalselt.

Lühendid ja sümbolid

Sulgudes on märgitud osa, kus tähise sisu selgitatakse

A	alus (2.2.1); stabiilsuskoeffitsient (2.2.3.1)
Anti	antonüüm (semantiline kordaja, 3.3.1.2.1)
c_i	situatsioonikomponent (1.2.4.1; 3.3.1.1)
D	dünaamilisuskoeffitsient (2.2.3.1)
Di	sihtkohta väljendav substituutsiooniklass (1.2.4.2)
E	1) eepilised laulud (1.6) 2) stabiilsuskoeffitsient (2.2.3.1)
h	operaator (3.3.1.2.1)
IS	primaarkeeleline individuaalsituatsioon (1.2.4.1; 3.1.2)
IS_p	nii primaar- kui sekundaarkeeleline paralleelne individuaalsituatsioon (1.2.4; 3.1.2)
$IS_{p/}$	IS või IS_p (3.3)
k	sõltuvushierarhia 3. ja järgmised tasandid (2.1)
K	Karksi laulud (1.6)
L	laulud laulust ja laulikust (1.6)
Liqu	likvideerimine (semantiline kordaja, 3.3.1.2.1)
LiquResult	tegevuse tulemuse likvideerimine (semantiline kordaja, 3.1.2)
m	absoluutne sagedus (1.6)
M	määrus (2.2.1)
MK	Karksi lauliku Mai Kaprali laulud (1.6)
nom	nominatiiv (1.2.4.2)
P	pulmalaulud (1.6)
Perf	perfektiiv (semantiline kordaja, 3.3.1.2.1)
part	partitiiv (1.2.4.2)
q	suhteline sagedus valimis (1.6)
Q	suhteline sagedus üldkogumis (1.6)
R	reemaline informatiivsus (3.1)
R_d	primaarreemaline informatiivsus (3.1; 3.2.1)
R_d^0	primaarkeeleliselt reemaline ja sekundaarkeeleliselt nullväärtusega informatiivsus (3.1; 3.2.1)
R_d^c	primaar- ja sekundaarreemaline informatiivsus (3.1; 3.2.1)

S	sihitis (2.2.1)
T	1) antoloogia „Eesti rahvalaulud“ (Tedre (toim) 1969, 1971; 1.6) 2) teemaline informatiivsus (3.1) 3) täiend (2.2.1)
T_d	primaarkeeleliselt teemaline informatiivsus (3.1; 3.2.1)
T_d^0	primaarkeeleliselt teemaline ja sekundaarne nullinformatiivsus (3.1; 3.2.1)
T_d^c	primaar- ja sekundaarteemaline informatiivsus (3.1; 3.2.1)
$T_d=R^c$	primaarteemaline ja sekundaarreemaline informatiivsus (3.1; 3.2.1)
V	verb (1.2.4.2)
VK	kogumik „Vana Kannel“ (Tampere (toim) 1941; 1.6)
Ö	öeldis (2.2.1)
Ü	üldhulk (üle Eesti kogutud laulud) (1.6)
+	elemendi lisamine (2.2.3.1; 3.3.1.1)
-	elemendi väljalangemine (2.2.3.1)
γ	usaldusnivoo (1.6)
ε	piiriviga (1.6)
=	järelvärsi struktuurne identsus peavärsiga (2.2.2.1)
'	parallelismist välja suunduv konnotatiivne seos (3.3.1.1; 3.3.1.2.2)
→	seose suund paralleelvärsside süntaktilise pindstruktuuri vahel (2.2.2; 2.3.1)
⇒	predikatiivse seose suund (3.3.1)
^	konjunktsioon (2.3.1)
v	disjunktsioon (2.3.2)
()	sõlm sõltuvushargmikus (2.1)
//	1) struktuuri kirjeldus (2.1) 2) struktuuri fakultatiivne osa (2.2.2.2; 3.2.2) 3) tekstielemendi kontekst näidetes (2.2.2.2)
//'	erimall (2.1; 3.2.1)
//"	üldmall (2.1; 3.2.1)
{}	hulk; koostis (2.2.1.1; 2.2.3.1; 2.3.1; 2.3.2.1)
∈	kuulumine hulka (2.2.2.2.1)
∪	hulkade ühend (2.2.3.1)

Kirjandus

- Aavik, Johannes. 1919. *Valik rahvalaule* (Keelelise uuenduse kirjastik 24). Tartu: Istandik.
- Abdalina 1975 = Е. А. Абдалина. О классификации рем (на материале английского языка). *Научные труды Ташкентского ГУ 468. Вопросы романо-германской филологии*, 102–121. Ташкент: Ташкентский государственный университет.
- Abdalina 1976 = Е. А. Абдалина. К вопросу об интонореме (на материале английских категорических утверждений). *Научные труды Ташкентского ГУ 512. Вопросы романо-германской филологии*, 150–156. Ташкент: Ташкентский государственный университет.
- Adamec 1966 = Пржемысл Адамец. *Порядок слов в современном русском языке*. Praha: Academia nakladatelství Československé akademie věd.
- Adamec 1974 = Пржемысл Адамец. Актуальное членение, глубинные структуры и перифразы. František Daneš (toim), *Papers on Functional Sentence Perspective* (Janua Linguarum. Series Minor 147), 189–195. Prague: Academia, Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences; The Hague, Paris: Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783111676524.189>
- Ahqvist, August. 1863. *Suomalainen runous-oppi. Kielelliseltä kannalta*. Yli-opistollinen väitös-kirja. Helsinki: J. Kr. Frenckell'in ja Pojan kirja-painos.
- Ahmanova 1969 = Ольга Сергеевна Ахманова. *Словарь лингвистических терминов*. 2-е изд., стереотипное. Москва: Советская энциклопедия.
- Altman 1973 = И. В. Альтман. Применение поливановского принципа звуковых повторов к некоторым особенностям поэтики аруза. *Проблемы восточного стихосложения. Сборник статей*, 111–114. Москва: Наука.
- Anni, August. 1930. *Kanteletar. I osa. Soome rahva kangelaslugusid, ballaade ja legende* (Maailmakirjanduse valimikud. Soome antoloogia I). Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.
- Antonova 1975 = А. В. Антонова. О некоторых грамматических средствах создания синтаксической симметрии при параллелизме. *Вопросы теории английского языка. Сборник трудов 2*, 126–131. Москва: Московский государственный педагогический институт им. В. И. Ленина, Кафедра грамматики и истории английского языка.

- Apresjan 1974 = Юрий Дереникович Апресян. *Лексическая семантика. Синонимичные средства языка*. Москва: Наука.
- Arnold 1973 = Ирина Владимировна Арнольд. *Стилистика современного английского языка. Стилистика декодирования*. Ленинград: Просвещение.
- Arutjunova 1976 = Нина Давидовна Арутюнова. *Предложение и его смысл. Логико-семантические проблемы*. Москва: Наука.
- Austerlitz, Robert. 1958. *Ob-Ugric Metrics. The Metrical Structure of Ostyak and Vogul Folk-Poetry* (Folklore Follows Communications 174). Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.
- Austerlitz, Robert. 1961. Parallelismus. Donald Davie, Iván Fónagy, Roman Jakobson, Dmitry Sergeevich Likhachev, Maria Renata Mayenowa, Wolfgang Steinitz, Kazimierz Wyka & Stefan Źółkiewski (toim), *Poetics. Poetyka. Поэтика*, 439–443. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe; 's-Gravenhage: Mouton.
- Austerlitz, Robert. 1975. Semantische Fragen des ob-ugrischen Parallelismus. *Congressus quartus internationalis fenno-ugristarum. Tézisek*, 91. Budapest.
- Baraškina 2024 = Алина Барашкина. Информационная структура фрагментов англоязычного поэтического текста в функции сильной позиции. *Ogarev-online* 12(11). <https://ogarev-online.ru/2311-2468/article/view/273938> (06.10.2025)
- Bañcerowski, Jerzy. 1974. Einige Aspekte der semantischen Strategie in der sprachlichen Kommunikation. *Studia Germanica Posnaniensia III*, 113–127. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Beneš, Eduard. 1968. On two aspects of functional sentence perspective. *Travaux Linguistiques de Prague* 3, 267–274.
- Bloch 1977 = Марк Яковлевич Блох. Проблема тождества предложения в свете соотношения понятий синтаксиса, семантики и информации. *Вопросы языкознания* 3. 73–85.
- Boost, Karl. 1956. *Neue Untersuchungen zum Wesen und zur Struktur des deutschen Satzes. Der Satz als Spannungsfeld*. Berlin: Akademie-Verlag.
- Chafe, Wallace L. 1973. Language and memory. *Language* 49(2). 261–281. <https://doi.org/10.2307/412454>
- Chafe, Wallace L. 1974. Language and consciousness. *Language* 50(1). 111–133. <https://doi.org/10.2307/412014>
- Chafe, Wallace L. 1976. Givenness, contrastiveness, definiteness, subjects, topics and point of view. Li, Charles N. (toim), *Subject and Topic*, 25–55. New York, San Francisco, London: Academic Press.

- Dahl, Östen. 1974. Topic-comment structure in a generative grammar with a semantic base. František Daneš (toim), *Papers on Functional Sentence Perspective* (Janua Linguarum. Series Minor 147), 75–80. Prague: Academia, Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences; The Hague, Paris: Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783111676524.75>
- Daneš, František. 1964. A three-level approach to syntax. *Travaux Linguistiques de Prague* 1, 225–240.
- Daneš, František. 1974a. Functional sentence perspective and the organization of the text. František Daneš (toim), *Papers on Functional Sentence Perspective* (Janua Linguarum. Series Minor 147), 106–128. Prague: Academia, Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences; The Hague, Paris: Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783111676524.106>
- Daneš, František. 1974b. Zur Terminologie der FSP. František Daneš (toim), *Papers on Functional Sentence Perspective* (Janua Linguarum. Series Minor 147), 217–224. Prague: Academia, Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences; The Hague, Paris: Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783111676524.217>
- Daneš & Hausenblas 1974 = Франтишек Данеш & Карел Гаузенблас. К семантике основных синтаксических формаций. Наталия Юльевна Шведова (vast. toim), *Грамматическое описание славянских языков: концепции и методы*, 90–97. Москва: Наука.
- Deszö, László & Görgy Szépe. 1974. Two problems of topic-comment. František Daneš (toim), *Papers on Functional Sentence Perspective* (Janua Linguarum. Series Minor 147), 81–86. Prague: Academia, Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences; The Hague, Paris: Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783111676524.81>
- Fabricius, Dionysius. 1848. Dionysii Fabricii Livonicae historiae compendiosa series. *Scriptores rerum Livonicarum. Sammlung der wichtigsten Chroniken und Geschichtsdenkmale von Liv-, Ehst- und Kurland; in genauem Wiederabdrucke der besten, bereits gedruckten, aber selten gewordenen Ausgaben*. Zweiter Band, 427–510. Riga, Leipzig: Eduard Frantzen's Verlags-Comptoir.
- Fabb, Nigel. 2017. Poetic parallelism and working memory. *Oral Tradition* 31(2). 355–371.
- Fox, James F. 2014. *Explorations in semantic parallelism*. Australian National University Press. <http://press.anu.edu.au/titles/explorations-in-semantic-parallelism/> (28.09.2025).
- Frog. 2017. Multimedial parallelism in ritual performance (Parallelism dynamics II). *Oral Tradition* 31(2). 583–619.

- Frog & Lotte Tarkka. 2017. Parallelism in Verbal Art and Performance: An Introduction. *Oral Tradition* 31(2). 203–232.
- Doležel 1964 = Любомир Долежел. Вероятностный подход к теории художественного стиля. *Вопросы языкознания* 2. 19–29.
- Dolinina 1969a = Инга Борисовна Долинина. Приложение. Способы представления синтаксической структуры предложения. Александр Алексеевич Холодович (toim), *Типология каузативных конструкций. Морфологический каузатив*, 297–310. Ленинград: Наука.
- Dolinina 1969b = Инга Борисовна Долинина. Проблема представления синтаксической структуры в грамматике „членов предложения“. Huno Rätsep (toim), *Keele modelleerimise probleeme* 3.2 (Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 228), 27–41. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- EG 2023 = Metslang, Helle, Mati Erelt, Külli Habicht, Tiit Hennoste, Reet Kasik, Pire Teras, Annika Viht, Eva Liina Asu, Liina Lindström, Pärtel Lippus, Renate Pajusalu, Helen Plado, Andriela Rääbis & Ann Veismann. 2023. *Eesti grammatika*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. <https://doi.org/10.12697/EG>
- Enkvist, Nils Erik. 1973. *Linguistic Stylistics* (Janua Linguarum. Series Critica 5). The Hague: Mouton.
- Erdélyi, Zsuzsanna. 1975. Über den Parallelismus auf Grund des Materials des neuen Volksdichtungsart: archaisch-apokryphe Volksgebete. *Congressus quartus internationalis fenno-ugristarum. Tézisek*, 95. Budapest.
- Feller, William. 1968. *An Introduction to Probability Theory and Its Applications*. Volume 1. Third edition (Wiley Series in Probability and Mathematical Statistics). New York, London, Sydney: John Wiley & Sons.
- Filipec, Josef. 1974. Zur Frage der funktionalen Satzperspektive im dramatischen Text. František Daneš (toim), *Papers on Functional Sentence Perspective* (Janua Linguarum. Series Minor 147), 129–141. Prague: Academia, Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences; The Hague, Paris: Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783111676524.129>
- Firbas, Jan. 1972. On the interplay of prosodic and non-prosodic means of functional sentence perspective. Vilém Fried (toim), *The Prague School of Linguistics and Language Teaching*, 77–94. London: Oxford University Press.
- Firbas, Jan. 1974. Some aspects of the Czechoslovak approach to problems of functional sentence perspective. František Daneš (toim), *Papers on Functional Sentence Perspective* (Janua Linguarum. Series Minor 147), 11–37. Prague: Academia, Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences; The Hague, Paris: Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783111676524.11>

- Galperin 1974 = Илья Романович Гальперин. *Информативность единиц языка. Пособие по курсу общего языкознания*. Москва: Высшая школа.
- Hagu, Paul. 1980. Eitav parallelism regivärsi stiilivõttena. *Eesti rahvaluule žanri-probleemid* (TRÜ Toimetised 528), 49–68. Tartu.
- Halliday, Michael A. K. 1967–1968. Notes on transitivity and theme in English. *Journal of Linguistics* 3(1). 37–81 <https://doi.org/10.1017/S0022226700012949>; 3(2). 199–244 <https://doi.org/10.1017/S0022226700016613>; 4(2). 179–215. <https://doi.org/10.1017/S0022226700001882>
- Halliday, Michael A. K. 1974. The place of „functional sentence perspective“ in the system of linguistic description. František Daneš (toim), *Papers on Functional Sentence Perspective* (Janua Linguarum. Series Minor 147), 43–53. Prague: Academia, Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences; The Hague, Paris: Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783111676524.43>
- Harris, Zellig S. 1952. Discourse Analysis. *Language* 28(1). 1–30. <https://doi.org/10.2307/409987>
- Hartung, Liselotte. 1987. Zur Syntax des Parallelismus in der ostjakischen Prosadichtung. Ewald Lang & Gert Sauer (toim), *Parallelismus und Etymologie. Studien zu Ehren von Wolfgang Steinitz anlässlich seines 80. Geburtstages am 28. Februar 1985* (Linguistische Studien, Reihe A, Arbeitsberichte, 0138-4694; 161/1-2), 55–110. Berlin: Akademie der Wissenschaften der DDR.
- Hatcher, Anna Granville. 1956. Syntax and the Sentence. *Word* 12(2). 234–250. <https://doi.org/10.1080/00437956.1956.11659601>
- Hightower, James R. 1959. Some Characteristics of Parallel Prose. Soren Egerod & Else Glahn (toim), *Studia Serica Bernhard Karlgren Dedicata*. Copenhagen: Ejnar Munksgaard. 60–91.
- Holloway, Marcella M. 1974. Hopkins' theory of 'antithetical parallelism'. *The Hopkins Quarterly* 1(3). 121–135. <http://www.jstor.org/stable/45240696>
- Ivanov 1974 = Иван Семёнович Иванов. Поэтические особенности марийских свадебных песен. Г. М. Керт (vast. toim), *Вопросы советского финно-угроведения: Тезисы докладов и сообщений на XV конференции по финно-угроведению, посвященной 250-летию Академии наук СССР*, 102–104. Петрозаводск: Институт языка.
- Jaago, Tiit. 1998. *Regilaulu poetika. Rahvaluule ülemastme kursuse regilaulu uurimise meetoditest*. Tartu: Tartu Ülikool, eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool. <https://www.folklore.ee/UTfolk/loengud/poetika/> (04.10.2025).
- Jakobson, Roman. 1960. Linguistics and poetics. Thomas A. Sebeok (toim), *Style in Language*, 350–377. Cambridge, Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology Press.

- Jakobson, Roman. 1965. Poesie der Grammatik und Grammatik der Poesie. Helmut Kreuzer & Rul Gunzenhäuser (toim), *Mathematik und Dichtung. Versuche zur Frage einer exakten Literaturwissenschaft*, 21–32. München: Nymphenburger Verlagshandlung.
- Jakobson, Roman. 1966. Grammatical parallelism and its Russian facet. *Language* 42(2). 399–429. <https://doi.org/10.2307/411699>
- Jakobson, Roman. 1971. *Studies in Child Language and Aphasia* (Janua Linguarum. Series Minor 114). The Hague: Mouton.
- Jefimov 1974 = Юрий Филиппович Ефимов. Некоторые наблюдения над лексической синонимией чувашских пословиц и поговорок. *Чувашский язык, литература и фольклор* 4, 109–118. Чебоксары.
- Jespersen, Otto. 1924. *The Philosophy of Grammar*. London: Allen & Unwin.
- Kalašnikova 1998 = Елена Калашникова. *Синтаксический параллелизм как средство организации эпического текста: На материале былин киев. цикла и рун "Калевалы"*. Тема диссертации и автореферата по ВАК РФ 10.02.01, кандидат филологических наук. [https://www.dissercat.com/content/sintaksicheski-parallelizm-kak-sredstvo-organizatsii-epicheskogo-teksta-na-materiale-bylin- \(28.09.2025\)](https://www.dissercat.com/content/sintaksicheski-parallelizm-kak-sredstvo-organizatsii-epicheskogo-teksta-na-materiale-bylin-28.09.2025).
- Kallas, Oskar. 1901. *Die Wiederholungslieder der estnischen Volkspoesie I. Folkloristische Untersuchung* (Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 16:1). Helsinki: Suomalais-Ugrilaisen Seura.
- Kaplinski, Jaan. 1972. Parallelismist lingvisti pilguga. *Keel ja Kirjandus* 3. 132–145.
- Koemets, Aino. 1955. Sisu ja vormi ühtsus eesti regivärsilise rahvalaulu parallelismis. Eduard Laugaste (vast. toim), *Ajaloo-keeleteaduskonna töid* (Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 38), 145–166. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- Koemets, Aino. 1963. Mõningaid tähelepanekuid parallelismi kohta Kreutzwaldi „Kalevipojas“. Eduard Laugaste (vast. toim), „*Kalevipoja*“ küsimusi II (Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 138), 45–52. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- Koppel, Rein. 1956. *Parallelism Kuusalu rahvalauludes*. Diplomitöö. Tartu Riikliku Ülikooli eesti kirjanduse ja rahvaluule kateeder.
- Kowalski 1946 [1921] = Тадеуш Ковальский. *Исследования о форме поэзии тюркских народов*. Тлк М. Шафрановича. Фонды Отделения общественных наук при АН Киргизской ССР, инв. № 171. <https://manuscript.bizdin.kg/static/media/pdf/Obrazets-171-Issledovaniia-o-forme-poezii-tiurkskikh-narodov.pdf>
- Kovtunova 1974a = Ирина Ильинична Ковтунова. Актуальное членение и система языка (на материале русского языка). František Daneš (toim),

- Papers on Functional Sentence Perspective* (Janua Linguarum. Series Minor 147), 142–151. Prague: Academia, Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences; The Hague, Paris: Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783111676524.142>
- Kovtunova 1974b = Ирина Ильинична Ковтунова. Порядок слов и лексико-семантическая структура предложения. Наталия Юльевна Шведова (vast. toim), *Грамматическое описание славянских языков: концепции и методы*, 182–190. Москва: Наука.
- Kovtunova 1976 = Ирина Ильинична Ковтунова. *Современный русский язык. Порядок слов и актуальное членение предложения*. Москва: Просвещение.
- Kreutzwald, Friedrich Reinhold. 1861. Eestirahwa lauludest ja ennemuistsetest juttudest. *Sippelgas*. Teine jagu, 23–33. Tartu: H. Laakmann.
- Krikmann, Arvo. 1974a. *Remarks on Proverb Semantics 1. On Denotative Indefiniteness of Proverbs*. Preprint KKI-1. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Krikmann, Arvo. 1974b. *Remarks on Proverb Semantics 2. Some Additional Aspects of Semantic Indefiniteness of Proverbs*. Preprint KKI-2. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Krikmann, Arvo. 1975. *Vanasõnade sisu ja maailmavaate uurimise probleemast*. Väitekiri filoloogiakandidaadi kraadi taotlemiseks. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Krušelnitskaja 1956 = К. Г. Крушельницкая. К вопросу о смысловом членении предложения. *Вопросы языкознания* 5. 55–66.
- Kubjas, Alviine. 1957. Parallelism J. Hurda rahvalaulude kogus „Vana Kannel“ I. Eduard Laugaste (vast. toim), „*Kalevipoja*“ küsimusi I (Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 53), 195–219. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- Kuturov 1974 = Н. И. Кутуров. Синтаксическая ритмичность в марийских песнях. Г. М. Керт (vast. toim), *Вопросы советского финно-угроведения: Тезисы докладов и сообщений на XV конференции по финно-угроведению, посвященной 250-летию Академии наук СССР*, 108–110. Петрозаводск: Институт языка.
- Kuusi, Matti. 1952. Über Wiederholungstypen in der Volksepik unter besonderer Berücksichtigung der Edda, der Bylinen und der finnisch-estnischen Volksdichtung. *Studia Fennica* 6, 59–138. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Kuusi, Matti 1963. Varhaiskalevalainen runous. Matti Kuusi & Simo Konsala (toim). *Suomen kirjallisuus 1. Kirjoittamaton kirjallisuus*, 129–215. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Otava. Kuusi, Matti & Simo Konsala (toim). 1963. *Suomen kirjallisuus 1. Kirjoittamaton kirjallisuus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Otava.
- Kuusk, Külliki. 2014. Rahvalaululikust mentaliteedist Uku Masingu 1930. aastate luules. Parallelism poeetilise keele ja enesetaju kujundajana. Janika Oras ja Andreas Kalkun (toim). *Regilaulu kohanemine ja kohandajad* (Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused 31), 137–169. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus.
- Laasik, Oskar. 2013. *Eesti vanasõnade süntaktiline analüüs*. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Labi, Kanni. 2006. *Eesti regilaulude verbisemantika* (Dissertationes philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 18). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus <http://hdl.handle.net/10062/866> (04.10.2025).
- Lang, Ewald. 1987. Parallelismus als universelles Prinzip sekundärer Strukturbildung. Ewald Lang & Gert Sauer (toim), *Parallelismus und Etymologie. Studien zu Ehren von Wolfgang Steinitz anlässlich seines 80. Geburtstages am 28. Februar 1985* (Linguistische Studien, Reihe A, Arbeitsberichte, 0138-4694; 161/1-2), 1–54. Berlin: Akademie der Wissenschaften der DDR.
- Lang, Ewald & Gert Sauer (toim). 1987. *Parallelismus und Etymologie. Studien zu Ehren von Wolfgang Steinitz anlässlich seines 80. Geburtstages am 28. Februar 1985* (Linguistische Studien, Reihe A, Arbeitsberichte, 0138-4694; 161/1-2). Berlin: Akademie der Wissenschaften der DDR.
- Lapteva 1963 = Ольга Алексеевна Лаптева. Чехословацкие работы последних лет по вопросам актуального членения предложения. *Вопросы языкознания* 4. 120–127.
- Lapteva 1972 = Ольга Алексеевна Лаптева. Нерешенные вопросы теории актуального членения. *Вопросы языкознания* 2. 35–47.
- Lapteva 1974 = Ольга Алексеевна Лаптева. Структурно-грамматическая роль порядка слов в системе устно-разговорного синтаксиса. Наталия Юльевна Шведова (vast. toim), *Грамматическое описание славянских языков: концепции и методы*, 219–228. Москва: Наука.
- Laugaste, Eduard. 1974. Regivärsilise rahvalaulu stiilist. Ülo Tedre (toim), *Eesti rahvalaulud. Antoloogia*. IV kd, 20–44. Tallinn: Eesti Raamat.
- Laugaste, Eduard. 1975. *Eesti rahvaluule*. Tallinn: Valgus.
- Laver, John. 1970. The production of speech. John Lyons (toim), *New Horizons in Linguistics*, 53–75. Harmondsworth: Penguin Books.

- Lee, John, Yin Hei Kong & Mengqi Luo. 2018. Syntactic patterns in classical Chinese poems: A quantitative study, *Digital Scholarship in the Humanities* 33(1), 82–95. <https://doi.org/10.1093/lc/fqw059>
- Leino, Pentti. 1970. *Strukturaalinen alkusointu suomessa. Folklorephojainen tilastoanalyysi* (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 298). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Leino, Pentti. 1974. The language of laments: The role of phonological and semantic features in word choice. Pentti Leino (toim), *Finnish Folkloristics 1* (Studia Fennica 17), 92–131. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Levin 1969 = Юрий Иосифович Левин. Русская метафора: синтез, семантика, трансформация. Juri Lotman (toim), *Tõid semiootika alalt 4* (Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 236), 290–305. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- Levin, Samuel R. 1962. *Linguistic Structures in Poetry* (Janua Linguarum. Series Minor 23). The Hague: Mouton.
- Levý 1975 = Иржи Левый. Теория информации и литературный процесс. Евгений Яковлевич Басин & Марк Яковлевич Поляков (toim), *Структурализм: „за“ и „против“*, 280–305. Москва: Прогресс.
- Li, Charles N. (toim). 1976. *Subject and Topic*. New York, San Francisco, London: Academic Press.
- Li, Charles N. & Sandra A. Thompson. 1976. Subject and topic: A new typology of language. Charles N. Li (toim), *Subject and Topic*, 457–489. New York, San Francisco, London: Academic Press.
- Ligere 1975 = Майя Лигере. *Длинные песни в циклах сватовства и свадебной латышской народной поэзии*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Рига: Институт языка и литературы им. Андрея Упита.
- Lillemets, Margit. 2014. *Eesti mõistatuste paralleelsi süntaktiline struktuur*. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Lindström, Liina. 2017. Lause infostruktuur ja sõnajärg. Mati Ereht & Helle Metslang (toim), *Eesti keele süntaks* (Eesti keele varamu III), 537–565. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Lotman 1963 = Юрий Михайлович Лотман. О разграничении лингвистического и литературоведческого понятия структуры. *Вопросы языкознания* 3. 44–52.
- Lotman 1964 = Юрий Михайлович Лотман. *Лекции по структуральной поэтике I. Введение, теория стиха*. *Tõid semiootika alalt 1* (Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 160). Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.

- Lotman 1972 = Юрий Михайлович Лотман. *Анализ поэтического текста. Структура стиха*. Ленинград: Просвещение.
- Lotman, Mihhail. 2012. Verse as a semiotic system. *Sign Systems Studies* 40(1/2). Mihhail Lotman, & Maria-Kristiina Lotman (toim), *Special Issue: Semiotics of Verse*. 18–51. <https://doi.org/10.12697/SSS.2012.1-2.02>
- Luthy, Melvin J. 1993. Parallelism and number patterns in the Kalevala contrasted with Hebrew patterns. *Deseret Language and Linguistic Society Symposium* 19(1), Article 20. <https://scholarsarchive.byu.edu/dlls/vol19/iss1/20>
- Marova 1974 = Н. Д. Марова. Актуальное членение речи и анализ текста. *Лингвистика текста I. Материалы научной конференции*, 184–187. Москва: МГПИИЯ им. М. Тореза.
- Mathesius, Vilém. 1939. O tak zvaném aktuálním členění větěném. *Slovo a slovesnost* 5. 171–174.
- Matvejenko 1976 = В. А. Матвеевко. Рема предложения – производное от его семантики. *Проблемы синтаксической семантики. Материалы научной конференции*, 152–154. Москва: МГПИИЯ им. М. Тореза.
- Melnitšuk 1958 = Александр Саввич Мельничук. *Порядок слов и синтагматическое членение предложений в славянских языках: краткая характеристика общих закономерностей*. Киев: Издательство АН УССР.
- Melčuk, Igor. 1988. *Dependency syntax: Theory and practice*. Albany: State University of New York Press.
- Metslang, Helle. 1978a. Keeleüksuste infostruktuurist. *Keel ja Kirjandus* 7. 410–418.
- Metslang, Helle. 1978b. Stiil ja infostruktuur. Ülle Viks & Valdek Pall (toim), *Sõnast tekstini*, 159–178. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Metslang, Helle. 1978c *Süntaktilisi aspekte eesti regilaulu värsiparallelismis*. <https://murdearhiiv.ut.ee/et/records/D1779/> (04.10.2025).
- Metslang 1978d = Метсланг Хелле. *Некоторые синтаксические аспекты стихового параллелизма в эстонской рунической песне*. Таллин: Академия Наук Эстонской ССР, Институт языка и литературы. <https://murdearhiiv.ut.ee/et/records/D1040/> (4.10.2025).
- Metslang, Helle. 1980. Über die Infostruktur des Parallelismus der altestnischen alliterierenden Volkslieder. *Советское финно-угроведение* 16(4). 259–268.
- Metslang, Helle. 1981. Eesti regilaulu värsiparallelismi lingvistilise uurimise lähte-kohti. Jüri Talvet (vast. toim), *Värsiõpetuse aktuaalseid probleeme ja soome-ugri värsitehnika küsimusi. Studia metrica et poetica* 3 (Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 587), 50–81. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.

- Metslang, Helle. 1987. Syntaktische Aspekte des Versparallelismus im altestnischen alliterierenden Volkslied. Ewald Lang & Gert Sauer (toim), *Parallelismus und Etymologie. Studien zu Ehren von Wolfgang Steinitz anlässlich seines 80. Geburtstages am 28. Februar 1985* (Linguistische Studien, Reihe A, Arbeitsberichte, 0138-4694; 161/1-2), 147–170. Berlin: Akademie der Wissenschaften der DDR.
- Metslang, Helle 2025. Metslang, Helle 2025. *Vastavuste võrgustikud: eesti regilaulu värsiparallelismi süntaktiline ehitus* (Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised 85). Tallinn. Lisa: tabelid. <https://doi.org/10.23673/re-540>
- Moroni, Elisa. 2010. Between orality and literacy: Parallelism and repetition in Russian folk epics and their challenge to translation. *Bergen Language and Linguistics Studies* 1 (1). *Seven Mountains; Seven Voices*. <https://doi.org/10.15845/bells.v1i1.38>
- Mueller, Michelle. 2015. Parallelism as Repetition: A Case Study of Betti Alver's *Elu on alles uus* and *Jälle ja jälle*. *Methis. Studia humaniora Estonica*, 13 (16). 86–105. <https://doi.org/10.7592/methis.v13i16.12454>
- Muischnek, Kadri & Kaili Müürisep, 2017. Eesti keele sõltuvuspuude pank ja selle keeleteoreetilised lähted. *Emakeele Seltsi aastaraamat* 62 (2016). 122–145. <http://doi.org/10.3176/esa62.04>
- Neus, Alexander Heinrich. 1836. Ueber die Volkslieder der Esthen. *Dorpater Jahrbücher für Litteratur, Statistik und Kunst, besonders Russlands*. Bd. 5, 217–232. Leipzig: Carl Franz Köhler.
- Niinemägi, Helle. 1970. Über die syntaktische Struktur der Hauptverse der altestnischen alliterierenden Volkslieder. *Generatiivse grammatika grupi aastakoosolek 1970. Teesid*, 23. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, eesti keele kateeder.
- Niinemägi, Helle. 1971. On the structure of syntactic-analogical parallelism in Estonian alliterative verse. *Generatiivse grammatika grupi aastakoosolek 1971. Teesid*, 24–26. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, eesti keele kateeder.
- Niinemägi, Helle. 1972a. On functional analysis in the group of parallelism. *Generatiivse grammatika grupi aastakoosolek 1972. Teesid*, 23–24. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, eesti keele kateeder.
- Niinemägi, Helle. 1972b. Süntaktilisest analoogiaparallelismist eesti regilaulus. *Keel ja struktuur. Töid struktuuralse ja matemaatilise lingvistika alalt* 7, 16–28. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- Niinemägi, Helle. 1976. Aktuaalsest liigendusest parallelismis ja mujal. *Keel ja struktuur. Töid struktuuralse ja matemaatilise lingvistika alalt* 9, 69–91. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.

- NLP 1961 = *Народные лирические песни*. 2-е изд. (Библиотека поэта. Большая серия). Ленинград: Советский писатель.
- Pala 1966 = Карел Пала. О некоторых проблемах актуального членения. Lubomír Doležel, Petr Sgall & Josef Vachek (toim), *Prague Studies in Mathematical Linguistics 1*, 81–92. Prague: Czechoslovak Academy of Sciences.
- Oinas, Felix J. 1985 [1976]. Negative parallelism in Karelian-Finnish folklore. Felix J. Oinas (toim), *Studies in Finnic Folklore*, 78–92. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Osborne, Timothy John. 2019. *A dependency grammar of English: An introduction and beyond*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Pajusalu, Renate. 2017. Viiteseosed. Mati Ereht & Helle Metslang (toim). *Eesti keele süntaks* (Eesti keele varamu III), 566–589. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Pala, Karel. 1974. *Semantic classes of verbs and FSP*. František Daneš (toim), *Papers on Functional Sentence Perspective* (Janua Linguarum. Series Minor 147), 196–207. Prague: Academia, Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences; The Hague, Paris: Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783111676524.196>
- Panfilov 1971 = Владимир Зиновьевич Панфилов. *Взаимоотношение языка и мышления*. Москва: Наука.
- Panfilov 1974 = Владимир Зиновьевич Панфилов. Языковые универсалии и типология предложения. *Вопросы языкознания* 5. 3–16.
- Peegel, Juhan. 1969. Nimisõna poeetilisest sünonüümikast eesti regivärsides. *Keel ja Kirjandus* 7. 392–398.
- Pervik, Aino. 1977. *Umimetsades. Luulet 1976–1977*. Tallinn: Perioodika.
- Piotrowski 1974 = Раймунд Генрихович Пиотровский. Информационно-статистическая структура текста. *Лингвистика текста I. Материалы научной конференции*, 224–226. Москва: МГПИИЯ им. М. Тореза.
- Porov 1965 = Ю. В. Попов. Предложение и коммуникация в психологическом синтаксисе. Татьяна Алексеевна Дегтерева (toim), *Язык и стиль*, 96–127. Москва: Мысль.
- Poppe, Nicholas. 1958. Der Parallelismus in der epischen Dichtung der Mongolen. *Ural-Altäische Jahrbücher* 30(3–4). 195–228. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Quirk, Randolph, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech & Jan Svartvik. 1972. *A Grammar of Contemporary English*. London: Longman.
- Rabčinskaja 1976 = И. А. Рабчинская. *Синтаксический параллелизм как способ организации сложных предложений*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Минск: Белорусский государственный университет им. В. И. Ленина.

- Rajandi, Henno. 1977. Keel: protsess ja süsteem. *Keel ja Kirjandus* 2. 75–87; 3. 133–141.
- Rasporov 1970 = Игорь Павлович Распопов. *Строение простого предложения в современном русском языке*. Москва: Просвещение.
- Rebane 1969 = Яан Ребане. Информация как мигрирующая структура. *Tõid filosoofia alalt 12* (Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 225), 14–33. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- Rebane, Jaan. 1977. Informatsioon ja ühiskondlik tunnetus. *Ajalooline materialism*. 2., täiend. tr, 7–111. Tallinn: Eesti Raamat.
- Reichl, Karl. 1994. Parallelism in South Slav and Turkic epic poetry: Towards a poetics of formulaic diction. Michael Branch & Celia Hawkesworth (toim). *The uses of tradition: a comparative enquiry into the nature, uses and functions of oral poetry in the Balkans, the Baltic, and Africa*, 135–150. London: School of Slavonic and East European Studies, University of London.
- Riffaterre, Michael. 1959. Criteria for style analysis. *Word* 15(1). 154–174. <https://doi.org/10.1080/00437956.1959.11659690>
- Rommetveit 1972 = Рагнар Ромметвейт. Слова, значения и сообщения. Алексей Николаевич Леонтьев & Леонид Волькович Сахарный (vast. toim), *Психолингвистика за рубежом. Сборник статей*, 53–87. Москва: Наука.
- Rätsep, Huno. 1978. *Eesti keele lihtlausete tüübid* (Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised 12). Tallinn: Valgus.
- Rüütel, Ingrid. 1969. *Eesti uuea rahvalaulu kujunemine*. Dissertatsioon filoloogikandidaadi teadusliku kraadi taotlemiseks. Tartu: Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum.
- Saarinen, Jukka. 2017. „Said a Word, Uttered Thus“: Structures and functions of parallelism in Arhippa Perttunen’s poems. *Oral Tradition* 31(2). 407–424.
- Sarv, Mari. 2000. Regilaul kui poeetiline süsteem. *Paar sammukest XVII. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat*, 7–122. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Sarv, Mari. 2001. Parallelismi liigitamise poole. *Klaasmäel* (Pro Folkloristika VIII), 175–185. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum. <https://www.folklore.ee/era/nt/PF8/> (05.10.2025).
- Sarv, Mari. 2015. Veel kord regilaulu parallelismist, poeetilisest sünonüümiast ja antonüümiast. *Methis. Studia humaniora Estonica* 13(16). 27–34. <https://www.methis.ee/back-issues/methis-16-autumn-2015>
- Sarv, Mari. 2017. Towards a typology of parallelism in Estonian poetic folklore. *Folklore: Electronic Journal of Folklore* 67. 65–92. <https://www.folklore.ee/folklore/vol67/sarv.pdf>

- Schreider 1967 = Юлий Анатольевич Шрейдер. О семантических аспектах теории информации. Аксель Иванович Берг (toim), *Информация и кибернетика. Сборник статей*, 15–47. Москва: Советское радио.
- Schultz-Bertram, Georg Julius. 1857. *Baltische Skizzen oder Fünfzig Jahre zurück*. Bd. 2. Berlin: Duncker.
- Schulze, Brigitte. 1987. Zum Wortparallelismus in der (nord-)ostjakischen Volksdichtung. Lang, Ewald & Gert Sauer (toim), *Parallelismus und Etymologie. Studien zu Ehren von Wolfgang Steinitz anlässlich seines 80. Geburtstages am 28. Februar 1985* (Linguistische Studien, Reihe A, Arbeitsberichte, 0138-4694; 161/1-2), 111–146. Berlin: Akademie der Wissenschaften der DDR.
- Sebeok, Thomas A. 1960. Decoding a text: Levels and aspects in a Cheremis sonnet. Thomas A. Sebeok (toim), *Style in Language*, 221–235. Cambridge, Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology Press.
- Soderholm, Justin Riley. 2021. *Investigating information structure and word order in Latin poetry: An analysis of epigrams*. MA thesis (Theses and Dissertations 4193). University of North Dakota. <https://commons.und.edu/theses/4193> (05.10.2025).
- Serkova 1976 = К. И. Серкова. К вопросу о функциональной организации текста. *Проблемы синтаксической семантики. Материалы научной конференции*, 228–230. Москва: МГПИИЯ им. М. Топеза.
- Sgall, Petr. 1972. Topic, focus and the ordering of elements of semantic representations. *Philologica Pragensia* 15. 1–14.
- Silman 1974 = Т. И. Сильман. Лирический текст и вопросы актуального членения. *Вопросы языкознания* 6. 92–99.
- Sirotnina 1974 = Ольга Борисовна Сиротина. Об актуальном членении в разговорной речи. František Daneš (toim), *Papers on Functional Sentence Perspective* (Janua Linguarum. Series Minor 147), 172–174. Prague: Academia, Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences; The Hague, Paris: Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783111676524.172>
- Soper, Harriet. 2022. Echoing retorts in *Hárbarðsljóð* and *Lokasenna*. *Scandinavian Studies* 94(4). 475–503.
- Steinitz, Wolfgang. 1934. *Der Parallelismus in der finnisch-karelischen Volksdichtung: untersucht an den Liedern des karelischen Sängers Arhippa Perttunen* (Folklore Fellows' Communications 115). Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Stepanov 1974 = Георгий Владимирович Степанов. Цельность художественного образа и лингвистическое единство текста. *Лингвистика текста II. Материалы научной конференции*, 72–76. Москва: МГПИИЯ им. М. Топеза.

- Striženko 1974 = Адель Алексеевна Стриженко. Художественный текст как особая форма коммуникации. *Лингвистика текста II. Материалы научной конференции*, 81–88. Москва: МГПИИЯ им. М. Топеза.
- Sturt, Patrick, Frank Keller & Amit Dubey. 2010. Syntactic priming in comprehension: Parallelism effects with and without coordination, *Journal of Memory and Language* 62(4). 333–351. <https://doi.org/10.1016/j.jml.2010.01.001>
- Šenko 1972 = Ирина Владимировна Шенько. Опыт семантико-стилистического анализа образного сравнения. Ирина Владимировна Арнольд (toim), *Стиль и контекст. Сборник статей*, 103–111. Ленинград: Ленинградский государственный педагогический институт им. А. И. Герцена.
- Zabrocki, Ludwik. 1975. *Kybernetische Modelle der sprachlichen Kommunikation*. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk: Polska Akademia Nauk.
- Žirmunski 1964 = Виктор Максимович Жирмунский. Ритмико-синтаксический параллелизм как основа древнетюркского народного эпического стиха. *Вопросы языкознания* 3. 3–24.
- Tampere, Herbert (toim). 1941. *Vana Kannel IV. Karksi vanad rahvalaulud I*. Tartu: Teaduslik Kirjandus.
- Tarkka, Lotte 2017. „Word upon a word“: Parallelism, meaning, and emergent structure in Kalevala-meter poetry. *Oral Tradition* 31(2). 259–291.
- Tedre, Ülo. 1959. Eesti rahvalaulude tekkimisest ja arengust. Richard Viidalepp (toim), *Eesti rahvaluule ülevaade*, 79–92. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Tedre, Ülo (toim). 1969. *Eesti rahvalaulud. Antoloogia*. I kd, 1. vihik. Tallinn: Eesti Raamat.
- Tedre, Ülo (toim). 1971. *Eesti rahvalaulud. Antoloogia*. III kd, 2. vihik. Tallinn: Eesti Raamat.
- Tesnière, Lucien. 1959. *Éléments de syntaxe structurale*. Paris: Klincksieck.
- Timralijeva 2021 = Юлия Геннадьевна Тимралиева. Зевгма как прием прагматического фокусирования в художественном тексте (на материале немецкого языка). *Дискурс* 7(2). 118–126. <https://doi.org/10.32603/2412-8562-2021-7-2-118-126>
- Traat, Mats. 1976. *Narala elulood*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Tšernjahovskaja 1976 = Леонора Александровна Черняховская. *Перевод и смысловая структура*. Москва: Международные отношения.
- Tšistov 1975 = Кирилл Васильевич Чистов. Специфика фольклора в свете теории информации. Елеазар Моисеевич Мелетинский & Сергей Юрьевич Неклюдов (koost), *Типологические исследования по фольклору. Сборник статей памяти В. Я. Проппа (1895–1970) (Исследования по фольклору и мифологии Востока)*, 26–43. Москва: Наука.

- Tuglas, Friedebert. 1912. Kirjanduslik stiil. *Noor-Eesti IV*, 23–100. Tartu: Noor-Eesti.
- Tuldava, Juhan. 1976. Statistilised meetodid ja keeleteadus. Jaan Soontak (vast. toim), *Keelestatistika. Töid keelestatistika alalt 1* (Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 377), 5–60. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- Turenius, Kimmo. 1974. Konnotatiivinen menetelmä. *Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja* 28. 217–236. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Undusk, Jaan. 2004. Eesti regivärsi parallelism ja maagilise elutunde taandumine. *Mäetagused* 24. 37–57.
- Uuspõld, Ellen. 1966. Määrusliku *des-*, *mata-*, *nud-* (~*nuna-*) ja *tud-* (~*tuna-*) konstruktsiooni struktuur ja tähendus. Asta Veski (toim), *Keele modelleerimise probleeme 1* (Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 188), 4–196. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- Vaikmaa, Maarja. 2013. *Hando Runneli luuletekstide esitamine Eesti kultuuriruumis*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool. <https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/ad62c96b-caeb-4816-9373-b1343a0e8b34/content>
- Veihman 1977 = Григорий Абрамович Вейхман. Предикативное членение высших синтаксических единиц. *Вопросы языкознания* 4. 49–56.
- Vereštšagin 1974 = Евгений Михайлович Верещагин. Прием параллелизма в псалтыри и выявление смысловых связей между словами первого литературного языка славян. *Советское славяноведение* 2. 60–72.
- Vesselovski 1898 = Александр Николаевич Веселовский. Психологический параллелизм и его формы в отражениях поэтического стиля. *Журнал Министерства народного просвещения* 3(2). 1–80.
- Viidalepp, Richard. 1959. Eesti rahvalaulude poeetika ja keel. Richard Viidalepp (toim), *Eesti rahvaluule ülevaade*, 116–177. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Wiener, Norbert. 1969 [1950]. *Inimolendite inimlik kasutamine. Küberneetika ja ühiskond*. Tõlkinud Boris Kabur (Loomingu Raamatukogu 45/47). Tallinn: Periodika.
- Õim, Haldur. 1973. Keel, keeleteadus ja pragmaatika. *Keel ja struktuur. Töid struktuuralse ja matemaatilise lingvistika alalt* 8, 107–147. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- Õim, Haldur. 1977. Towards a theory of linguistic pragmatics. *Journal of Pragmatics* 1(3). 251–267. [https://doi.org/10.1016/0378-2166\(77\)90037-6](https://doi.org/10.1016/0378-2166(77)90037-6)

Analüüsimaterjal

Eesti eri kohtadest kogutud üldhulga laulutekstid pärinevad antoloogiast „Eesti rahvalaulud“ I: 1 (Tedre (toim) 1969) ja III: 2 (Tedre (toim) 1971). Märgitud on teksti number antoloogias ja üleskirjutuskoht.¹⁶

Eepilised laulud

7	SJn	32	Saa	53	Tös	98	Hlj
8	VNg	35	Pal	56	Pöi	100	Var
9	Vai	37	VMr	63	Vil	101	KJn
10	Vil	38	Kuu	64	Hls	102	Kuu
12	Muh	41	Trv	73	Kuu	103	Kse
19	Hlj	42	Hls	88	Pöi	111	Kuu
27	Jaa	44	Koe	89	Hls	113	Lüg
28	Koe	50	Pöi	92	Trv	115	Kad
31	KJn	51	Han	96	TMr		

Laulud laulust ja laulikust

132	Trv	183	Hlj	234	San	295	Hlj
138	Krl	184	San	236	Hlj	296	Han
141	Hlj	185	Hlj	240	Hlj	297	Pöi
142	Kuu	186	VMr	241	Kuu	299	Vil
133	Trm	187	Hlj	242	Amb	300	JMd
144	Aud	188	Khk	243	VMr	301	Ris
145	Vil	189	Mar	246	HJn	302	SJn
146	Hls	190	Kär	248	Tös	304	Hel

¹⁶ Kohanimelühendite segitusi vt <https://www.folklore.ee/Reebus/kihelkonnad.html>

148	Puh	191	HJn	260	Muh	306	Hls
149	Pee	192	VJg	261	Saaremaa	311	VMr
150	Hlj	197	Pai	268	Har	312	Kuu
151	Lüg	198	San	269	Pst	314	Tös
154	Ans	199	Hlj	270	Jöh	315	Kod
162	San	200	Kad	272	Kos	316	Pil
163	Hlj	201	Pee	273	Kei	320	Kad
164	Vil	202	Jõe	274	Kuu	323	Kad
165	Muh	203	Jõe	275	Kod	339	Pär
166	VMr	205	KJn	276	VJg	343	Trv
168	Hls	206	Hls	277	Kad	344	Hlj
169	Tös	207	Rõu	281	HJn	345	Kos
170	Urv	208	Kuu	282	Kuu	346	Hlj
171	Har	211	Lüg	283	Lai	348	Muh
172	Khn	212	Khn	284	Pst	351	Hel
174	Kaa	215	Hls	287	Hls	352	Ote
175	Kuu	223	Pst	288	Pee	353	Äks
176	Jõe	228	Kse	290	Rei	354	VJg
177	Jöh	230	Kad	291	Khk	355	Kan
178	Khn	231	Hlj	292	Saaremaa	364	VMr
181	Urv	232	Hel	293	Rei		
182	JJn	233	Hls	294	Jöh		

Pulmalaulud

5036	Kan	5243	Pee	5285	Pal	5683	Vil
5038	Koe	5244	Tös	5286	Pöi	5771	Hls
5039	Tös	5245	Kul	5287	Hlj	5841	Pöi
5040	San	5246	Kuu	5293	PJg	5820	Jöh

5041	Urv, Krl	5247	Hlj	5294	Pöi	5857	Aud
5042	Krl	5248	Kuu	5295	Tös	5858	PJg
5052	Vil	5250	Tor	5296	Narva	5859	PJg
5076	Hlj	5251	PJg	5297	Hlj	5860	Han
5077	Äks	5252	Vig	5298	Kad	5906	Kad
5078	Vän	5255	VNg	5299	Tür	5907	Lüg
5079	Jöh	5256	Kuu	5300	Vig	5909	Lih
5080	Kse	5257	Jür	5301	Pöi, Jaa	5910	Kuu
5081	Kad	5258	Ris	5302	PJg	5911	Kuu
5082	Kse	5259	Pöi, Jaa	5345	Aud	5941	Kuu
5083	KJn	5260	Vil	5346	Tös	6036	JJn
5107	Jöh	5261	San	5362	Krl	6079	Urv
5108	Kuu	5262	Hel	5363	Urv	6080	Han
5109	Kad	5263	PJg	5364	MMg	6081	Kse
5110	VMr	5264	Hlj	5383	Lüg	6082	Hlj
5111	Kuu	5272	Pst	5384	Hlj	6084	Jöh
5112	Vil	5273	Kuu	5385	Hlj	6085	Hlj
5113	VMr	5274	Kad	5386	Ris	6086	MMg
5114	VNg	5275	Kuu	5409	Kuu	6225	Rõu
5115	Kuu	5276	Kad	5434	Kuu	6226	Krl
5116	Vig	5278	PJg	5435	Ris	6227	Krl
5117	Kse	5279	Pal	5436	Trv	6228	San
5121	Kse	5280	Pee	5437	Kod	6251	San
5234	Urv	5281	Läänemaa	5440	Jöh	6263	Pai, Tür
5235	San	5282	Koe	5477	Urv, Krl	6285	Krl
5236	Ote	5283	Kaa	5571	Har	6286	Urv, Krl
5239	Pöi	5284	Pöi	5641	Trv	6287	Hel

Karksi laulud pärinevad kogumikust „Vana Kannel“ IV (Tampere (toim)1941). Mär-
gitud on laulu number kogumikus, Mai Kaprali lauludele on lisatud tähis MK.

Eepilised laulud	Laulud laulust ja laulikust		Pulmalaulud	
116	160	210	526	563
123	165 MK	213	527	564 MK
245	170	215	529	574
249 MK	186	223	530 MK	600
281	188	226 MK	540	608
284 MK	191	230	541	616
285	192 MK		545	
307 MK	194 MK		546	
309	195		555 MK	
446	198		556 MK	
464	200		557	
497	202		559	
500	204		562	